

POLITIEK JAARBOEK 1981 ANNEE POLITIQUE

Nouvelle série N° 6 Nieuwe reeks n° 6

Éditée par RES PUBLICA
Revue de science politique
1982, volume XXIV n° 2

Uitgegeven door RES PUBLICA
Tijdschrift voor politologie
1982, bundel XXIV n° 2

SOMMAIRE — INHOUD

- Overzicht van het Belgisch politiek gebeuren in 1981,
door M. DEWEERDT 221-260
- Belgian Politics in 1981 : Continuity and Change in the Crisis,
by M. DEWEERDT and J. SMITS . 261-272
- Martens IV - Eyskens I - Martens V,
door M. PLATEL 273-304
- Crises macro-sociales et stabilité de l'élite.
Etude de l'élite belge face aux perturbations sociales durant la période 1919-1981,
par W. DEWACHTER 305-325
- De besluitvorming inzake kernenergie in het Belgisch politiek bestel,
door I. VANPOL 327-348
- Classificatieschema — Schéma de classification — Classifications scheme . . 349-351
- De politieke opiniepeilingen in België in 1981,
door J. SMITS. . . . 353-370
- Bibliographie de l'année politique 1981,
par W. PLAVSIC 371-391
-

Overzicht van het Belgisch politiek gebeuren in 1981

door Mark DEWEERDT,

Licentiaat in de politieke en sociale wetenschappen.

★

In 1980 werd België bestuurd door vier regeringen, telkens aangevoerd door Wilfried Martens. Een half jaar was er nodig geweest om het reeds veel langer slepende probleem van de staats hervorming tot een goed einde te brengen. In de tweede jaarhelft werden dan de sociaal-economische en budgettaire problemen aangepakt. De driedelige regering-Martens III was echter intern te zeer verdeeld om dat met enige kans op slagen te doen. De liberalen werden de laan uitgestuurd en aldus trad op 22 oktober de CVP/PSC - SP/PS - regering-Martens IV aan. Vooraan in haar programma stond een globaal sociaal-economisch herstelplan. De Nationale Arbeidsconferentie die daarover met de sociale partners werd gehouden, mislukte. Eind 1980 diende de regering bij het parlement haar herstelplan in. Het vormt als het ware de brug tussen 1980 en 1981.

1. Van mini-herstelwet tot matigingswet en centraal akkoord.

Het politieke jaar 1981 werd ingezet met de parlementaire behandeling, van 6 januari tot 5 februari, van de zgn. *matigingswet* — een verzamelnaam voor de acht wetsontwerpen die het op 23 december 1980 door de regering-Martens IV goedgekeurde globale *herstelplan* vormden en die in het verlengde lagen van de op 1 januari 1981 van kracht geworden en tot 15 februari geldende wet « houdende bewarende en tijdelijke maatregelen voor de matiging van alle inkomens », meestal *mini-herstelwet* genoemd (1). Hieronder volgt een overzicht van de belangrijkste bepalingen van die acht wetsontwerpen.

(1) Zie M. DEWEERDT, *Overzicht van het Belgisch politiek gebeuren in 1980*, in : *Res Publica*, XXXIII (1981), 2-3, blz. 205-206.

Het ontwerp van *herstelwet inzake inkomensmatiging* bevriest de werknemersinkomens hoger dan 35.000 F bruto per maand tot 31 december 1982 op het niveau van 1 december 1980. De koppeling ervan aan het indexcijfer der consumptieprijzen blijft evenwel behouden. De openbare diensten moeten op gelijkaardige wijze matigen als de privé-sector (inlevering op vakantiegeld en eindejaarspremie). De tarieven van notarissen en gerechtsdeurwaarders, de artsenhonoraria en de bezoldiging van de andere beoefenaars van vrije beroepen worden in 1981 geblokkeerd op het niveau van eind 1980 (de artsenhonoraria kunnen — en zouden ook — op 1 oktober 1981 gedeeltelijk worden aangepast aan de indexevolutie). De tantièmes worden met 5 % verminderd. Anderzijds wordt het gemiddelde minimum maandinkomen op 1 april 1981 verhoogd met 5 % en op 1 januari 1982 met 3 %.

Het ontwerp van *herstelwet tot invoering van een solidariteitsbijdrage* ten laste van de personen rechtstreeks of onrechtstreeks bezoldigd door de openbare sector voert de heffing in van een solidariteitsbijdrage voor ambtenaren, variërend van 0,9 % voor inkomens van 40.000 F bruto per maand tot 2,7 % voor inkomens boven de 55.000 F. De politici en andere bekleeders van openbare mandaten leveren 5 % in van hun halfjaarlijks inkomen. De opbrengst van dat alles gaat naar een nieuw solidariteitsfonds bij de RSZ voor de financiering van de werkloosheidsuitkeringen. De solidariteitsbijdrage geldt voor een periode van twee jaar, die zal worden verlengd indien er per 1 september 1982 nog meer dan 300.000 volledig werklozen zijn.

Het ontwerp van *herstelwet inzake de sociale zekerheid en de welvaartsvastheid in 1981* verhoogt de loongrens voor de berekening van de sociale-zekerheidsbijdragen tot 71.800 F voor de sectoren bediendenpensioen, ZIV-uitkeringen en werkloosheid. Voor de werknemersbijdrage in de sector werkloosheid wordt de loongrens afgeschaft zolang er meer dan 300.000 volledig werklozen zijn, en een crisisbijdrage ingevoerd door de verhoging van 0,9 tot 1,2 % van de bijdragevoet op het gedeelte van de inkomens boven de 71.800 F (een en ander was al bij K.B. van kracht sinds 1 januari 1981). Het ontwerp stelt de rijkstoelage aan de RSZ voor 1981 op forfaitaire wijze vast op 202 miljard F en kondigt voor 15 miljard F besparingen aan in de ziekteverzekering.

Het ontwerp van *herstelwet inzake de middenstand* regelt de sanering van het tekort in de pensioenkas voor zelfstandigen (29 miljard F) : de regering neemt de schulden van het verleden over en de zelfstandigen moeten de nieuwe jaarlijkse tekorten aanzuiveren door een verhoging van de inkomensgrens voor de bijdragenberekening. Het ontwerp kondigt de herziening aan van het sociaal statuut van de zelfstandigen en omvat ook vier tewerkstellingsbevorderende maatregelen.

Het zeer technische *ontwerp van herstelwet inzake pensioenen van de sociale sector* omvat de opslorping van de Nationale Kas voor Bediendenpensioenen door de Rijksdienst voor Werknemerspensioenen en somt een aantal besparingsmaatregelen op. Het gewaarborgd minimumpensioen wordt verhoogd (tot 180.000 F) en er komt een grotere gelijkheid voor mannen en vrouwen.

Het *ontwerp van herstelwet inzake de overheidspensioenen* legt een nieuwe absolute pensioengrens vast (2) en voert een versnelde aftopping van de pensioenen in (tegen 1 januari 1983 in plaats van 1985).

Het *ontwerp van herstelwet inzake de fiscale en financiële bepalingen* heeft betrekking op de beperking van de fiscale decumulatie, de strijd tegen de belastingfraude en -ontwijking en de bevordering van de investeringen. Het bepaalt ook dat personen met een belastbaar inkomen van meer dan 5 miljoen F in 1981/1982 een tiende van hun inkomen moeten aanwenden voor de intekening op staatsleningen en/of aandelen en industriële obligaties.

Ten slotte maakt het *ontwerp van herstelwet inzake de strafrechtelijke beteugeling van de belastingontduiking* een grotere samenwerking tussen de gerechtelijke autoriteiten en de belastingdiensten mogelijk.

De inkomensmatiging voor de werknemers lag de vakbonden bijzonder zwaar. Het Algemeen Belgisch Vakverbond (ABVV) organiseerde op 24 januari te Brussel een betoging tegen de loonmatigingswet waarin ca. 70.000 deelnemers opstapten. Het Algemeen Christelijk Vakverbond (ACV) hield het aanvankelijk bij verbale protesten, maar voerde vanaf 26 januari ook provinciale beurtacties. Ook het Verbond van Belgische Ondernemingen (VBO) kante zich tegen een van regeringswege opgelegd inkomensbeleid. Zoals de vakbonden, meende het VBO dat deze materie tot de bevoegdheid van de sociale gesprekspartners behoort. En hoewel patroons en vakbonden, na de mislukking van het sociaal overleg eind 1980, zich bereid verklaarden opnieuw te onderhandelen, bleef een gesprek voorlopig uit. De regering van haar kant liet weten dat zij ter zake geen initiatief zou nemen. Wel stemde zij ermee in dat de door haar opgelegde loonmatiging voor werknemers zou vervallen, indien vóór 15 februari een centraal akkoord zou worden gesloten dat inzake loonmatiging dezelfde resultaten heeft als het desbetreffende ontwerp van herstelwet.

(2) De invoering van de pensioengrens werd mogelijk gemaakt door de herziening van het grondwetsartikel 100 door de Kamer op 14 en door de Senaat op 22 januari. Krachtens de oude regeling waren de magistraten voor het leven benoemd en bleven zij bijgevolg ook na hun oppensioenstelling hun volledig salaris ontvangen. Voortaan krijgen zij een pensioen dat in de regel 3/4 bedraagt van het laatste salaris. De maatregel lokte protest uit in de magistratuur en leidde tot enkele stakingsacties van rechters, o.m. in Antwerpen en Luik.

Tegen de achtergrond van een golf van sociale onrust in het Waalse landsdeel in verband met de staalproblemen (zie § 4), de aangekondigde sluiting van British Leyland te Seneffe en enkele faillissementen in de textielsector, en het groeiend vakbondsverzet tegen de loonmatigingswet, kwam eind januari weer schot in het sociaal overleg. ACV en ABVV legden een voorstel van centraal akkoord aan het VBO voor. De intern verdeelde werkgevers bespraken het op 3 februari, maar stelden een beslissing over het al dan niet opnieuw onderhandelen een week uit. Op 5 februari, de dag waarop de Senaat de loonmatigingswet besprak en goedkeurde, legden tienduizenden arbeiders en bedienden (buurtspoorwegen, petroleum, metaal, chemie, warenhuizen) voor een dag het werk neer. Op 10 februari verklaarde het VBO zich bereid met de vakbonden te onderhandelen. De eigenlijke gesprekken, waaraan ook premier Martens en minister van Tewerkstelling en Arbeid De Wulf deelnamen, begonnen 's anderendaags en resulteerden in de sluiting van een *centraal matigingsakkoord* op 13 februari. Naast het VBO, het ACV, het ABVV en de liberale vakbond ACLVB, ondertekenden ook de middenstandsorganisatie NCMV, de Boerenbond en — ongewoon voor een sociaal akkoord — premier Martens en minister De Wulf. Het was zes jaar geleden dat nog een dergelijk akkoord tot stand kwam.

De voornaamste bepalingen van het centraal matigingsakkoord zijn :

- de baremaverhogingen blijven van toepassing. Zij zijn begrepen in de hierna vermelde verhogingen van de loonkosten en de wedden ;
- de reeds voor 1 januari 1981 gesloten overeenkomsten worden uitgevoerd, maar verlengd in dezelfde voorwaarden voor een periode van twaalf maanden, vanaf hun vervaldag ;
- voor nieuwe overeenkomsten kan men, waar de arbeidsduur 40 of 39 uur per week bedraagt, onderhandelen over een arbeidsduurverkortening naar een gemiddelde toe van 38 uur per week. Waar de arbeidsduur gemiddeld 38 uur per week of minder is, kan onderhandeld worden over ofwel een verhoging van de lonen met maximum één procent per jaar ofwel over een arbeidsduurvermindering met maximum één uur over twee jaar.

Meteen verviel de in de wet inzake de inkomensmatiging opgelegde loonmatiging voor werknemers. Alle overige bepalingen van de matigingswet bleven van kracht. Op 13 februari werd gestaakt in het openbaar ambt tegen de matiging voor ambtenaren. Een poging om ook voor die sector een centraal akkoord te sluiten was twee dagen eerder mislukt.

2. Het vastenplan.

Na de goedkeuring van de matigingswet en de ondertekening van het centraal akkoord 1981-1982, ging de aandacht van de regering naar de budgettaire toestand. Half januari was reeds gebleken dat de fiscale ontvangsten beneden de ramingen zouden blijven (er was toen sprake van 50 miljard F) en hadden verscheidene ministers bijkredieten aangevraagd. In de BRT-televisieuitzending *Confrontatie* van 18 januari kondigde eerste-minister Martens bovendien aan dat zijn regering in de loop van de drie resterende jaren van haar legislatuur een structureel tekort van 100 miljard F uit de staatsbegroting wilde wegsnijden.

Na de begrotingscontrole, waaruit bleek dat de gevraagde bijkredieten opliepen tot 64,6 miljard F, was het duidelijk dat er moeilijke dagen te wachten stonden voor het kabinet-Martens. Overigens was de samenstelling van de regering intussen lichtjes gewijzigd ten gevolge van het ontslag van vice-premier en minister van Verkeerswezen Guy Spitaels, die op 22 februari tot voorzitter van de Parti socialiste was verkozen (zie § 13). Op 26 februari benoemde de koning minister van Begroting *Guy Mathot* (PS) tot vice-eerste-minister. Mathot werd op Binnenlandse Zaken opgevolgd door *Philippe Busquin* (PS), die reeds het departement van (Franse) Nationale Opvoeding beheerde. Senator *Valmy Féaux* (PS) kreeg Spitaels' portefeuille van Verkeerswezen. *Guy Coëme* (PS), ten slotte, volgde Elie Deworme op als staatssecretaris voor het Waalse Gewest (3).

De spanning tussen de regeringspartijen wegens de begrotingspolitiek zwol begin maart nog aan door de irritatie van de Vlaamse socialisten over de zgn. Inga-verklaring van eerste-minister Martens tijdens zijn bezoek aan Zaïre (zie § 12) en door het voorstel van minister van Financiën Eyskens om een crisislening uit te schrijven. SP en PS waren vooral niet te spreken over de mogelijk daaraan gekoppelde fiscale amnestie.

Toch kon de kabinetsraad op 13 maart een eerste reeks maatregelen nemen. De 64,6 miljard F aangevraagde bijkredieten werden herleid tot 33,6 miljard (16 voor de aangroei van de rijksschuld, 9,6 voor werkloosheid en 8 voor indexprovisie). Niet alleen kregen de andere begrotingsposten geen bijkredieten, de meeste departementen moesten samen 5,5 miljard F inleveren. Al bij al bleef er nog 28 miljard weg te zuiveren.

(3) Het doorsturen van Deworme gebeurde op verzoek van PS-voorzitter Spitaels en werd in verband gebracht met de feiten dat hij niet aan de gestelde verwachtingen voldeed, dat hij in juli 1980 als minister van het Openbaar Ambt de 2%-heffing op ambtenarenweden had voorgesteld en daarvoor nu als zondebok moest opdraaien, en dat hij voorts overhoop lag met zijn federatie.

Vanaf 19 maart kwam het kernkabinet haast onafgebroken bijeen om diverse maatregelen inzake besparingen en nieuwe inkomsten te onderzoeken. Dat onderzoek mondde uit in het regeringsconclaf van 22 maart. Uiteindelijk werd een bijzonder lange lijst maatregelen — het zgn. *vastenplan* of *rampenplan* — bekendgemaakt. De meest in het oog springende maatregelen worden hieronder opgesomd.

- uitschrijving van een eenmalige staatslening met aantrekkelijke voorwaarden ;
- vermindering (met 1,5 miljard) van de administratieve kosten van de parastatalen ;
- na overleg met de vakbonden van de openbare diensten : beperking van de personeelssterkte in het openbaar ambt, verhoging van de interne mobiliteit, invoering per 1 juli 1981 van de deeltijdse arbeid ;
- inzake tewerkstelling en arbeid : o.m. herziening BTK-stelsel en strikte beperking van de verlening van werkvergunningen ;
- versnelde aftopping van de hoge pensioenen : supplementaire aftoppingsschijf op 1 juli 1981 en afronding hele operatie op 1 januari 1982 ;
- besparing van 750 miljoen F in de sector kinderbijslagen ten koste van de hoge inkomens ;
- drastische beperking van de vergoedingen en zitpenningen in alle openbare instellingen ;
- betaling vanaf 1 juli 1981 van de lonen en wedden van het overheids-personeel en van het personeel der parastatalen via een postrekening. Hetzelfde geldt voor alle subsidies en vereffeningen van overheidsinstellingen. Uitbouw van een beter dienstbetoon voor postrekeninghouders, door o.m. invoering naar het voorbeeld van de bankcheck van de gewaarborgde postcheck ;
- beperking van het medisch aanbod en de subsidiëring studenten eerste kandidatuur geneeskunde ;
- bevriezing van de fiscale decumulatie en splitting op 750.000 F ;
- invoering van een geïntegreerde fiscale strook in de medische sector en voor de vrije beroepen ;
- fiscalisering van de vervangingsinkomens ;
- BTW-heffing van 6 % op verhandelingen van monetair goud ;

- invoering, na overleg, van reclame op radio en televisie ;
- fusie van de Nationale Maatschappij der Belgische Spoorwegen en de Nationale Maatschappij van Buurtspoorwegen ;
- afschaffing van de intercommunales voor de autowegen ;
- fusie van het Nationaal Werk voor Oorlogsinvaliden, het Nationaal Werk voor Oudstrijders en het Vast Bureau van Werken voor Oorlogsslachtoffers ;
- afschaffing van het ambt van arrondissementscommissaris ;
- vermindering dotaties aan Gemeenschappen en Gewesten met 1,08 miljard F ;
- ten slotte waren er een lange rij maatregelen inzake begrotingscontrole en zeer technische bepalingen om besparingen in de onderwijssector te realiseren.

Al die maatregelen waren goed voor 28 miljard F besparingen. Het tekort op de lopende uitgaven van de begroting 1981 bedroeg toch nog 153 miljard (90,7 miljard initieel tekort en 63 miljard F geraamde fiscale minder-ontvangsten).

3. Mark Eyskens volgt Wilfried Martens op.

Amper negen dagen na het regeringsconclaf waarop het vastenplan werd vastgelegd, kwam het tot een kortsluiting tussen de regeringspartijen, die hoofdzakelijk toe te schrijven was aan meningsverschillen over de koppeling van de lonen aan het indexcijfer der consumptieprijzen (4). Die koppeling was al enige tijd een strijdpunt. Van patronale zijde werd herhaaldelijk aangedrongen op de herziening van het bestaande stelsel, maar voor de vakbonden bleef de index onbespreekbaar. Ter zake stond in de regeringsverklaring : « De handhaving van het stelsel van aanpassing der bezoldigingen aan het indexcijfer der consumptieprijzen wordt bevestigd ».

Naar achteraf is gebleken, werd op het conclaf van 22 maart overeengekomen dat, na overleg met de sociale partners, toch zou worden gewerkt aan een wijziging van de modaliteiten van de indexering. Daarover waren trouwens reeds geheim gehouden gesprekken gevoerd tussen premier Martens en de vakbondsleiders Houthuys (ACV) en Debunne (ABVV),

(4) In dit nummer gaat Marc Platel grondiger in op de crisis.

waarvan *De Standaard* op 24 maart melding maakte. In ieder geval stond de beperking van loonkosten met o.a. de indexkoppeling op de agenda van de ronde-tafelconferentie over het industriebeleid die op 25 maart van wal stak.

Dat de index vlugger ter sprake kwam dan gepland, is toe te schrijven aan de volgende factoren :

- De negatieve reacties op het vastenplan, in het bijzonder van het CVP-partijbureau dat de maatregelen « misschien wel verdienstelijk, maar zeer onvoldoende » noemde en aandrang op « krachtiger maatregelen ».
- De bijeenkomst van de regeringsleiders van de EG-lid-staten in Maastricht (23-24 maart), waar scherpe kritiek werd geformuleerd op het Belgische monetaire beleid. Luidens het slotcommuniqué was de Europese Raad van oordeel dat een aanpassing van het rigiede stelsel van inkomensindexering in overweging moet worden genomen — een duidelijke vingerwijzing voor de Belgische regering.
- De verzwakking van de Belgische frank, als gevolg waarvan de Nationale Bank op donderdag 26 en vrijdag 27 maart respectievelijk 8 en 17,3 miljard F diende uit te geven om de koers van de Belgische munt te steunen (sinds begin 1981 was de bank daarmee voor 96 miljard F tussengekomen).

Na zijn terugkeer uit Maastricht en nog voor de ronde-tafelconferentie, raadpleegde premier Martens afzonderlijk de vakbondsleiders Houthuys en Debunne, de VBO-leiders Pulinckx en Van den Bergh en NCMV-voorzitter Margot over nieuwe en drastische relancemaatregelen. Vrijdagavond, 27 maart, vond een gezamenlijk overleg plaats tussen de topministers en de sociale gesprekspartners, dat echter geen resultaat opleverde. 's Anderendaags ontving de premier een nota van de Nationale Bank, waarin een aantal harde economische en financiële voorstellen werden gedaan. Dezelfde dag had Martens een vertrouwelijk gesprek met de gouverneur van de Nationale Bank en vond er een gesprek plaats tussen minister van Financiën Eyskens, vice-gouverneur D'Haeye en de directeur Beauvois (Nationale Bank), directeur-generaal van de Begroting Hullebroeck, Plancommissaris Maldague, de kabinetschef van minister van Economische Zaken Pauwels en indexspecialist Smeets. Van socialistische zijde was men ontstemd over het feit dat minister van Begroting Mathot niet uitgenodigd was. PS-voorzitter Spitaels weigerde daarom dat tijdens het weekeinde een beslissing werd genomen, zoals Martens van plan was. Intussen had SP-voorzitter Van Miert voor de BRT-camera gezegd dat aan het indexstelsel niet kon worden geraakt (die 's zaterdags

opgenomen verklaring werd weliswaar pas zondagmiddag uitgezonden, maar ze had toch tot gevolg dat de toestand geblokkeerd bleef omdat Van Miert moeilijk op zijn uitspraak kon terugkomen).

Desondanks riep Martens op zondag 29 maart de kabinetsraad bijeen en legde hij, in eigen naam, een *noodplan* voor. Het bevatte volgende voorstellen :

- de opschorting van alle indexeringen tot 31 december 1981, behalve voor de minimumlonen, het gewaarborgd inkomen voor bejaarden en het invaliditeitsminimum ;
- invoering op 1 januari 1982 van een nieuw indexsysteem gebaseerd op : a) een forfaitair bedrag (« centen in plaats van procenten »); b) verwijdering uit de index van benzine, alcohol en tabak ;
- vermindering met 10 % van de loonmassa in de ondernemingen in moeilijkheden die overheidssteun ontvangen, behalve wanneer het gaat om steun in het raam van de expansiewetgeving of van een reddingsplan voor de onderneming ;
- aan de sociale partners zal, wat de andere ondernemingen betreft, worden gevraagd binnen de maand het centraal akkoord te herzien ;
- blokkering van de maximumprijzen ;
- herziening van het programmacontract met de petroleumnijverheid.

Terwijl de christen-democraten het noodplan steunden, wezen de socialistische regeringsleden het in zijn geheel af. Een bijeenkomst « van de laatste kans » met de premier, de vice-premiers en de voorzitters van de meerderheidspartijen op 30 maart, leidde tot geen definitief resultaat. Op 31 maart kwam de kabinetsraad bijeen in een laatste poging om het door Martens versoepelde noodplan te doen aanvaarden. Een consensus bleek evenwel onmogelijk, waarna Martens het ontslag van de regering aan de koning ging aanbieden. Het staatshoofd hield zijn antwoord in beraad en ontbood, naar verluidt op voorstel van vice-premier Claes, de premier, de voorzitters van Kamer en Senaat, de voorzitters van nagenoeg alle in het parlement vertegenwoordigde partijen en de leiders van de sociale organisaties op het Paleis. Uit de krachtige toespraak citeren wij : « Eens te meer staan wij voor een regeringscrisis. Vóór ik mijn raadplegingen begin, heb ik u allen bijeengeroepen die, op het hoogste niveau, de vertegenwoordigers zijn van de macht in rechte en de macht in feite (5),

(5) Bij monde van haar ondervoorzitter H. Schiltz protesteerde de Volksunie scherp tegen de « gevaarlijke toespraak » van het staatshoofd, met name tegen de zinssnede « u allen, die op het hoogste niveau, de vertegenwoordigers zijn van de macht in rechte en de macht in feite », die « als het ware een officiële bevestiging van de theorie van Léon Degrelle over *le pays réel et le pays légal* » werd genoemd.

om u mijn mening te zeggen over de ernst van de toestand. (...) Het is nu de hoogste tijd om geschillen, van welke aard ook, aan de kant te schuiven en voorrang te geven aan de overleving. Dat is wat wij zouden doen, indien wij in oorlog zouden zijn. Welnu, dit is oorlog, oorlog voor het behoud van onze economie (...) Nog een opmerking waar ik groot belang aan hecht: de stabiliteit van de regering moet hersteld worden (...) ».

Op 1 april begon de koning met zijn raadplegingen. Diezelfde dag besloot minister van Economische Zaken Claes de prijzen voor een maand te bevriezen op het peil van 29 maart. De bij zgn. programma-contracten vastgestelde prijzen (o.m. olieprodukten) bleven buiten de blokkering (6).

Op 2 april deelde het Paleis mee dat de koning het ontslag van de regering had aanvaard en minister Evskens tot formateur had benoemd, met de opdracht in de kortst mogelijke tijd een regering te vormen. De formateur vatte onderhandelingen aan met vertegenwoordigers van christendemocraten en socialisten, die op 6 april leidden tot een akkoord. Daarop benoemde de koning Mark Evskens tot eerste-minister en, op diens voorstel, de uittreedende leden van de regering in dezelfde functies die ze vroeger bekleedden (7). Eyskens werd als minister van Financiën opgevolgd door Robert Vandeputte, oud-gouverneur van de Nationale Bank van België. Nog op 6 april legden de leden van de regering de eed af.

's Anderendaags las premier Eyskens in Kamer en Senaat de regeringsverklaring voor. Hij zei dat de algemene beleidsopties van zijn kabinet aansluiten bij deze van de regering-Martens en dan ook de regeringsverklaring van Martens wordt overgenomen. Als prioritaire doelstellingen noemde de eerste-minister het herstel en de versteviging van het geschokte vertrouwen, het behoud en de bevordering van de werkgelegenheid, het geleidelijk wegwerken van de grote onevenwichten in de betalingsbalans en de rijksbegroting, het opsorpen van het tekort op de betalingsbalans door de versteviging van het concurrentievermogen van de economie, aanmoedigen van voorstellen om een legislatuurregering en -parlement tot stand te brengen. Als concrete actiepunten werden genoemd: fiscale verlagingen voor het bedrijfsleven, verlaging van de produktiekosten, uitvoering van het vastenplan.

Het investituurdebat viel op door de herhaaldelijke botsingen tussen christen-democraten en socialisten, die wezen op een groot wantrouwen

(6) Als gevolg hiervan daalde het indexcijfer van de consumptieprijzen in april met 0,08 en in mei met 0,11 punt. De prijzenblokkering werd op 30 april vervangen door een selectieve prijzenstop, die duurde tot 30 september.

(7) Martens weigerde naar verluidt de hem aangeboden portefeuille van Justitie, of Binnenlandse Zaken en Institutionele Hervormingen.

tussen beide politieke families. De regering kreeg op 8 april het vertrouwen van de Kamer (met 118 stemmen voor, 52 tegen en vier onthoudingen) en op 9 april van de Senaat (96 stemmen voor, 26 tegen en acht onthoudingen, o.m. van de CVP-ers Mesotten en Piot die protesteerden tegen het beleid en de benoemingspolitiek van de socialistische Onderwijsministers Calewaert en Busquin, en van hun partijgenoot Van Herreweghe, die de 'afdanking' van Martens niet nam).

4. De staalkwestie.

Alvorens het verdere verloop van de politieke gebeurtenissen te schetsen, wordt in dit hoofdstuk stilgestaan bij de ontwikkelingen in de staalindustrie onder de regering-Martens. Voor een goed begrip van de staalproblematiek, een dossier dat onder de regering-Eyskens bijzonder netelig zou worden, keren wij eerst enkele jaren in de tijd terug.

In maart-april 1977 besprak de toenmalige regering-Tindemans voor het eerst de moeilijkheden in de staalindustrie met vertegenwoordigers van de werkgevers en de werknemers. Besloten werd per onderneming en na onderzoek van elk dossier overheidshulp te verlenen, onder de vorm van tegemoetkomingen (ca. 500 miljoen F) in de rentelast der aan te ganeleningen (ca. 10 miljard F). Tevens werd het Amerikaanse bureau McKinsey belast met een studie van de noodzakelijk geachte herstructurering van de sector. Mede op basis van die studie stelde de regering een saneringsplan — het zgn. plan-Claes — op, dat op 20 mei 1978 met de sociale partners werd besproken. Pas op 23 november 1978 werd een volledig akkoord bereikt over de uitvoering van dat plan. De belangrijkste punten daarvan waren :

- de overheid neemt een minderheidsparticipatie in een aantal staalondernemingen in Wallonië en Vlaanderen door omzetting van de schuldenlast in kapitaal ;
- oprichting van een Maatschappij voor de Financiering van de Staalnijverheid, en van een Nationaal Comité voor Planning en Controle, dat beslist over de investeringsprojecten ;
- afvloeiing van ca. 6.500 werknemers.

De kostprijs werd geraamd op 22,5 miljard F, gespreid over vijf jaar.

Op 28 januari 1980 keurde het Nationaal Comité voor Planning en Controle voor 44 miljard F investeringen goed, waarvan de ene helft door de publieke en de andere door de particuliere sector zou worden ingebracht. Nadat pogingen van de Maatschappij voor de Financiering van de

Staalnijverheid om op de buitenlandse kapitaalmarkt leningen te plaatsen mislukten, groeide eind 1980 de idee van de oprichting van een Fonds voor de Financiering van de Nijverheid, dat geld zou bijeenbrengen voor de chemie, het gas, de elektriciteit en het staal.

Op te merken valt ook dat de geplande investeringen de goedkeuring behoeften van de EG-Commissie. Die opperde in 1980 bezwaren tegen drie investeringsprojecten, met name betreffende Carlam, Ougrée en Chertal.

Ten slotte dient nog melding gemaakt van de op 5 december 1978 geparafeerde *akkoorden van Hanzinelle*, die voorzien in een technische samenwerking en arbeidsverdeling tussen de staalbedrijven op de as Saarland-Luxemburg-Charleroi-Gent, waartoe in België de bedrijven van de Driehoek van Charleroi (Hainaut-Sambre, Thy-Marcinelle, Frère Bourgeois Commerciale) en Sidmar (Zelzate) behoren.

De ontwikkelingen op het vlak van de staalindustrie in 1981 begonnen op spectaculaire wijze. Op 17 januari verschenen in de pers berichten over vergevorderde onderhandelingen over een fusie van de bedrijven van de Driehoek van Charleroi met Cockerill (Luik). De berichten werden onmiddellijk bevestigd door Julien Charlier, PDG van Cockerill, en Albert Frère, hoofd van de Driehoek. Het nieuws verwekte grote deining in de politiek en syndicale middens. De fusie werd hardnekkig verdedigd door PS-voorzitter Cools, die een actieve rol had gespeeld in de onderhandelingen. De regering, enigszins voor schut gezet, kon weinig anders doen dan de beslissing acteren. In Charleroi reageerden de arbeiders afwijzend op de fusie, en met name op de geplande sluiting van de staalgietery van Thy-Marcinelle-Providence en de afvloeiing van zowat 4.500 werknemers. Op 20 januari legden zij spontaan het werk neer en van 21 tot 24 januari lagen de staalfabrieken volledig lam. De fusie werd werkelijkheid op 26 juni, toen werd overgegaan tot de oprichting — met terugwerkende kracht tot 1 januari 1981 — van Cockerill-Sambre. De nieuwe maatschappij heeft een kapitaal van 36,032 miljard F, waarvan 81,44 % staatsbezit is. Voorzitter van de raad van beheer werd Jacques Vandenbosch, ondervoorzitter van Cockerill. Voor de RTBF verklaarde hij op 28 juni dat Cockerill-Sambre tot 1984 over 50 tot 60 miljard F staatstoelagen moet kunnen beschikken bij een jaarlijkse produktie van 8,5 miljoen ton, dat het bedrijf na 1984 uit de rode cijfers zou kunnen komen en dat er 5.000 arbeidsplaatsen zullen verdwijnen door de fusie.

Niet alleen de staalarbeiders van Charleroi voerden eind januari actie, ook die van Cockerill legden enkele dagen het werk neer. Zij deden dit om de beloofde investeringen, met name de bouw van een tweede continugietery te Chertal, af te dwingen. Nadat de EG-Commissie haar bezwaren had laten varen (zij was voor de bouw van een tweede gietery, maar

dan op de plaats van de eerste, Seraing, en niet te Chertal), besliste de kabinetsraad op 30 januari dat Cockerill zijn tweede continugieteterij te Chertal kreeg. Tevens werd de principiëbsbeslissing genomen dat ook Sidmar een continugieteterij mocht installeren.

Op 7 februari 1981 werd een akkoord bereikt over de aanpassing van de akkoorden van Hanzinelle. Het nieuwe *akkoord van Hertoginnedal* voorziet in een samenwerking tussen de Luxemburge en de Belgische staalindustrie tot ten minste eind 1988. Voorts bevat het een reeks afspraken tussen de verschillende betrokken bedrijven. De fusie van Cockerill en de Driehoek van Charleroi, die ook ter sprake kwam, was volgens minister van Economische Zaken Claes geen hinderpaal voor de voortzetting van de akkoorden van Hanzinelle.

5. De start van de regering-Eyskens.

Overeenkomstig het regeerakkoord maakte het kabinet-Eyskens meteen werk van de uitvoering van het vastenplan van 22 maart en de beslissingen van 13 maart. Dat gebeurde door het opstellen van de *programmawet 1981*, die op 28 mei door de Kamer en op 30 juni door de Senaat werd goedgekeurd. Wegens technische problemen, de noodzaak van overleg of politieke meningsverschillen waren echter niet alle bepalingen van het vastenplan in de goedgekeurde programmawet terug te vinden. Dit was met name het geval voor de omroepreclame, waarvoor een afzonderlijke wettekst werd uitgewerkt; dit gold eveneens voor de crisislening zoals reeds in het regeerakkoord was voorzien, en voor onder andere de besparingen in de sector van de kinderbijslag, de afschaffing van het ambt van arrondissementscommissaris, de fiscalisering van de vervangingsinkomens en de fusie van NMBS en NMVB. Volgens de regering realiseerde de programmawet 29 van de 33 miljard F aangekondigde besparingen of nieuwe inkomsten. Volgens andere bronnen werd er, ten gevolge van allerlei overschattingen en dubbeltellingen, amper 20 miljard F bespaard.

In haar financiële hoofdstuk bevatte de programmawet ook een aantal in de regeerverklaring aangekondigde en op 13 april genomen fiscale maatregelen die tot doel hebben de investeringen te bevorderen: vrijstelling van belasting van de wederbelegde meerwaarden; verhoging van 5 tot 30 % van het deel van de gereserveerde winsten dat van belastingen wordt vrijgesteld op voorwaarde dat ze binnen de drie jaar geherinvesteerd worden; herziening van SOL I en SOL II, de eerder ingevoerde solidariteitsbijdragen op de overwinsten van de vennootschappen.

De uitschrijving van de crisislening werd mogelijk gemaakt door de Wet van 15 mei 1981, die voorzag in speciale fiscale voorwaarden om de lening aantrekkelijk te maken. De crisislening, waarop kon worden inge-

tekend van 11 tot 30 juni, bestond uit twee schijven. De eerste schijf mikte op de particuliere beleggers, had een looptijd van tien jaar en een netto-rendement van 13 % ; de terugbetaling werd gekoppeld aan de koers van de ECU (Europese rekeneenheid). Op de effecten dient enkel roerende voorheffing te worden betaald (alle andere belastingen vallen dus weg) en de waardepapieren kunnen worden gebruikt voor de betaling van successierechten. De tweede schijf, met een looptijd van zeven jaar, richtte zich tot de institutionele beleggers ; 5 % van het rendement (13 %) werd vrijgesteld van vennootschapsbelasting. De lening bracht in totaal 78 miljard F — 55,3 voor de eerste en 22,7 voor de tweede schijf — op, nauwelijks meer dan een klassieke staatslening en heel wat minder dan de 100 à 150 miljard waarvan sprake was. Waarnemers wezen erop dat er nagenoeg geen sprake was van een terugkeer van zwart geld naar België of van intekening door buitenlanders.

Voor een ander punt van het vastenplan, de omroepreclame, werkte de regering een voorontwerp van kaderwet uit. Verzet tegen de etherreclame kwam voornamelijk uit de hoek van de geschreven pers (beroepsjournalisten en dagbladuitgevers). Ook vanuit het Groothertogdom Luxemburg waren protesten te horen ; RTL vreesde met name voor zijn eigen reclame-inkomsten. Van zijn kant formuleerde de Raad van State enkele juridische opmerkingen bij het voorontwerp. Gezien de talrijke problemen die nog bestonden, besliste de kabinetsraad op 10 juli het ontwerp terug te sturen naar een werkgroep voor nader beraad, ook met Luxemburg. Het zou in het verslagjaar niet meer in het openbaar ter sprake komen.

Nog steeds overeenkomstig de regeringsverklaring begon, door middel van bilaterale gesprekken, de voorbereiding van de ronde-tafelconferentie over het nieuw industriebeleid. Voorzichtigheidshalve werd gewacht tot 5 mei — na het jaarlijkse feest van de arbeid, waarop de socialistische voormannen dit jaar uitdrukkelijk stelden dat de index onbespreekbaar is — om definitief met de conferentie te beginnen. Vrij vlug werd duidelijk dat een consensus onder de sociale partners onmogelijk te bereiken was. Op 22 mei verliet de delegatie van het VBO de ronde-tafelconferentie. De patroons waren van oordeel dat het urgentieprogramma van de regering totaal ontoereikend was. En daarmee was — naar de woorden van de premier — de tafel vierkant geworden en het sociaal overleg afgebroken.

6. Index en staal bezorgen Eyskens moeilijke dagen.

Het hierboven vermelde (in de regeringsverklaring aangekondigde) *urgentieprogramma* was niet zonder moeite tot stand gekomen. Een van de elementen ervan, nl. 'bepaalde kostenbestanddelen van de produktie' — waarmee in feite de herziening van het indexmechanisme werd bedoeld —

lag voor de socialisten bijzonder moeilijk. Bovendien ging de PS de goedkeuring van het urgentieprogramma koppelen aan een akkoord over het staaldossier.

Reeds op 23 april hadden de algemeen secretarissen van de ABVV-afdelingen Luik en Charleroi, Gillon en Staquet, in de Waalse socialistische kranten de Waalse ministers opgeroepen geen andere dossiers meer te bespreken zolang dat over het staal niet was afgehandeld. Die oproep lokte negatieve reacties uit in Vlaanderen, waar steeds meer stemmen opgingen voor een regionalisering van het staal en de overige vier nationale industrie-sectoren (textiel, steenkool, scheepsbouw en -herstelling, holglas). Dat het Vlaams Comité van het ACV zich op 25 april bij die stelling aansloot (zie ook § 13) ging niet onbesproken voorbij.

Op 4 mei legde minister van Economische Zaken Claes aan het kernkabinet een hulpplan voor de fusiegroep Cockerill-Sambre voor. Op 7 mei weigerden de PS-ministers op de vergadering van het sociaal-economisch kernkabinet over om het even welk dossier een beslissing te nemen, zolang geen voorrang werd verleend aan het staalprobleem. Hoewel premier Eyskens dit ontkende, werd het staaldossier in feite aan het indexprobleem gekoppeld. Intussen formuleerden de Vlaamse en Waalse deelregeringen voorwaarden en bijkomende vragen bij het staalplan. Op 12 mei kondigden de vakbondsleiders aan dat vanaf 18 mei zou worden gestaakt in de Waalse staalindustrie als een regeringsbeslissing op die dag nog steeds uitbleef. Ook deden geruchten de ronde dat de PS — een Mitterrand effect verwachtend (8) — zou aansturen op vervroegd verkiezingen.

In dat gespannen klimaat vergaderde het kernkabinet op 13 en 14 mei, en op 15 mei, even voor middernacht, bereikte de kabinetsraad een compromis over het staaldossier en een algemeen herstelbeleid. In het twintig punten tellende hoofdstuk betreffende de staalsector stond o.m. het volgende :

- bevestiging van de fusie Cockerill-Sambre en van de akkoorden van Hertoginnedal van 7 februari 1981 ;
- vóór 1 juni wordt de maatschappij Belfin opgericht, die in twee jaar op de buitenlandse kapitaalmarkt 30 miljard F moet vinden, waarvan 12 miljard voor de financiering van de investeringen van Cockerill-Sambre ;
- beperking van de productiecapaciteit van Cockerill-Sambre tot maximum 8,5 miljoen ton ;
- opstellen vóór 31 juli van concreet afvloeiingsplan voor 5.000 personeelsleden in Cockerill-Sambre ;

(8) Op 10 mei had de socialist François Mitterrand de Franse presidentsverkiezingen gewonnen.

— de staat neemt ten minste één derde van het investeringsprogramma ten laste.

Het eigenlijke urgentieprogramma tot bevordering van de werkgelegenheid en de versteviging van het concurrentievermogen omvatte inzonderheid de *Maribel-operatie*, dit is de vervanging van de werkgeversbijdragen voor de sociale zekerheid voor de arbeiders (niet de bedienden) door een verhoging van de directe belastingen ten belope van 30 miljard F. De naam Maribel verwees naar het econometrische *Model for Analysis and Rapid Investigation of Belgian Economic Aggregates* van het Planbureau, op basis waarvan in 1980 de vervanging van de sociale ondernemingsbijdragen door belastingen was onderzocht. In uitvoering van de Maribel-operatie werd op 1 juli een aantal indirecte belastingen verhoogd. Het betrof o.m. het optrekken van de BTW-voet van 16 tot 17 %, de verhoging van het BTW-tarief en/of accijnzen op brandstof, alcohol, dranken, koffie, sigaretten, lichaamsverzorging, de verhoging van de weeldebelasting van 5 tot 10 % op o.a. juwelen, parfumerie, cosmetica, jacht- en sportwapens, de invoering van een bijzondere weeldetaks van 10 % op jachten, plezierboten en zware auto's en van 5 % op audiovisuele apparaten. Andere punten van het urgentieprogramma waren: de versnelde invoering van de deeltijdse arbeid, zowel in de privé- als in de openbare sector; heroriëntering van het BTK-stelsel; verruiming en versoepeling van het stelsel van de tewerkstellingspremies; een selectieve verlaging van de elektriciteitsstarieven voor de industrie. Zoals reeds gemeld werd dat urgentieprogramma met de sociale partners besproken op de rondetafelconferentie, die door de houding van het VBO echter voortijdig werd afgebroken. Wegens de verdere politieke ontwikkelingen zou van dat urgentieprogramma weinig of niets worden gerealiseerd in 1981.

7. Van de ene crisistoestand naar de andere.

Vanaf juni heerste in de Wetstraat een nagenoeg permanente crisissfeer. Zij kwam een eerste maal tot ontlading na een zoveelste 'toeristische wandeling' van het Taalaktiekomitee in de Voerstreek (31 mei), die gepaard ging met incidenten tussen Vlamingen en Waalse tegenbetogers. Enkele dagen na de 'wandeling', op 3 juni, zei minister van Justitie en Hervorming der Instellingen Philippe Moureaux (PS) op een vergadering te Wezet (Visé), dat er opnieuw moest worden onderhandeld over het statuut van de Voer en dat die kwestie moest worden gekoppeld aan het vraagstuk-Brussel. Aan Vlaamse zijde lokte deze verklaring unaniem negatieve reacties uit. Na de kabinetsraad van 5 juni zei eerste-minister Eyskens dat krachtens de staats Hervormingswetten van 1980 « de gemeente Voeren

een integrerend bestanddeel was en is gebleven van het Vlaamse land », en dat zijn regering geen initiatief inzake een wijziging van het Voerstatuut zou nemen. Dat laatste werd op 6 juni betwist door minister van Binnenlandse Zaken en Nationale Opvoeding Philippe Busquin (PS), die ook de verklaringen van Moureaux onderschreef. Eyskens bleef bij zijn standpunt en wilde weten of Busquin nog solidair was met de regering, « zo niet, dan zal hij de politieke consequenties moeten aanvaarden ». PS-Kamerfractieleider Brouhon verklaarde daarop dat zijn partij achter Busquin staat en het niet zou nemen dat deze de laan wordt uitgestuurd. Van zijn kant betoonde minister van het Waalse Gewest Dehousse (PS) zijn solidariteit met Busquin door op 7 juni een bezoek te brengen aan de Voerstreek. Op 9 en 10 juni kwam de affaire ter sprake in de Senaat, naar aanleiding van de bespreking van de begroting van de eerste-minister.

Eyskens herhaalde daar dat aan het Voerstatuut niet zou worden geraakt. Na een debat, dat geen einde maakte aan de dubbelzinnigheid binnen de coalitie, gaf de meerderheid opnieuw zijn vertrouwen aan de regering. Ook de PS keurde de vertrouwensmotie goed, nadat zij vooraf een aantal communautaire eisen had gesteld (snelle uitbouw regionale administraties, installatie van parlementscommissie voor Brussel), de indiening van een wetsvoorstel ten gunste van de Franstaligen in de faciliteitengemeenten had aangekondigd en een snelle uitvoering van het staalplan had geëist.

Een tweede incident, eveneens van communautaire aard, ontstond door de benoeming van de Waalse socialist Willy Monfils tot directeur-generaal van de Belgische Dienst voor Buitenlandse Handel (BDBH). Deze functie was al een jaar vacant, omdat christen-democraten en socialisten het niet eens kon worden over een kandidatuur. In het *Belgisch Staatsblad* van 4 juli verscheen tot veler verrassing een K.B. van 1 juli houdende de benoeming van Monfils, die vooral bij de CVP kwaad bloed zette. Ook het Vlaams Economisch Verbond ging niet akkoord met de aanstelling van een Franstalige, verwijzend naar het meerderheidsaandeel van Vlaamse bedrijven in de Belgische export. Daarover in de Kamer ondervraagd, gaf minister van Buitenlandse Handel Urbain (PS) op 8 juli toe dat er in de regering geen consensus bestond over de benoeming en dat hij buiten medeweten van de premier en in het belang van de BDBH dan maar zelf een beslissing had genomen.

Medio juni was de regering begonnen met de voorbereiding van het begrotingsontwerp voor 1982. Uit de eerste begrotingsronde bleek een tekort op de lopende verrichtingen van 350 miljard F, terwijl het deficit voor 1981 zou oplopen tot 240 miljard F in plaats van de initiële 90,8 miljard. Op 29 juni kondigde PS-voorzitter Spitaels aan dat zijn partij op 18 juli een buitengewoon congres ging wijden aan de begrotingstoestand. De andere regeringspartijen reageerden daar erg kregelg op en voerden

aan dat de PS verdragingsmaneuvers uitvoerde. Op 6 juli besprak premier Eyskens de toestand met de voorzitters van de meerderheidspartijen. Na afloop verklaarde hij dat het klimaat zeer slecht was en sommigen hun electorale oprispingen niet meer de baas konden. Op 7 juli herhaalde Eyskens in de Kamer dat het geraamde tekort op de lopende begroting voor 1982 350 miljard bedroeg, maar moest teruggeschroefd worden tot 200 miljard. Zijn verklaring geen interne sabotage binnen de coalitie te zullen dulden, viel niet in goede aarde bij de PS. Na een schorsing van de vergadering, zei PS-fractie leider Brouhon dat de socialisten die woorden als kwetsend hadden ervaren en het niet namen dat Eyskens had gedreigd met een eventuele niet-uitvoering van het staalplan. Na een korte, bedarende tussenkomst van de premier, die zei niemand te hebben willen kwetsen, werd het incident bijgelegd en schonk de Kamer andermaal, meerderheid tegen oppositie, de premier het door hem gevraagde vertrouwen.

Op 8 juli reeds ontstond nieuwe deining toen uitlekte dat premier Eyskens, zonder medeweten van de socialisten, de liberale partijvoorzitters bij zich ontboden had. Het onderhoud werd ijlings afgelast. De socialisten, die het ook hadden over andere geheime contacten die reeds twee maanden aan de gang zouden zijn (en door PRL-voorzitter Gol min of meer werden toegegeven), vreesden dat aan een wisselformule voor de bestaande coalitie werd gewerkt. Eyskens zei dat hij met de liberale leiders slechts over een paar hangende benoemingen had willen praten. PS en SP namen vrede met die uitleg, maar het hele gebeuren was zeker niet bevorderlijk voor het wederzijdse vertrouwen tussen de regeringspartijen.

De bespreking in de Senaat van het op 12 februari door de Kamer reeds goedgekeurde wetsontwerp tot bestraffing van bepaalde door racisme of xenofobie ingegeven daden, zorgde op 17 juli voor nieuwe moeilijkheden toen CVP-senator Storme, namens 63 senatoren van CVP, PVV en VU, een motie indiende om het ontwerp voor advies aan de Raad van State voor te leggen. Dit voorstel stuitte op hevig verzet van de Franstalige partijen, de linkerzijde en de regering. Na een lang proceduredebat, tijdens hetwelk minister van Justitie Moureaux uitriep dat alle juristen komedianten zijn (waarvoor hij zich nadien verontschuldigde), besloot Senaatsvoorzitter Leemans toch de Raad van State te raadplegen. Nadat de Raad het ontwerp niet strijdig met de Grondwet had bevonden, keurde de Senaat het op 24 juli goed.

Op het PS-congres van 18 juli betwistte vice-premier en minister van Begroting Mathot de stelling van zijn collega's Eyskens en Vandeputte, dat het te verwachten tekort op de lopende begroting 350 miljard F bedroeg. Volgens de Franstalige socialisten ging het om slechts 300 miljard, zodat de regering, bij een aanvaard tekort van 200 miljard, niet 150 maar

100 miljard F diende te besparen. Ook in de daaropvolgende dagen bleven terzake meningsverschillen bestaan tussen de ministers Vandeputte en Mathot.

Op 23 juli kreeg de Belgische regering een aanbeveling van de EG-Commissie, waarin deze een tekort van 200 miljard F voor 1982 aanvaardbaar achtte, maar tevens een waarschuwend vinger uitstak voor het te voeren beleid voor de komende jaren. Gelijktijdig stelde de Commissie in een andere mededeling dat het Belgische indexstelsel onhoudbaar was geworden en alvast het effect van de indirecte belastingen, de verslechtering van de ruiltermen en de olieprijs uit de index moest worden gelicht. Overigens was de forse stijging van het indexcijfer in de maand juli (+ 2,46 punt) het sein voor het VBO om een nieuwe campagne tegen het indexstelsel in te zetten. ACV en SP verklaarden zich tot een gesprek bereid, maar het ABVV en de PS herhaalden niet aan de index te willen raken.

Na dagenlang overleg, en ondanks het blijvende klimaat van wederzijds wantrouwen, bereikte het kernkabinet op 5 augustus toch een akkoord over de ontwerp-begroting voor 1982, dat 's anderdaags door de regeringsraad werd bekrachtigd. De lopende uitgaven werden vastgesteld op 1.314,6 miljard F, de lopende ontvangsten op 1.140 miljard F, zodat het tekort 201,2 miljard bedraagt. Inzake de kapitaalverrichtingen werd een deficit aanvaard van 153 miljard F (ontvangsten : 13,1 miljard ; uitgaven : 166,1 miljard) ; het netto te financieren saldo liep aldus op tot 354,2 miljard F of 9 % van het bruto nationaal produkt. Tevens werd een lange lijst maatregelen aangekondigd die voor nieuwe inkomsten moesten zorgen of de uitgaven drukken (9).

8. De regering-Eyskens valt over de staalkwestie.

De rust van het zomerreces was van bijzonder korte duur. Op 29 augustus kwamen het hoofdbestuur en de parlamentsfracties van de PSC tot de bevinding dat de ontwerp-begroting het economische herstel niet mogelijk zou maken en dat de aangekondigde maatregelen dienden te worden herzien en aangevuld. Reeds op 1 september pakte de PSC uit met een alternatief besparingsplan. Terwijl de socialistische partijen op 2 september zich achter het begrotingsontwerp schaalden en fel uitvielen tegen de PSC, wilde ook de CVP, zo mogelijk in samenwerking met de Frans-

(9) Gezien geen van deze maatregelen wegens de verdere politieke evolutie zou worden uitgevoerd, worden ze hier onvermeld gelaten. Overigens werd ook de ontwerp-begroting in 1981 niet goedgekeurd en zou het kabinet-Martens V in 1982 met een gewijzigd ontwerp voor de dag komen.

talige christen-democraten, alternatieve begrotingsmaatregelen uitwerken. Premier Eyskens van zijn kant hield vast aan het begrotingsontwerp, maar stelde wel onderhandelingen met de sociale partners over het sociaal-economische luik van de (bij de begroting horende) programmawet in het vooruitzicht. Meteen kon ook worden gepraat over een nieuw industriebeleid, inclusief het indexprobleem.

De begrotingsproblematiek werd weldra naar het achterplan gedrongen door de staalkwestie. Op 2 september had PS-voorzitter Spitaels ter zake een ultimatum gesteld: de onderhandelingen met de grote privé-banken over de financiering van de staalnijverheid moeten vóór 15 september rond zijn, zoniet zullen de PS-ministers het regeringswerk blokkeren. Eyskens legde het ultimatum naast zich neer en ging pas op 16 september praten met de banken, waaraan eind augustus 31 miljard F nieuwe kredieten voor Cockerill-Sambre was gevraagd (22 voor de financiering van de verliezen, 9 voor de aanvulling van het bedrijfskapitaal). De banken wilden echter met geen geld over de brug komen, als zij niet integrale staatswaarborg kregen.

Na de mislukking van de onderhandelingen van 16 september, raakte het politiek kernkabinet het op 17 september eens om, naast de privé-banken, ook de openbare kredietinstellingen te betrekken bij onderhandelingen over «verscheidene nieuwe financieringsformules». Kennelijk onder druk van zijn partijvoorzitter trok vice-premier Mathot (PS) later op de dag zijn instemming met het akkoord in. De Franstalige socialisten wilden niet over «verscheidene» maar slechts over één formule en dan nog enkel met de openbare kredietinstellingen praten. De PS-ministers herhaalden die stelling op de kabinetsraad van 18 september en weigerden de agenda van de vergadering af te werken zolang geen concrete oplossing voor de financiering van Cockerill-Sambre was gevonden. Premier Eyskens, die bijzonder zwaar aan het gebeuren tilde — «in dit land maken wij alles mee, zelfs stakende ministers» —, riep voor maandag 21 september een nieuwe kabinetsraad met dezelfde agenda bijeen.

Het weekeinde bracht geen raad, integendeel. Een gemeenschappelijk tv-debat van BRT en RTBF met PS-voorzitter Spitaels en CVP-voorzitter Tindemans bracht het breekpunt alleen maar dichterbij. Spitaels week geen duimbreed van zijn standpunten af en vroeg zich ook af of men er niet beter zou aan doen de vijf nationale industriesectoren te regionaliseren en ook het economisch federalisme in te voeren. Voor Tindemans kon het staalplan van 15 mei pas uitgevoerd worden als aan alle voorwaarden was voldaan. Op de kabinetsraad van 21 september herhaalden de PS-ministers dat zij de prioritaire behandeling van het staaldossier eisten. Eyskens wees hen erop dat ministers die zich in een minderheidspositie bevinden zich neerleggen bij het meerderheidsstandpunt of opstappen,

maar de PS-ers weigerden ontslag te nemen. Na de kabinetsraad bracht de premier verslag uit bij de koning. Voor 's anderendaags werd een nieuwe regeringsraad aangekondigd, maar deze kwam onverwacht nog in de avond van 21 september bijeen. De bijeenkomst was van korte duur. Nadien ging Eyskens opnieuw naar het koninklijk paleis het ontslag van zijn kabinet aanbieden ; het werd door de koning meteen aanvaard (10).

Op 22 september begon het staatshoofd met zijn raadplegingen. Een belangrijke wending in de crisis kwam er op 23 september met de mededeling van de CVP niet meer in de ontslagnemende coalitie te geloven ; voor de Vlaamse christen-democraten moest « zonder verwijl de kiezer worden geraadpleegd ». Toch benoemde de koning op 24 september vice-premier en minister van Economische Zaken Willy Claes (SP) tot informateur. Hij kreeg de opdracht « alle elementen van de economische, politieke en budgettaire toestand, die zich thans voordoet, te bestuderen en hem de besluiten voor te leggen wat betreft de vorming van een nieuwe regering of een eventuele ontbinding van de Kamers ». Claes zei dat het zijn wens was en die van de koning zonder verkiezingen een nieuwe regering te kunnen vormen. Maar nog op 24 september noemde de CVP de aanstelling van de informateur tijdverlies en herhaalde zij dat voor haar enkel verkiezingen een uitkomst boden. Tot die conclusie kwam ook informateur Claes, die op 28 september zijn opdracht aan de koning teruggaf. Toch, zo zei hij, was zijn opdracht niet overbodig geweest : « Er was nu zekerheid dat het normale werk van de ontslagnemende regering (de lopende zaken) niet zou geblokkeerd worden, de financiering van het staatsbestuur op korte termijn is gewaarborgd en de toekomstige Kamers grondwetgevende bevoegdheid krijgen ».

Nog op 28 september kwam de kabinetsraad bijeen en keurde een ontwerp van verklaring tot herziening van de grondwet goed. Zij bevatte dezelfde bepalingen als de verklaring van 14 november 1978, exclusief de intussen reeds herziene artikelen. Kamer en Senaat bespraken de verklaring in een serene sfeer en keurden ze goed op 1, resp. 2 oktober. Van rechtswege werden de Kamers op 3 oktober ontbonden ; de verkiezingsdatum werd vastgesteld op 8 november.

9. De parlementsverkiezingen van 8 november.

De eigenlijke verkiezingscampagne kende een rustig verloop. Alleen in Brussel viel een ernstig incident te noteren. Op 3 oktober werd een plakploeg van RAD-UDRT aangevallen door een groep PS-militanten,

(10) Voor het verloop van de crisis, zie ook de bijdrage van Marc Platel in dit nummer.

aangevoerd door de Molenbeekse schepen Constant Verhasselt. Verhasselt werd een tijdland aangehouden en wegens het toebrengen van verwondingen en slagen naar de rechtbank verwezen.

Door de verkiezingscampagne kwamen drie *an sich* reeds vermeldenswaardige gebeurtenissen in een bijzonder daglicht te staan. Op 5 oktober meldde *De Morgen* en *Het Volk*, weliswaar op totaal verschillende wijze, dat op 3 oktober, op uitnodiging van minister van State P.W. Segers, een zeventigtal personen hadden deelgenomen aan een Flandria-boottocht op de Schelde. Vooral de aanwezigheid van vier generaals (Jef Segers, Fernand Beurir, Bob Bernaert en Pierre Cremer) en van BRT-administrateur-generaal Paul Vandebussche in dit christen-democratisch gezelschap ontlokte ergernis bij de socialisten, die zoiets deontologisch onaanvaardbaar noemden. In CVP-kringen werd erop gewezen dat het om een initiatief van P. W. Segers ging, waar de partij als dusdanig niets mee te maken had.

Ondanks een samscholingsverbod en de uitgebreide rijkswachtbewaking, slaagden een 2.000 Vlamingen er op 11 oktober in de Voerstreek binnen te dringen. Zij namen er deel aan de zoveelste TAK-'wandeling', die — in tegenstelling tot vroegere manifestaties — de steun had van de vijf Vlaamse gemeenteraadsleden van Voeren. De, vooral in het licht van de naderende verkiezingen, gevreesde confrontatie met Waalse tegenbetogers bleef uit, maar er vielen wel rake klappen tussen Vlamingen en rijkswachters. Opgemerkt was de aanwezigheid van PS-minister Dehousse, die op een bepaald ogenblik door de rijkswacht moest worden beschermd tegen de Vlaamse betogers.

Derde gebeurtenis: de vredesbetoging van 25 oktober te Brussel, waar tussen de 100.000 en 200.000 mensen betoogden voor een actieve vredespolitiek en voor de afbouw van de bestaande kernwapens in oost en west. Of die betoging een weerslag had op de verkiezingsresultaten zal een open vraag blijven. In ieder geval kan erop worden gewezen dat de Vlaamse socialistische van het pacifisme een strijdthema hadden gemaakt en dat anderzijds de CVP zich als partij van de betoging distantieerde, hoewel de christelijke arbeidersbeweging er wel aan deelnam. Voor sommige waarnemers zou de verkiezingsuitslag van beide partijen ten dele door die standpunten zijn bepaald.

Hét evenement van de verkiezingsperiode was de kwestie-Komen en de nieuwe blokkering van het regeringswerk. Het in 1980 opgerichte Nederlandstalige schooltje in Komen (11) telde eind september twaalf kleuters en negen leerlingen in de lagere klas. Omdat het vereiste minimumaantal van zestien om voor erkenning en subsidiëring in aanmerking te komen niet was bereikt, diende het Komitee voor Nederlandstalig Onder-

(11) Zie M. DEWEERDT, *op. cit.*, blz. 201-202.

wijs en Kultuur te Komen (KNOKK) een aanvraag in om, zoals tijdens het vorige schooljaar, een afwijking op de normen te bekomen. De Franstalige minister van Nationale Opvoeding Busquin liet aanvankelijk weten dat niet hij maar de regering over dat 'politiek probleem' diende te beslissen. Nadat zijn partij, de Parti socialiste, op 6 oktober had laten horen dat er voor haar geen afwijking kon worden toegestaan, nam Busquin op 8 oktober hetzelfde standpunt in. Dat ontlokte aan Vlaamse zijde, ook bij de regeringspartijen, bitsige reacties. Op 9 oktober slaagde het politiek kernkabinet er niet in een akkoord te bereiken over het voortbestaan van het schooltje. Als gevolg daarvan liep het regeringswerk vast; alle ministeriële bijeenkomsten werden afgelast tot zich een nieuw feit voordeed. « Dit is de meest droevige dag die ik heb meegemaakt sedert ik in de Belgische politiek ben », zei premier Eyskens, « (...) Alles is nu mogelijk en als gelovige kan ik enkel bidden opdat het ergste niet zou gebeuren ».

Het nieuwe feit kwam er op 13 oktober, toen de koning de eerste-minister in audiëntie ontving en hem verzocht de kabinetsraad bijeen te roepen om een document te bespreken waarin het staatshoofd de regeringspartijen opriep tot verzoening. Met de bijeenkomst van de raad op 13 oktober raakte het regeringswerk weer vlot, hoewel er wegens de verkiezings sfeer weinig dossiers zouden worden afgewerkt. Een ultieme poging om een oplossing voor de zaak-Komen te vinden kende op 14 oktober geen resultaat. Busquin wees erop dat hij voor het rijkslager onderwijs slechts 42 afwijkingen kon toestaan en dat een afwijking voor het Vlaamse schooltje in Komen een discriminatie zou zijn ten opzichte van de andere gesloten klassen of scholen. De kleuters en leerlingen van de inmiddels op 13 oktober gesloten school werden ondergebracht in het Vlaams cultureel centrum 'Huize Robrecht van Kassel'. Hoewel wettelijk niet toegelaten, besliste de Nederlandstalige Onderwijsminister Calewaert de werkings- en personeelskosten ten laste van zijn begroting te nemen. Op 16 oktober nam de regering akte van die feitelijke toestand (12).

De verkiezingen van 8 november hielden enkele verrassende resultaten in (13).

Zoals verwacht en door de opiniepeilingen voorspeld gingen de christendemocraten achteruit, maar dat het verlies zo zwaar uitviel was voor

(12) Overigens bleef het in Komen in 1981 vrij rustig. Dat kan goeddeels worden toegeschreven aan het effect van de RTBF-televisieuitzending *Les sorcières de Comines* (De heksen van Komen), een reportage die op een verrassend objectieve wijze het hatelijke optreden van Franstalige Komenaars tegenover Vlaamse ouders en kinderen in beeld bracht.

(13) Zie ook het verkiezingsnummer van *Res Publica*, XXIV, 1982, 1. Uitslagen volgens: IBM Data Center Services, Officiële resultaten van 8 november 1981. Parlementsverkiezingen. Kamer. s.l. (Brussel), s.d. (1982), blz. 143.

eenieder een verrassing. Even verrassend was de forse vooruitgang van de Volksunie, die de Egmont-nederlaag van 1978 nagenoeg te boven kwam.

Resultaten parlementsverkiezingen 1981, Kamer van Volksvertegenwoordigers

	% 1981	% 1978	Zetels 1981	Zetels 1978
CVP	19,3	26,1	43	57
PSC	7,2	10,1	18	25
SP	12,4	12,4	26	26
PS	12,7	13,0	35	32
PVV	12,9	10,4	28	22
PRL	8,6	6,0	24	15
VU	9,8	7,0	20	14
FDf - RW	4,2	7,1	6	11
KPB - PCB	2,3	3,3	4	2
Vlaams Blok	1,1	1,4	1	1
RAD - UDRT	2,7	0,9	3	1
Ecolo - Agalev	4,8	0,8	4	—
Uiterst links	1,0	1,0	—	—
Overigen	1,0	0,7	—	—

De winst van de liberale partijen lag in de lijn der verwachtingen. De socialisten hielden min of meer stand. FDF en RW kregen een zware adering. De achteruitgang van het FDF in Brussel kwam deels ten goede aan RAD-UDRT, dat echter in Vlaanderen en Wallonië niet van de grond kwam. Opmerkelijk was ook de intrede van de milieupartijen Ecolo en Agalev in het parlement. Tegen de verwachtingen in, ten slotte, liep het aantal blanco en ongeldige stemmen terug van 8,4 % in 1978 tot 7,4 % in 1981. Aan te stippen valt nog dat het kiezerskorps gevoelig was uitgebreid door de verlaging van de kiesgerechtigde leeftijd van 21 tot 18 jaar. Kamer en Senaat hadden daartoe het grondwetsartikel 47 in juli gewijzigd.

10. De vorming van de regering-Martens V.

De hamvraag in het politieke milieu na de stembusdag was: trekken de christen-democraten zich al dan niet in de oppositie terug? Een onmiddellijk antwoord op die vraag viel niet te verwachten. Ook de koning was, na zijn raadplegingen, tot de conclusie gekomen dat een afkoelingsperiode wenselijk was. In deze optiek moet dan ook de benoeming (12 november) tot informateur worden gezien van Herman Vanderpoorten (PVV), een gezaghebbend politicus, maar beslist geen deskundige op economisch en budgettair gebied — de twee voorspelbare knelpunten in het komende formatieberaad. Vanderpoorten viel wel op door zijn overigens zelf aangekondigde 'ortodoxe' werkwijze, die erin bestond niet dagelijks de pers maar enkel de koning te informeren. « Ik ben geboren in het teken van de Maagd », zei hij, « en zal mij als zodanig gedragen: behoedzaam, stilzwijgend en hopend op resultaat ».

De in de dagen na de verkiezingen ingenomen standpunten lieten een moeilijke regeringsvorming vermoeden :

a) De socialisten wezen een samengaan met de liberalen, hetzij in een tweeledig, hetzij in een drieledig kabinet, van de hand. Hun voorkeur ging uit naar een voortzetting van de uittredende coalitie, hoewel gaandeweg duidelijk werd dat de PS op nationaal vlak de voorkeur gaf om in de oppositie te gaan en alles te zetten op de vorming van een linkse meerderheid in Wallonië.

b) Herman De Croo (PVV) stond met zijn pleidooi voor de vorming van een socialistisch-liberale regering alleen. PVV en PRL riepen de christen-democraten op om samen een coalitie aan te gaan.

c) De PSC koos op 17 november resoluut voor de oppositie, maar 's anderendaags sprak de CEPIC (de rechtervleugel van de partij) zich uit voor een regering van christen-democraten en liberalen. Op 20 november maakte de PSC een kleine opening : zij zou gedogen dat politici uit haar midden deel uitmaken van een regering die echter zelf (en niet de partijen) haar programma opstelt. Op basis van dat programma zal de PSC dan de regeringsploeg beoordelen op het ogenblik van het investituurdebat. Binnen de CVP bestond aan de basis een sterke stroming om in de oppositie te gaan, maar nadat de nederlaag enigszins verteerd geraakte werd meer de nadruk gelegd op de rol van de CVP als beleidspartij.

d) Minder klassieke formules zoals een drieledig kabinet met oudere politici die niets meer te verliezen hebben of een zakenkabinet werden door alle partijen, op de PSC na, afgewezen.

Op 23 november werd Vanderpoorten van zijn informatieopdracht ontheven. Nog dezelfde avond zocht de koning Wilfried Martens (CVP) aan een nieuwe regering te vormen, maar deze liet het staatshoofd 's anderendaags weten die opdracht niet te kunnen aanvaarden. Naar verluidt zag Martens in dat de vorming van een christen-democratisch-liberaal kabinet, waarvan uit de informatieronde gebleken was dat dit de enige haalbare formule was, grote spanningen zou veroorzaken tussen ACW en CVP en ook binnen de PSC, althans in deze fase van de regeringsvorming.

De christelijk-liberale regeringsformule werd dan maar uitgetest door PVV-voorzitter Willy De Clercq, die op 24 november met een formatieopdracht werd belast. De PSC wilde echter niet van onderhandelingen weten, zodat er voor De Clercq niets anders opzat dan zelf een ontwerp voor regeerprogramma op te stellen en dat 'ter informatie' aan de vier betrokken partijen voor te leggen. Op 28 november verklaarde PSC-voorzitter Vanden Boeynants zich dan toch bereid om gedurende enkele

dagen echt te onderhandelen. Hij werd daarin op 30 november echter niet gevolgd door zijn hoofdbestuur, dat het voorstel met twaalf stemmen tegen, tien voor en twee onthoudingen verwierp. Daarop gaf De Clercq zijn opdracht aan de koning terug. Vanden Boeynants nam op 1 december ontslag als PSC-voorzitter (zie ook § 13).

Op 1 december stuurde koning Boudewijn minister van Buitenlandse Zaken Charles-Ferdinand Nothomb (PSC) de formatiebaan op. Deze dacht aan de vorming van een regering gesteund door de drie grote politieke families en refereerde daarbij naar het vooroorlogse kabinet-Van Zeeland. De PVV weigerde nog steeds met de socialisten rond de tafel te zitten en de CVP wilde slechts aan een formatiegesprek beginnen als ook de overige aangezochte partijen dit wilden doen. Toch stelde Nothomb een formateursnota op die hij op 5 december aan de voorzitters van de zes betrokken partijen bezorgde. Op de PSC na, was geen van hen bereid op basis van die nota rond de tafel te gaan zitten. De koning trok daaruit de voor de hand liggende conclusies, onthief Nothomb op 7 december van zijn opdracht en stelde nog dezelfde dag Wilfried Martens tot formateur aan.

Ervan uitgaande dat een drieledige regering en een heruitgave van een christelijk-socialistische coalitie niet haalbaar waren, kondigde Martens aan te zullen streven naar de vorming van een regering van CVP, PSC, PVV en PRL. Het formatieberaad startte op 9 december en werd in de ochtend van 14 december afgerond met een akkoord over het *Ontwerp van prioriteitenprogramma voor een regeringsbeleid*. Nadat de vier partijen op 16 december, telkens met een ruime meerderheid, het licht op groen hadden gezet, legden de leden van de regering-Martens V (zie bijlage I) op 17 december de eed af. 's Anderdaags las premier Martens in Kamer en Senaat de regeringsverklaring voor.

De klemtoon daarin lag op het herstelbeleid dat de regering wil voeren en dat gericht is op economische groei, aangedreven door uitvoer, bedrijfsinvesteringen en het bevorderen van de arbeidsmotivatie bij de bevolking. Om dit programma te verwezenlijken vroeg de regering bijzondere machten tot 31 december 1982. Concrete actiepunten in dat beleid zijn :

- drukken van alle produktiekosten ;
- tijdelijke wijziging van de bestaande modaliteiten van de indexkoppeling ;
- terugschroeven van het begrotingsdeficit ;
- grondige hervorming van het belastingstelsel vanaf 1983 ;
- beperking van de overheidsuitgaven.

Andere opvallende punten in het regeerprogramma waren de vervanging van het omroepmonopolie door een stelsel van mededinging, mogelijke

invoering van het referendum en de verdere uitvoering van de staatsherforming van 1980.

Het regeringsvoornemen om gedurende een jaar met « volmachten » te regeren vond geen genade bij de oppositie. De Waalse en Vlaamse socialisten kondigden tijdens het investituurdebat een harde oppositie aan. Ook bij CVP en PSC, met name bij de arbeidersvleugel, leefde enig voorbehoud tegenover de « volmachten ». Bij de eindstemming hield de meerderheid toch stand : op 21 december kreeg de regering het vertrouwen van de Kamer, met 115 stemmen voor (inclusief die van de FDF-er Nols en de drie RAD-UDRT-Kamerleden), 88 tegen en één onthouding, en op 22 december dat van de Senaat met 97 stemmen voor (inclusief die van het enige RAD-UDRT-lid) en 70 tegen.

Nog voor de jaarwende diende de regering bij de Kamer het wetsontwerp tot toekenning van bepaalde machten aan de Koning bij de Kamer in. De bijzondere Kamercommissie belast met de bespreking daarvan, begon haar werkzaamheden op 28 december en zou die in 1982 verderzetten.

11. De vorming van de gewest- en gemeenschapsregeringen.

Door de vervroegde parlementsverkiezingen trad de staatsherforming, zoals vastgelegd in de wetten van 8 en 9 augustus 1980 (14), in een nieuwe fase.

De drie raden — Vlaamse Raad, Franse Gemeenschapsraad en Waalse Gewestraad — zijn voortaan samengesteld uit de Kamerleden en de rechtstreeks verkozen Senatoren (15).

Samenstelling van gewest- en gemeenschapsraden

Vlaamse Raad		Waalse Gewestraad		Franse Gemeenschapsraad	
	Aantal zetels		Aantal zetels		Aantal zetels
CVP	64	PS	48	PS	54
PVV	42	PRL	29	PRL	35
SP	39	PSC	23	PSC	27
VU	31	FDF - RW	3	FDF - RW	12*
Agalev	3	Ecolo	2	UDRT	4
RAD	1	PCB	1	Ecolo	4
Vlaams Blok	1			PCB	1
Totaal	171	Totaal	106	Totaal	137

* Inclusief FDF-senator Peetermans.

(14) Zie M. DEWEERDT, *op. cit.*, blz. 197-198.

(15) In een nog latere fase, na de herziening van het grondwetsartikel dat de samenstelling van de Senaat regelt, zullen alleen nog de rechtstreeks verkozen senatoren in de raden zetelen.

De Vlaamse Raad en de Franse Gemeenschapsraad kwamen op 22 december voor het eerst bijeen en verkozen respectievelijk Jean Pede (PVV) en Irène Pétry (PS) tot voorzitter. Tijdens de openingszitting besliste de Franse Gemeenschapsraad de in het kiesarrondissement Leuven (door de apparentering) verkozen FDF-senator Julien Peetermans (16) tot zijn gelederen toe te laten, hoewel deze krachtens de wet tot de Vlaamse Raad behoort (17). In de Vlaamse Raad werd tegen die handelwijze scherp geprotesteerd. Vice-premier Gol stelde op 4 februari 1982 in de Kamer uitdrukkelijk dat Peetermans tot de Nederlandse taalgroep, en dus tot de Vlaamse Raad, behoort, maar in de door de Franse Gemeenschapsraad geschapen feitelijke situatie kwam alvast geen verandering. De Waalse Gewestraad kwam op 23 december voor het eerst bijeen en duidde André Cools (PS) tot voorzitter aan.

Een tweede innovatie was het feit dat de leden van de executieven niet meer door de koning worden benoemd, maar door de raden zelf uit hun midden worden verkozen, dat zij niet langer deel uitmaken van de nationale regering en dat zij enkel verantwoording verschuldigd zijn aan hun eigen raad. Voor de eerste ambtsperiode van vier jaar zijn de executieven bovendien proportioneel samengesteld, d.w.z. dat de belangrijkste fracties er in verhouding tot hun getalsterkte in zijn vertegenwoordigd. Het was tijdens de installatievergadering dat de leden van de executieven werden verkozen, waarna zij in de handen van de voorzitter van de raad (en niet van de koning) de eed aflegden. Alleen de voorzitters van de drie executieven werden nadien een tweede maal door de koning beëdigd (voor de samenstelling van de executieven, zie bijlage II).

Behalve in de Franse Gemeenschapsregering, verliep de verdeling van de bevoegdheden in de executieven niet zonder problemen.

In de Vlaamse regering zorgde de verdeling van de residuaire bevoegdheden voor incidenten. Voor de verdeling van de bevoegdheden voorziet de wet in twee mogelijkheden: ofwel worden alle bevoegdheden bij consensus verdeeld, ofwel kiezen de leden bepaalde in de wet genoemde pakketten van bevoegdheden, en dit in de volgorde waarin zij door de raad

(16) In feite was Armand Tournis tot senator voor Leuven verkozen. Bij de installatievergadering van de nieuw gekozen Senaat op 27 november kreeg hij echter van de FDF-leiding verbod om de eed af te leggen en werd hij gedwongen ontslag te nemen ten voordele van Peetermans. Waarnemers zagen daarin een zich terugtrekken van het FDF op Brussel (Peetermans is Brusselaar, Tournis van Tervuren) en ook een daad van welwillendheid tegenover de partijafdeling Schaarbeek die zou overwogen hebben het FDF te verlaten nadat Nols op de vingers was getikt wegens zijn migrantenbeleid. Peetermans is met name de secretaris van de Schaarbeekse burgemeester Nols.

(17) Bij de verkiezingen van 1978 deed zich een gelijkaardig geval voor. Aline Bernaerts werd toen verkozen tot PVV-senator voor Nijvel. Hoewel ze wettelijk behoorde tot de toenmalige Franse Cultuurraad, heeft deze haar nooit willen aanvaarden.

werden voorgedragen. Bij gebrek aan eensgezindheid werd deze laatste procedure gevolgd. Bij de verdeling van de residuaire, niet in de wet genoemde bevoegdheden, werd een CVP-PVV-coalitie duidelijk en kregen de twee SP-leden en het ene VU-lid geen residuaire materies toegewezen. Tegen die handelwijze lieten zij felle protesten horen. De zaak zou in 1982 een nasleep krijgen.

De Waalse gewestministers slaagden er in 1981 zelfs helemaal niet in een voorzitter aan te duiden en hun bevoegdheden te verdelen. Het voorzittersmandaat werd door de drie PS leden opgeëist voor Jean-Maurice Dethousse, maar PSC en PRL, die te zamen ook drie leden hebben, waren het daar niet mee eens en wezen erop dat de voorzitters van de Franse Gemeenschapsraad en -executieve en van de Waalse Gewestraad PS-ers zijn. Het conflict zou in 1982 worden beslecht.

Aan te stippen valt nog dat de Brusselse deelregering gelijktijdig met het nationale kabinet werd samengesteld. Anders dan de overige drie executieven, die een eigen bestaan leiden, maken de drie leden van de Brusselse deelregering verder deel uit van de nationale regering. Ten slotte moet worden vermeld dat, zolang de Rat der Deutschen Kulturgemeinschaft niet over een eigen executieve beschikt, de eerste-minister — en niet meer de ministers van de Vlaamse en Franse Gemeenschap samen — met de uitvoering van de besluiten van de Duitse cultuurraad is belast.

12. Het buitenlandse beleid en de defensiepolitiek.

Het waren andermaal de relaties met Zaïre die de buitenlandse betrekkingen domineerden. Op berichten in *La Libre Belgique* (7 januari) over anti-Mobutubetogingen in Zaïre tegen de aanhouding en de opheffing van de parlementaire immuniteit van dertien Zaïrese parlementsleden die eind 1980 het regime hadden bekritiseerd, reageerden de Zaïrese autoriteiten zeer verontwaardigd. Mobutu verbood een Zaïrese delegatie naar Brussel te vertrekken om er deel te nemen aan de zitting van de Belgisch-Zaïrese commissie voor ontwikkelingssamenwerking. De Zaïrese president was evenmin te spreken over een, naar aanleiding van de opheffing van de parlementaire onschendbaarheid van de dertien, door Kamerlid Louis Vanvelthoven (SP) ingediend voorstel van resolutie, waarin de Belgische regering werd verzocht een onderzoek in te stellen naar het democratiseringsproces in Zaïre en in afwachting daarvan de Belgische militaire bijstand op te schorten. Om een verslechtering van de relaties met Kinshasa te voorkomen, besliste de Kamer op 20 januari de stemming over de inoverweging van het resolutievoorstel te verdagen. Later, op 5 februari, werd de inoverwegingneming verworpen omdat het voorstel van resolutie beledigend zou zijn voor een vreemd staatshoofd. Intussen

had de Zaïrese eerste-minister Nguza Karl-I-Bond van 23 tot 26 januari een privé-bezoek gebracht aan ons land. Gesprekken met koning Boudewijn, eerste-minister Martens en minister van Buitenlandse Zaken Nothomb zouden naar verluidt hartelijk verlopen zijn.

Met het bezoek van premier Martens en minister Nothomb aan Zaïre, van 27 februari tot 5 maart, kwam er een merkelijke verbetering in de betrekkingen tussen beide landen. In een gemeenschappelijk communiqué werd o.m. gezegd dat België en Zaïre wensen « de betrekkingen verder te ontwikkelen in een klimaat van wederzijdse samenwerking, op grond van beider belang, met eerbiediging van de soevereiniteit en het beginsel van niet-inmenging, en van de legaliteit van elk der beide landen en van de internationale conventies ». Van Belgische zijde, aldus nog het communiqué, werd toelichting verstrekt over het statuut van Zaïrezen die om politieke redenen een toevlucht in België hebben gezocht. Martens beloofde ook dat hij de Belgische financiële instellingen zou aansporen een overgangslening aan Zaïre toe te staan en dat diplomatieke steun zal worden verleend om Zaïre toegang te geven tot verruimde IMF-faciliteiten. Tussen België en Zaïre werden vier akkoorden ondertekend betreffende de verdeling van de vracht tussen schepen van de twee landen, de verhoging van de kredietlijn van de Bank van Zaïre bij de Nationale Bank van België van 700 miljoen tot 1 miljard F, de toekenning door België van een renteloze lening van 400 miljoen F en de financiering door ons land van de studies voor de aanleg van het traject Mombasa-Komanda van de Transafrikaanse weg. Tijdens een lunch te Inga, op de laatste dag van zijn bezoek, zei Martens in een rede: « *Ik hou van dit land, zijn leiders en het volk* ». Die zgn. liefdesverklaring van Inga verwekte in eigen land wrevel bij de Vlaamse socialisten. Martens zei na zijn terugkeer dat hij wel degelijk als regeringsleider had gesproken — wat SP-voorzitter Van Miert had betwist — en dat hij de verklaring van Inga als een belangrijk feit beschouwde.

De ontspanning in de Belgisch-Zaïrese relaties was van korte duur. Eind juni trok Nguza Karl-I-Bond, die medio april vanuit Europa schriftelijk zijn ontslag als eerste-minister had ingediend en sindsdien in Brussel verbleef, in een aantal interviews en een op 30 juni gepubliceerde oproep tot het Zaïrese volk, scherp van leer tegen het regime van Mobutu. Laatstgenoemde verweet tijdens een redevoering, eveneens op 30 juni (verjaardag van de Zaïrese onafhankelijkheid), de Belgische regering te gedogen dat Zaïrese opposanten in België opruiende taal spreken en hij dreigde ermee de diplomatieke betrekkingen te verbreken. In een verklaring na de kabinetsraad van 3 juli veroordeelde eerste-minister Eyskens « de verklaringen die in bepaalde gevallen kunnen geïnterpreteerd worden als een oproep tot geweld of subversieve handelingen (...) » en die

« schadelijk (zijn) voor de Belgisch-Zaïrese betrekkingen ». Eyskens zei ook dat de Belgische regering de wetgeving inzake de buitenlandse onderdanen die in ons land verblijven zal doen naleven. Tijdens een kort daarop gehouden bezoek aan Kinshasa, waar hij de bijeenkomst van de grote Belgisch-Zaïrese commissie bijwoonde, verduidelijkte minister Nothomb het Belgisch standpunt.

Op 8 oktober protesteerde de Zaïrese minister van Buitenlandse Zaken Bomboko (die tijdens zijn verblijf in Brussel door Mobutu werd ontslagen) bij zijn Belgische ambtgenoot andermaal tegen « het misbruik dat de in België gevestigde Zaïrese opposanten maken van de hun verleende gastvrijheid om subversieve acties te ondernemen tegen de regering van een bevriend land ». Hij verwees daarbij naar een daags voordien in Brussel gehouden persconferentie van Nguza Karl-I-Bond en Mungul Diaka. Minister Nothomb keurde dat optreden van de Zaïrese oppositie af en herinnerde nogmaals aan de verklaring van 3 juli.

Evenmin bevorderlijk voor de betrekkingen tussen beide staten was het afsluiten op 1 december, overeenkomstig een regeringsbeslissing van 16 oktober, van het transit telefoon- en telexverkeer met Zaïre dat via België verloopt. De maatregel werd genomen omdat Zaïre nog steeds een achterstallige rekening van 1 miljard F aan de RTT niet had betaald.

Op 19 mei vertrokken koning Boudewijn en koningin Fabiola, in het gezelschap van minister van Buitenlandse Zaken Nothomb, voor een (sinds 1978 vier maal uitgesteld) bezoek aan de Chinese Volksrepubliek. Van 20 tot 22 mei verbleef het vorstenpaar in Bangladesj waar een algemene samenwerkingsovereenkomst werd ondertekend. Na een privé-bezoek aan Thailand (23-25 mei), begon op 25 mei het eigenlijke officiële verblijf in China dat duurde tot 4 juni en volgens diplomatieke kringen een gunstige invloed had op de Belgisch-Chinese handelsbetrekkingen.

Buitenlandse staatshoofden die in België werden ontvangen, waren koningin Beatrix van Nederland en president Bongo van Gabon.

In de marge van het buitenlandse beleid zijn te vermelden : de opening van het Vlaams cultureel centrum De Brakke Grond te Amsterdam (23 mei) ; de moord op Naïm Khader, de directeur van het informatie- en verbindingsbureau van de Palestijnse Bevrijdingsorganisatie (PLO) te Brussel (1 juni) ; de aanslagen te Brussel op het kantoor van de Joegoslavische luchtvaartmaatschappij, de Joegoslavische ambassade en enkele andere Joegoslavische instellingen, alsook het neerschieten van een bediende van de Joegoslavische ambassade. Dat alles leidde tot scherpe protesten van de Joegoslavische regering en tot het verlaten van België van de Joegoslavische ambassadeur Esad Ceric.

Inzake het defensiebeleid bleef het op het politieke vlak betrekkelijk rustig. Bij de publieke opinie viel daarentegen een groeiende bezorgdheid

over de bewapening in het algemeen en de eventuele plaatsing van kernwapens in België en andere Westeuropese landen in het bijzonder waar te nemen.

Op 12 maart vond de installatie plaats van de bij K.B. van 20 februari opgerichte zgn. gemengde legercommissie, bestaande uit dertien parlementsleden, vijf technici en acht opperofficieren. De commissie kreeg een drievoudige opdracht : advies verstrekken over het operationele karakter van het defensiebeleid en de daartoe aangewende middelen ; beoordelen van de resultaten van de professionalisering van het leger ; advies verstrekken over de weerslag van de stijgende werkingsuitgaven (vooral energie) op het operationele karakter van de Belgische strijdkrachten. Wegens de parlementsontbinding kwam het eindverslag niet klaar tegen 30 november zoals voorzien. Wel sprak de commissie zich in een tussentijds advies (26 mei) uit over de omstreden brandstoftoeslag (18) en adviseerde de regering 540 van de voorziene 750 miljoen F vrij te maken voor buitengewone brandstofuitgaven.

Op 15 juni stelde minister van Landsverdediging Swaelen het door het sociaal-economisch kernkabinet goedgekeurde tienjarenplan voor investeringen van landsverdediging (1982-1991) aan de pers voor. Uit dat plan, dat de prioritaire uitrustingsprogramma's bevat, blijkt dat het leger tot 1991 285,2 miljard wil uitgeven voor aankopen van nieuw legermateriaal. Het betreft o.a. de modernisering van de veldartillerie en de vervanging van de Mirage, de Leopard I-tank en de Alouette-helikopter.

Op 19 november maakte *Le Soir* de inhoud bekend van een vertrouwelijke brief van de chef van de Generale Staf, luitenant-generaal W. Gontier, aan de koning. In de brief pleit Gontier voor een verlenging van de dienstplicht met vier maanden, eventueel gepaard aan een vermindering van het aantal beroepsvrijwilligers van 25.450 tot 21.000. Naast besparingsoverwegingen lag ook de bekommernis de efficiëntie van de strijdkrachten te vergroten aan de basis van de brief, waarin algemeen een bevestiging werd gezien van de mislukking van de in 1974 begonnen professionalisering van het leger.

Bij K.B. van 23 februari werden alle functies, en dus voortaan ook de gevechtsfuncties, in het leger en de rijkswacht zonder enige beperking zowel voor mannen als voor vrouwen opgesteld.

Op 15 mei stemde de regering in met de Belgische deelneming aan het AWACS-programma van de NAVO (wegens budgettaire redenen was ons land in 1975 niet toegetreden). Wel werd als voorwaarde gesteld dat o.m. de overige militaire programma's moeten worden verminderd met een bedrag gelijk aan de uitgave voor AWACS (2,5 miljard F).

(18) Zie M. DEWEERDT, *op. cit.*, blz. 193 en 202.

13. De evolutie in de politieke partijen en de vakbeweging.

Ook in 1981 viel in het partijpolitieke leven heel wat beweging te noteren, vooral dan aan Franstalige kant.

Bij de *Parti socialiste* kondigde André Cools op 26 januari aan dat hij op het congres van 22 februari niet om de vernieuwing van zijn voorzittersmandaat zou vragen. Hoewel hij zijn aftreden als partijvoorzitter in de voorgaande maanden reeds meermaals had laten doorschemeren, kwam de beslissing toch nog vrij onverwacht, overigens enkele uren nadat hij door de Vereniging van Politieke Journalisten tot politicus van het jaar 1980 was uitgeroepen. Zij werd in verband gebracht met de eind 1980 ontstane wrijvingen met de socialistische vakbondsleiding, met de negatieve vakbondsreacties op zijn rol in de totstandkoming van de fusiegroep Cockerill-Sambre en met het feit dat een meerderheid van de PS-Kamerfractie weigerde de door Cools gevraagde sancties tegen twee PS-Kamerleden, die tegen de matigingwet hadden gestemd, op te leggen. Voor de opvolging van Cools dienden zich drie kandidaten aan: vice-premier Guy Spitaels, die nog op 26 januari door het partijbureau was voorgedragen; Europees parlamentslid Ernest Glinne, die steun kreeg van zowel de linkervleugel als de meer pragmatisch ingestelde groep rond Edmond Leburton; en tenslotte parlamentslid Alain Van der Biest. Op 22 februari werd Spitaels tot voorzitter verkozen. In de tweede stemronde kreeg hij 311 stemmen, tegen 282 voor Glinne; in de eerste ronde had geen van de drie kandidaten de vereiste absolute meerderheid behaald (Spitaels kreeg 48,6 %, Glinne 45,9 % en Van der Biest 4,5 % der stemmen). Ondanks de uitslag van de stemming, die wees op het bestaan van twee stromingen in de partij, kon Spitaels een mogelijke breuk vermijden en werd hij vrij vlug een gezaghebbend partijleider. Deze ontwikkeling is goedgevoel toe te schrijven aan zijn strategie, die erin bestond interne partijvraagstukken naar het achterplan te duwen en vooral in te spelen op de actuele items. Daarbij nam hij uitgesproken Waalse en socialistische standpunten in, waardoor ook de verhoudingen met de Waalse socialistische vakbond genormaliseerd konden worden. Wel leidde dit op het regeringsvlak herhaaldelijk tot incidenten (staal, Voer, Komen, begroting 1982), waarbij de PS er meestal in slaagde haar standpunten te doen zegevieren. Die 'overwinningstrategie' is niet zonder betekenis geweest voor de partij bij de verkiezingen van 8 november. Nadien zette Spitaels alles op de totstandkoming van een Waals progressief front. Reeds bij de verkiezingen had de PS haar lijsten opengesteld voor RPW-kandidaten (zie ook verder bij de behandeling van het Rassemblement wallon). Voor de coöptatie van de nationale senatoren werd een gemeenschappelijke PS-FDF/RW-Ecolo-lijst ingediend. In de Waalse Gewestraad kreeg de PS de steun van

de communisten, het RW en Ecolo, waardoor zij met een volstreekte meerderheid André Cools tot voorzitter kon laten kiezen.

De verdere toenadering tussen het *Front démocratique des Bruxellois francophones* (FDF) en het *Rassemblement wallon* (RW) (19) veroorzaakte moeilijkheden in beide partijen. Op 19 januari keurde de partijraad van het FDF met 171 stemmen voor, 10 tegen en 13 onthoudingen een te zamen met het RW opgestelde beleidsnota goed, die afstand nam van de federalistische idee ten voordele van een meer autonomistische opstelling en waarin o.m. wordt gesteld dat Wallonië en Brussel over een verregaande zelfstandigheid dienen te beschikken in de Belgische staatsstructuur. In de nota kondigden beide partijen aan dat ze, met behoud van hun eigen karakter en programma, samen aan parlementsverkiezingen zullen deelnemen en desgevallend regeringsverantwoordelijkheid dragen. Op 11 mei herhaalden FDF en RW hun voornemen aan de eerstvolgende verkiezingen deel te nemen onder een gemeenschappelijk nummer en met een gemeenschappelijk kiesplatform, exclusief het sociaal-economische terrein waarop de opvattingen te ver uiteenliggen. Tegen de toenadering rees verzet bij FDF-Kamerlid Pierre Havelange, die reeds in 1980 van zich had laten horen (20), en nu in een nieuwe nota van medio juni waarschuwde voor een samengaan met het RW, dat hij de bedoeling toeschreef het land te laten uiteenvallen, en pleitte voor een dialoog met de Brusselse Vlamingen. Ontstemd over het weinige gehoor dat hij in de partijinstanties vond, nam Havelange eind augustus ontslag als Kamerlid en brak hij met het FDF.

Eind 1981 hield het zeven jaar oude weekblad *4 Millions 4*, dat doorging als spreekbuis van het FDF, op te verschijnen.

Verloor het FDF bij de verkiezingen van 8 november vijf van de elf Kamerzetels, het RW kreeg een nog zwaardere verlies te verwerken. De hogergenoemde gemeenschappelijke beleidsnota werd op 17 januari door het federaal bureau van het RW goedgekeurd, maar de 35 % tegenstemmen en de 4 % onthoudingen wezen op het bestaan van tegenstand tegen de alliantiepolitiek bij de 'indépendantistes' rond ex-voorzitter Gendebien, die daarop de groep 'Indépendance et Progrès' oprichtten. Op het congres van 30 maart, waarop Henri Mordant tot partijvoorzitter werd herkozen met 433 van de 598 stemmen, werd de partijeenheden — althans bij de stemming over de slotresoluties — hersteld. Ook op de bijeenkomst van het federaal bureau van 27 juni kon een breuk worden vermeden, grotendeels omdat de goedgekeurde tekst over de noodzaak van de Waalse onafhankelijkheid « met of zonder Brussel » voor uiteenlopende interpretaties vatbaar was. Het was uiteindelijk de op 3 oktober genomen beslis-

(19) Zie M. DEWEERDT, *op. cit.*, blz. 211

(20) *Ibidem.*

sing van het federaal bureau — met 91 stemmen voor, 70 tegen en 6 onthoudingen — om bij de parlementsverkiezingen van 8 november een gemeenschappelijke FDF-RW-lijst in te dienen, die tot de definitieve breuk leidde. Na de stemming kondigde Gendebien aan dat hij de partij verliet; hij werd daarin gevolgd door twee ondervoorzitters en verscheidene gewestelijke bestuursleden. Om dezelfde reden nam Yves de Wasseige ontslag als secretaris-generaal en later ook als partijlid. Enkele dagen later richtten Gendebien en zijn aanhangers het *Rassemblement populaire wallon* (RPW) op. Met het oog op de verkiezingen vonden enkele RPW-ers een onderkomen op de lijsten van de PS; anderen vormden een kartel met het begin 1981 opgerichte *Front pour l'indépendance de la Wallonie* (FIW) van ex-RW-senator Etienne Duvieusart, die na zijn niet-herverkiezing in 1978 het RW had verlaten. Dank zij de steun van de PS kreeg het RPW bij de verkiezingen één Kamerlid, één provinciaal en één nationaal gecoördineerd senator. Het RW zelf verloor twee van de vier Kamerzetels.

Voor de *Parti social chrétien* (PSC) viel de balans van 1981 eveneens negatief uit. In mei werd het Centre politique des indépendants et cadres chrétiens (CEPIC), de rechtervleugel van de partij, in opspraak gebracht door een bericht in *De Morgen* (19 mei) als zou uit een nota van de Staatsveiligheid blijken dat enkele kopstukken (penningmeester baron Benoît de Bonvoisin, ondervoorzitter Vankerkhoven en secretaris-generaal Breydel) bindingen hadden met het kort voordien door de correctionele rechtbank als privé-militie bestempelde Front de la Jeunesse en met het uiterst rechtse blad *Nouvelle Europe Magazine*. De betrokkenen werden door PSC en door CEPIC tijdelijk uit hun functies geschorst. Op 24 juni zei minister van Justitie Moureaux in de Kamer dat de nota van de Staatsveiligheid niet het CEPIC als georganiseerde beweging betrof en dat het voorkomen van de namen van Breydel en Vankerkhoven (over de Bonvoisin sprak hij niet) in de nota niet betekent dat zij zouden hebben samengewerkt met het Front. Later namen de drie betrokkenen hun functies in het CEPIC weer op.

Om tegemoet te komen aan het ongenoegen dat aan de basis tot uiting kwam over de geringe invloed van de partij op het regeringsbeleid, het gebrek aan profilering en geloofwaardigheid van de partij en over de manier waarop zij werd geleid, kwam het PSC-bestuur op 13 en 27 juni in conclaaf bijeen. Besloten werd o.m. tot de oprichting van een comité van wijzen en van een werkgroep bestaande uit de ministers en de fractieleiders. Deze werkgroep was vooral bedoeld om de besluitvorming aan de partijtop te vergemakkelijken na de uitbreiding, half september, van het partijbestuur met 22 arrondissementsvertegenwoordigers. Om aan de wensen van de Waalse federaties tegemoet te komen werd eind september,

naast de Brusselse voorzitter Vanden Boeynants, een Waals politiek secretaris, Gérard Deprez, benoemd.

Na de parlementsverkiezingen, waarbij de PSC aanzienlijk verlies leed, deden zich hevige spanningen voor tussen de verschillende standen in de partij. Over de houding van de partij in het formatieberaad is reeds melding gemaakt in § 10. Dat leidde, zoals gezegd, tot het ontslag op 1 december van Vanden Boeynants als partijvoorzitter. In afwachting van de verkiezing van een nieuwe voorzitter in 1982, werd hij opgevolgd door Deprez. Intussen had het PSC-bestuur op 24 november een 'Engagement de comportement politique' opgesteld, dat aan alle mandatarissen en voorzitters van arrondissementen en plaatselijke afdelingen ter onderschrijving werd gestuurd. In de verbintenis staat o.m. dat in afwachting van een doctrinair congres elke publieke stellingname van niet-statutaire organen wordt opgeschort. Tevens mag geen enkel PSC-lid zich in het openbaar bekennen tot een georganiseerde groep of strekking binnen de PSC. De maatregel kadert in het streven van het bestuur een einde te maken aan het bestaan van georganiseerde 'families' in de partij.

Ook bij de Vlaamse zusterpartij van de PSC, de *Christelijke Volkspartij* (CVP), waren in 1981 symptomen van een diepe malaise merkbaar. Het ontslag van premier Martens en diens opvolging door Mark Eyskens aan het hoofd van dezelfde regeringsploeg kwam voor velen onbegrijpelijk en onaanvaardbaar over en bracht ook grote ontreddeering teweeg in de parlementsfracties. Ook werden herhaaldelijk en luidop vragen gesteld over de geloofwaardigheid van de partij. Voorzitter Tindemans gaf de moeilijkheden overigens toe in een vrije tribune in *Le Soir* (5 juni) onder de titel « Le malaise du CVP », waarin hij als oorzaak wees op het feit dat zijn partij geen verandering kon brengen in het gevoerde sociaal-economische beleid, ondanks haar plannen en haar voorstellen. Eind augustus gaf het « Gezelschap voor christen-democratische vernieuwing », een groep van zeven vooraanstaande CVP-politici (Herman Van Rompuy, Jan Huyghebaert, Luc Van den Brande, Lieven Lenaerts, Maria Tyberghien-Vandenbussche, Hugo Vandenbergh, Carl Bevernage), een boodschap vrij waarmee het een discussie op gang wilde brengen om een nieuw elan te geven aan de samenleving, de economie en de partij. In de boodschap staat o.m. dat de CVP haar beginselen en programma boven « regeringsdeelname ten allen prijze » moet plaatsen. Na de verkiezingsnederlaag stelde het bureau van het ACW, de arbeidersstand binnen de CVP, dat het ACW zich sterker moet profileren binnen de partij om er als christelijke arbeidersbeweging duidelijker herkenbaar te zijn. In een open brief aan ACW-voorzitter D'Havé vroegen 227 basismilitanten dat de beweging zou ijveren voor de vorming van een christelijk-socialistische regering en drongen zij aan op een heroriëntering van de relatie tussen ACW en CVP.

Vanuit de metaalbewerkercentrale was reeds voor de verkiezingen gepleit en geijverd voor de vorming van een eigen christelijke arbeiderspartij, voorlopig zonder veel succes.

Bij de *Volksunie*, ten slotte, viel de verrassende terugkeer van Hugo Schiltz in de partijtop op. Schiltz stelde zich begin 1981 kandidaat voor het ondervoorzitterschap van de partij. Die beslissing was ongewoon omdat het niet gebruikelijk is dat een oud-voorzitter ondervoorzitter wordt en omdat het partijbestuur reeds was overeengekomen de uittredende ondervoorzitters Gabriëls en Maton voor een nieuwe ambtsperiode voor te dragen. Op 14 februari haalde Schiltz het van Gabriëls met 75 stemmen tegen 41 (Maton was als niet-parlementslid bij voorbaat zeker van zijn herverkiezing). Die dag ook werd Vic Anciaux met 107 stemmen voor en 9 onthoudingen in zijn voorzittersfunctie bevestigd. In de verkiezing van Schiltz, die in de Kamer ook optrad als partijwoordvoerder in de belangrijke debatten en eind 1981 het VU-lid in de Vlaamse regering werd, zagen waarnemers een bewijs dat de VU opnieuw een beleidspartij wil zijn en niet meer principieel voor de oppositie kiest. Toenaderingspogingen tussen VU en Vlaams Blok met het oog op de verkiezingen van 8 november, uitgaande van het Verbond van Vlaamse Oudstrijders (VOS) en 'twee bekende nationalistische uit de vooroorlogse periode', bleven zonder resultaat. Wegens de 'linkse koers' van de VU keerden o.a. Kamerlid Emiel Vansteenkiste en oud-senator Vandeweghe de partij de rug toe. Om gelijkaardige redenen stelde de algemene raad van de Volksunie-Jongeren (VUJO) begin oktober zijn voorzitter Seghers en diens partijbestuur in de minderheid. Seghers werd op 5 december opgevolgd door Joris Roets.

Wat de vakbeweging betreft moet hier de ontwikkeling bij het ACV (Algemeen Christelijk Vakverbond) worden vermeld. Op een studiedag te Westende (25 april) sprak de (in 1978 tot stand gekomen) Vlaamse vleugel van het ACV zich uit voor de regionalisering van de vijf nationale industriële sectoren (staal, textiel, scheepsbouw en -herstelling, steenkool, holglas). Wel werd erkend dat de nationale solidariteit moet blijven bestaan. Bij het ABVV (socialistische vakbond) en de Waalse vleugel van het ACV lokte die stellingname negatieve reacties uit. Op 22 september besliste de raad van het ACV de Waalse en Vlaamse vleugels statutair te erkennen en ook een Brussels comité op te richten, dat paritair is samengesteld. De zgn. weerstandskas (stakingskas) blijft nationaal. De regionale comités zijn bevoegd voor interprofessionele geregionaliseerde materies; zij kunnen ook publiek stelling nemen inzake nationale aangelegenheden.

BIJLAGE I

Samenstelling van de regering-Martens V

- Eerste-minister* : Wilfried MARTENS (CVP).
- Vice-eerste-minister, minister van Justitie en van Institutionele Hervormingen* : Jean GOL (PRL).
- Vice-eerste-minister, minister van Financiën en van Buitenlandse Handel* : Willy DE CLERCQ (PVV.).
- Vice-eerste-minister, minister van Binnenlandse Zaken en van Openbaar Ambt* : Charles-Ferdinand NOTHOMB (PSC).
- Minister van Buitenlandse Betrekkingen* : Leo TINDEMANS (CVP).
- Minister van Economische Zaken* : Mark EYSKENS (CVP).
- Minister van Openbare Werken* : Louis OLIVIER (PRL).
- Minister van Verkeerswezen en van PTT* : Herman DE CROO (PVV).
- Minister van Tewerkstelling en Arbeid* : Michel HANSENNE (PSC).
- Minister van Onderwijs (N)* : Daniël COENS (CVP).
- Minister van Begroting, Wetenschapsbeleid en het Plan* : Philippe MAYSTADT (PSC).
- Minister van het Brusselse Gewest en van Middenstand* : Albert DEMUYTER (PRL).
- Minister van Landsverdediging* : Freddy VREVEN (PVV).
- Minister van Nationale Opvoeding (F)* : Michel TROMONT (PRL).
- Minister van Sociale Zaken en van Institutionele Hervormingen* : Jean-Luc DEHAENE (CVP).
- Staatssecretaris voor Buitenlandse Handel, toegevoegd aan de minister van Financiën* : André KEMPINAIRE (PVV).
- Staatssecretaris voor Energie, toegevoegd aan de minister van Economische Zaken* : Etienne KNOOPS (PRL).
- Staatssecretaris voor het Brusselse Gewest, toegevoegd aan de minister van het Brusselse Gewest* : Cécile GOOR-EYBEN (PSC).
- Staatssecretaris voor Pensioenen, toegevoegd aan de minister van Sociale Zaken* : Pierre MAINIL (PSC).
- Staatssecretaris voor het Openbaar Ambt, toegevoegd aan de minister van Binnenlandse Zaken en het Openbaar Ambt* : Louis WALTNIEL (PVV).
- Staatssecretaris voor PTT, toegevoegd aan de minister van Verkeerswezen en PTT* : Paula D'HONDT-VAN OPDENBOSCH (CVP).
- Staatssecretaris voor Europese Zaken en Landbouw, toegevoegd aan de minister van Buitenlandse Betrekkingen* : Paul DE KEERSMAEKER (CVP).
- Staatssecretaris voor Sociale Zaken, toegevoegd aan de minister van Sociale Zaken* : Firmin AERTS (CVP).
- Staatssecretaris voor Ontwikkelingssamenwerking, toegevoegd aan de minister van Buitenlandse Betrekkingen* : Jacqueline MAYENCE-GOOSSENS (PRL).
- Staatssecretaris voor het Brusselse Gewest, toegevoegd aan de minister van het Brusselse Gewest* : Anne-Marie NEYTS-UYTTBROECK (PVV).

BIJLAGE II

Samenstelling van de gewest- en gemeenschapsregeringen

VLAAMSE GEMEENSCHAPSREGERING

Gaston GEENS (CVP) : *Voorzitter, bevoegd voor economische zaken, tewerkstelling, energie, financiën en begroting van de gemeenschap, samenwerking tussen de gemeenschappen, personeelsbeleid en overleg met de nationale regering.*

Karel POMA (PVV) : *Ondervoorzitter, bevoegd voor het cultuurbeleid, pedagogische en didactische vorming, de coördinatie van het wetenschappelijk onderzoek, overleg met de nationale regering, de internationale culturele betrekkingen.*

Marc GALLE (SP) : *Ondergeschikte besturen.*

Rika STEYAERT (CVP) : *Bijstand aan personen.*

Hugo SCHILTZ (VU) : *Begroting en financiën van het gewest.*

Paul AKKERMANS (CVP) : *Ruimtelijke ordening, landinrichting en natuurbehoud.*

Jacques BUCHMANN (PVV) : *Huisvesting en de coördinatie van de internationale betrekkingen.*

Roger DE WULF (SP) : *Gezondheidsbeleid.*

Jan LENSSENS (CVP) : *Onderwijs, leefmilieu en waterbeleid.*

WAALSE GEWESTREGERING (akkoord van 25 januari 1982)

André DAMSEAUX (PRL) : *Voorzitter, ondergeschikte besturen, buitenlandse betrekkingen.*

Jean-Maurice DEHOUSSE (PS) : *Economisch beleid.*

Melchior WATHELET (PSC) : *Ruimtelijke ordening, bossen, jacht, visvangst, beleid inzake KMO, toegepast wetenschappelijk onderzoek.*

Philippe BUSQUIN (PS) : *Financiën, begroting, energie.*

Valmy FÉAUX (PS) : *Leefmilieu, waterbeleid, landinrichting, industriezones, personeelsbeleid.*

André BERTOUILLE (PRL) : *Huisvesting, informatica en statistieken.*

FRANSE GEMEENSCHAPSREGERING

Philippe MOUREAUX (PS) : *Voorzitter, begroting, personeelsbeleid, cultuurbeleid, internationale betrekkingen.*

Philippe MONFILS (PRL) : *Bijstand aan personen.*

Robert URBAIN (PS) : *Onderwijs en gezondheidsbeleid.*

Résumé : La vie politique belge en 1981 : continuité et changement dans la crise.

Si l'année 1980 avec quatre gouvernements et tout autant de formules gouvernementales ne fut pas un exemple de stabilité mais plutôt d'instabilité politique, l'année 1981 ne peut pas davantage être considérée comme une année politiquement stable. Au cours de l'année passée trois gouvernements se sont succédés ; de ce fait, en l'espace de deux ans, la Belgique a connu au total sept gouvernements. L'instabilité au niveau gouvernemental peut être expliqué en grande partie par la polarisation plus forte autour des oppositions économiques et par l'adaptation pénible des partis traditionnels aux structures de l'Etat belge régionalisé.

La polarisation grandissante autour de la scission économique se manifesta lors de la préparation et l'élaboration des plans extrêmement nombreux mis au point par les gouvernements socio-chrétiens-socialistes Martens IV et Eyskens I, ces plans ayant pour but de s'attaquer aux problèmes économiques et budgétaires (plan de relance, mini-plan de relance, plan gouvernemental d'assainissement budgétaire, plan de sauvetage économique, programme d'urgence, loi de programme). Cependant tous ces plans ne contiennent pas de mesures sociales, économiques et financières fondamentales. De telles mesures ont toutefois été annoncées par le gouvernement socio-chrétien-libéral Martens V, qui vit le jour après les élections du 8 novembre — élections remarquables par ailleurs.

Ces élections introduisirent également une nouvelle phase dans la réforme d'Etat. L'innovation la plus importante en cette occurrence fut le fait que les trois exécutifs régionaux et communautaires — le Conseil Flamand, le Conseil de la Communauté Française et le Conseil Régional Wallon — ne sont plus nommés par le Roi mais élus au sein des conseils. En outre, les ministres des communautés et des régions (excepté ceux de l'exécutif bruxellois) ne font plus partie du gouvernement national.

Belgian Politics in 1981 : Continuity and Change in the Crisis

by Mark DEWEERDT,

Licentiate in Political and Social Sciences

and Jozef SMITS,

Assistant at the Section Politology
of the Catholic University of Leuven.

★

When one reads the explanations offered by Belgian politicians and commentators for 1981, one is left with no doubt that it was a crisis year. Granted that one could object that politicians and commentators use the word « crisis » all too often and too loosely, but now even the King is saying that Belgium is in a « state of war » (1). When one considers the most significant political events of 1981, it is indeed difficult to avoid the impression that Belgian society in 1981, in virtually all of its sectors, manifested symptoms of immobility and crisis. Belgium in 1981 had one less government than in 1980, but there were still three ; one prime minister was, according to his own account, confronted with ministers on strike (2) ; several political parties struggled with serious internal difficulties ; the number of unemployed rose above 400,000 ; the Walloon steel industry had to be saved from bankruptcy by the State ; high interest rates inhibited economic recovery ; the deficit in the national budget

(1) The King used these words when addressing the Chairmen of the Chamber and the Senate, the chairmen of almost all the parties represented in parliament, and the leaders of the most important union and management organizations on the occasion of the resignation of the Martens IV government. The King declared : « It is now high time to put differences aside, of whatever nature they might be, and to give priority to survival. This is what we would do if we were at war. Now, this is war, war for the preservation of our economy. »

(2) Prime Minister M. Eyskens stated this on the occasion of the Cabinet Meeting of 18 September. The French-speaking socialist ministers refused to proceed with the agenda of this meeting as long as no agreement had been reached about Walloon steel (cf. below).

reached a record high ; and the weak Belgian franc had to be strongly supported for almost the entire year.

However, to sum up the political events of 1981 under one term, crisis, would be to ignore the factors of continuity and also of change in Belgian politics in 1981. An approach from this point of view, the tracing of the elements of continuity and change, brings us closer to the original meaning of the word crisis, namely, to what extent can the political developments in this year be indeed considered as a « decisive stage » or as a « turning point » ?

Without answering this question definitively, one can still make an initial attempt to perceive the mechanisms of change and continuity in the Belgian political system by means of a description of the political developments of 1981.

If 1980 with 4 governments and just as many coalition formulas reflected not political stability but rather political instability, so, too, 1981 can hardly be described as a year of political stability. Three governments succeeded each other last year so that Belgium had 7 governments in two-year's time, which inspired political observers to make comparisons with the period shortly before World War II, when cabinet crises also followed each other in rapid succession, and the Belgian parliamentary system experienced a profound crisis. The basic difference from the pre-war period is that the power position of the traditional parties is now not being threatened by new parties, but that the instability is to be attributed to the difficulty these traditional parties are having in adapting to the structures of a regionalized Belgian state and to the sharper economic polarization.

On 31 March 1981, the Prime Minister, W. Martens, presented the resignation of his not yet 6-month old Christian Democrat-Socialist government (Martens IV government : CVP, PSC, PS, SP : 22 October 1980 - 1 April 1981). The immediate cause of the fall of the Martens IV government was the economic emergency plan worked out by the Prime Minister. A few days later, on 6 April, his party colleague, M. Eyskens, followed Martens as prime minister. For the rest, the composition of the Eyskens I government remained the same. The only difference was that R. Vandeputte took the post of Minister of Finance, the job that M. Eyskens had in the Martens government. Barely 6 months later, the Eyskens I government fell (6 April 1981 - 2 September 1981) because of budgetary difficulties and the steel question.

After the dissolving of Parliament and the parliamentary elections of 8 November 1981 that followed, a new government was formed with

W. Martens again as prime minister (Martens V : CVP, PSC, PVV, PRL : 17 December 1981- ?), but now at the head of a Christian Democrat - Liberal government. This government adopted the goal of implementing a powerful economic recovery policy ; it requested and received special powers from Parliament in order to carry out such a policy.

Particularly impressive in the Martens IV and Eyskens I governments is the number of plans formulated and also partially cast in draft legislation that were intended to cope with the economic and budgetary problems : a recovery plan, a mini-recovery plan, a budgetary rescue plan, an economic rescue plan, an economic stimulation law, an emergency programme, etc. Thus, different plans, but all of them with a common theme, namely, their object was to bring the production costs of Belgian firms down to the level of those of the neighboring countries (by a moderation of the income of the wage and salary earners) and the reduction of the budget deficit to acceptable norms.

The 1981 political year was started with the parliamentary passage of the so-called *income limitation law*, a collective name for the eight draft laws that formed the global *recovery plan* approved by the Martens IV government on 23 December 1980 and that were an extension of the *mini-recovery law* that was approved by Parliament at the end of 1980. The income limitation of wage and salary earners that was provided in this law was abrogated shortly after the approval of the law in the Senate because of the central *income limitation agreement* concluded between the unions and the management organizations on 13 February. The government had agreed to abrogate the income limitations it had imposed if a central agreement were concluded before 15 February between the unions and the management organizations would provide the same results as the income limitations foreseen in the recovery law. The remaining specifications of the income limitation law remained in force, for example, the very controversial « solidarity contribution » for government officials.

After the approval of the income limitation law and the signing of the central agreement, attention turned to a new plan, the so-called budgetary revision plan. The intention of this plan was to limit the ever increasing budget deficit by economies and by new income. After the laborious negotiations on this plan, the government partners reached an agreement on 22 March. The most striking measure of this plan was the floating of a one-time state loan « with attractive conditions », the so-called crisis loan. Barely nine days after the government conclave at which the budgetary revision plan was approved, a short circuit occurred between the government partners that was largely due to the differences of opinion regarding the linkage of the wages to the index of consumer prices. Automatic index

linkage had already been under discussion for a considerable time. It was contended, primarily from the employers' side, that automatic index linkage was the principal cause of the increasing wage costs and the resulting weaker competitive position of Belgian firms. Indeed, secret negotiations on index linkage were started after 22 March with the labour union leaders with a view to changing the indexing modalities. On 29 March, Prime Minister W. Martens presented an *economic rescue plan*, which included a fundamental change in the existing index system, without having reached an agreement with the union and management organizations and the socialist parties. Martens had drawn up this economic rescue plan after the negative reactions of the most important government party, the CVP, to the budgetary revision plan and after the strong criticism of the Belgian monetary policy by government leaders from the EEC member states on the occasion of the European summit meeting of 23-24 March in Maastricht. The proposal in the economic rescue plan for a temporary cessation of indexation and the implementation of a new indexing system on 1 January 1982, however, was vetoed by the socialist parties. As a result, Martens offered the resignation of his government.

The new Eyskens I government also set out to reinforce the competitive capacity of the Belgian economy and to reduce the budgetary deficit. This government presented an *emergency programme* to this end in which again there was a revision of the indexing mechanism. The most concrete result of this emergency programme was the so-called Maribel operation. This operation implied the partial replacement of the employers' contributions to social security for blue collar workers by means of an increase in indirect taxation. The Eyskens government did not reach an agreement about index linkage, primarily because the PS linked it to a solution for the Walloon steel industry, which was, in fact, the cause of the downfall of the Eyskens I government.

The reaction from the unions to the various income limitation and economizing proposals of the Martens IV and the Eyskens I governments was primarily defensive in nature and concentrated largely on the preservation of automatic index linkage. The unions have yet to succeed in adapting their strategy to the altered economic circumstances. The actions against the income limitation policy remain mainly limited to strikes and demonstrations, for which primarily the socialist labour union, the ABVV-FGTB, tried to mobilize the workers, though, in general, with only moderate success. Nor did the unions succeed in forcing a breakthrough in the negotiations with the management organizations. But for the first time in 6 years, a new central agreement (the central income limitation agreement of 13 February) was concluded between the union and management orga-

nizations. However this agreement was quickly overtaken by the political developments of the subsequent months.

A method that had often been applied with success in the past to stimulate union-management negotiations during periods of economic crisis consists of organizing special union-management negotiations, usually outside of the existing legal negotiations institutions. This method was also tried in 1981. On 25 March, the Round Table Conference on the new industrial policy started, but its ambitious goal was not reached. On 22 May, the Association of Belgian Entrepreneurs, the general employers' organization, left the conference without concrete results being obtained. That a climate of mutual trust between the social partners could not be reestablished and that the union-management negotiations could not break out of the impasse, confirmed the contention that the Belgian consultation syndicalism is effective for periods of substantial economic growth and much less so for periods of economic crisis. Moreover, the employers' and employees' organizations had to see how, in 1981, the government became an ever more important third party in the union-management negotiations. This was expressed in such things as the various economic plans of the government and the measures in them regarding the income policy, a matter that traditionally pertained to the competence of the social partners. The income limitation agreement concluded in February was, contrary to custom, co-signed by the Prime Minister, W. Martens, and the Minister of Labour and Employment, R. De Wulf (SP).

An important characteristic of the Belgian socio-economic system is the intervention of the government in the economic problem sectors. The most striking illustration of this mechanism is the evolution in the Walloon steel industry during the last year. At the same time, another tendency was manifested in the steel problem, which political observers had been pointing out for some time, namely, the flowing together of socio-economic and communitarian cleavages. The developments in the steel industry began spectacularly. On 17 January, reports appeared in the press about far advanced negotiations regarding a merger of the steel industries in the Charleroi triangle with Cockerill in Liège, which reports were soon confirmed. The proposed merger was more political than economic. While the socialist minister of economic affairs, W. Claes (SP) had previously argued for a filialisation of the two large and money-losing steel firms, he was confronted with a *fait accompli* by the then PS chairman, A. Cools, who had taken part in the negotiations on the merger and stubbornly defended them. The merger took effect 26 June, when Cockerill-Sambre was established. The new company began with a capital of 36,032 thousand million francs, of which 81.44 % was contributed by the state. Before the

merger took place, the steel firms were already confronted with new financial difficulties.

On 23 April, the general secretaries of the FGTB of Liège and Charleroi issued a call in the Walloon socialist newspapers for the Walloon ministers to refuse to discuss any other dossiers so long as no agreement was reached on the steel question. This call was reacted to negatively in Flanders where more and more voices were being raised for a regionalisation of steel and the other national industrial sectors (textiles, coal, shipbuilding and repair, and hollow glassware). That the Flemish committee of the Christian trade union, the ACV concurred with this position on 25 April meant an important shift in the options.

On 4 May, the Minister of Economic Affairs, W. Claes, presented an aid plan for the merger group, Cockerill-Sambre, to the core cabinet. On 7 May, the PS ministers refused to take any decision on any dossier at the meeting of the socio-economic core cabinet so long as no priority was given to the steel problem. With this, they went along with the call of the FGTB. In the meantime, the Walloon and particularly the Flemish regional governments formulated additional conditions and demands for the steel plan. A few days later, on 15 May, the government reached an agreement on the steel policy. The agreement confirmed the Cockerill-Sambre merger and provided for the establishment of a financing society for Walloon steel. At the same time, the government accepted the obligation of financing one third of the steel investment programme. After the vacation months, the entire steel dossier went into high gear. On 2 September, the PS Chairman, Spitaels, pronounced an ultimatum : the negotiations with the private banks on the financing of the steel industry must be concluded before 15 September, or the PS ministers would block the operation of the government. Prime Minister Eyskens ignored this ultimatum and began to negotiate only on 16 September with the banks, from which 31 thousand million francs of new credits for Cockerill-Sambre had been requested at the end of August. However, the banks refused to issue new credits if they could not have an integral state guarantee. After the failed negotiations of 16 September, the political core cabinet reached an agreement to involve the public credit institutions along with the private banks in the negotiations about the possible financing formulas. Apparently under pressure from his party chairman, Vice-Premier Mathot (PS) withdrew his approval with this agreement. The French-speaking socialists did not want to discuss various formulas but only one, namely, financing by public credit institutions, and again demanded priority for the steel dossier. At the cabinet meeting of 21 September, a definitive break occurred in the Eyskens I government : the PS ministers held to their position and the Prime

Minister therefore offered his resignation to the King. Thus, further action on the steel dossier fell to the Martens V government.

In addition to the communitarian aspects of the steel dossier, more traditional communitarian bottlenecks came to or remained in the fore in 1981. Thus, the Voer region remained uneasy, particularly as a result of the so-called « tourist walks » of Flemish nationalist organizations. After one of these « walks », the Minister of Justice and Institutional Reform, P. Moureaux (PS), later supported by his party colleague, P. Busquin, the Minister of Domestic Affairs and National Education, declared that the status of the Voer must be re-negotiated and, linked to it, the Brussels problem. These declarations generated negative reactions from the Flemish side. On the occasion of the discussion of his budget in the Senate, Prime Minister Eyskens answered that the status of the Voer would not be altered.

Shortly after the discussion about the Voer, another communitarian incident occurred on the occasion of the appointment of the Walloon socialist, W. Monfils, as director-general of the Belgian Service for Foreign Trade (BDBH). The appointment for this job had been dragging on for a long time, the Christian Democrats and the Socialists not being able to come to an agreement on the matter. Because of the lack of consensus within the government, the Minister of Foreign Trade, R. Urbain (PS) made the appointment of W. Monfils on his own « for the good of the BDBH », according to the Minister. The Flemish parties and pressure groups criticized the appointment of the French-speaking W. Monfils in view of the majority share of Flemish firms in Belgian export trade.

During the campaign for the parliamentary elections of 8 November, the Dutch language school in the Walloon facilities commune of Komen again muddied the communitarian waters. The school, which was established in 1980 after a great deal of difficulty, did not have enough pupils to be eligible for recognition and subsidisation by the French-language, Minister of National Education, P. Busquin (PS). The petition for exemption from these norms by the Committee for Dutch-Language Education and Culture in Komen was rejected by Busquin, which aroused negative reactions from the Flemish side. On 9 October, the political core cabinet did not succeed in reaching an agreement on the continued existence of the school. As a result, the work of the Eyskens caretaker cabinet, which was handling current affairs, was completely blocked. All ministerial meetings were cancelled until a « new fact » occurred. The new fact did occur on 13 October when, after an intervention of the King, the Prime Minister convened the Cabinet Council. However, no solution was reached for the school at Komen. It was closed, and the Minister of Dutch-Language

Education, W. Calewaert (SP) then decided, although it was not legally permissible, to include in his budget the operational and personnel costs of the school, which had been transferred to the Flemish Cultural Center in Komen, a decision the government « took notice of ».

Much more important for communitarian development was the new phase of state reformation that went into effect after the last election. The most important innovation in this regard was the fact that the executive boards of the three regional parliaments were no longer appointed by the King but were chosen by the parliaments themselves from their midsts during the inaugural meeting. Moreover, the community and regional ministers no longer were part of the national government but were only responsible to their own parliaments. During the first term of 4 years, these executive boards are selected proportionally, i.e., the parties are represented in proportion to their numerical strength in the parliaments. The distribution of the residual powers (those not given in the law) created difficulties in the Flemish regional government. In this distribution, a CVP-PVV coalition (the coalition of the national government) was formed, and the other two parties, the SP and the Volksunie, were assigned no residual matters. The possibility provided for in the law of distributing these powers by consensus among the members of the executive boards was thus not followed. The disunity was still greater in the Walloon Regional Council : the regional ministers did not even succeed in naming a chairman for their executive board in 1981 because the PS, in the opposition on the national level, and the PRL and the PSC, in the government on the national level, each had 3 seats on the executive board. In the French community government, the majority was formed by the national opposition parties. The composition of the Brussels regional government took place at the same time as the composition of the national government. Other than the remaining three executive boards, who lead their own existence, the members of the Brussels area government also are part of the national government. Further, the composition of the three regional parliaments also changed : henceforth, the chamber members and only the directly elected senators are members.

The instability on the level of the government and the almost permanent crisis climate in 1981 was significantly influenced by the difficulties within and between a number of the coalition parties, particularly the PS and the CVP. In the PS, friction arose as a result of the growing conflict between its chairman, A. Cools, and the Walloon leaders of the socialist union. They were not so happy with the role that the PS chairman had played in the creation of the merger of the Walloon steel firms. In the PS parliamentary group, dissatisfaction reigned because of sanctions requested by Cools but

rejected by a majority of the group members against two PS chamber members who had voted against the income limitation law. At the end of January, Cools announced that he would not be a candidate for the prolongation of the chairman's mandate at the PS congress of 22 February. G. Spitaels was elected the new party chairman at this congress, although only in the second round. Spitaels just barely beat out E. Glinne, who had the support of the left wing and also of the right wing of the party. As chairman, Spitaels succeeded rather quickly in avoiding a possible break between the moderate stream and the left wing of the party and in repairing the relationship with the Walloon socialist union. By his strong positions on the index, social security, and Walloon steel, Spitaels saved his party from further electoral decline in the elections of 8 November, which were otherwise notable. The PS maintained its 1978 electoral position, and, after 8 November, the PS chairman worked on the creation of a Walloon progressive front. Thus, the PS had already opened its lists at the elections to candidates from a new Walloon federalist party, the Rassemblement Populaire Wallon, and with the cooptation of the national senators, a common PS-FDF/RW-Ecolo list was submitted. In the Walloon regional parliament, the PS received the support of the Communists, the RW, and the ecologists in the election of the chairman, A. Cools.

Because of the strongly profiled Walloon positions of the PS, a growing alienation was to be perceived with the Flemish socialists. The SP did not succeed in accomplishing a breakthrough in the elections of 8 November. Although they did not lose they did not win either. By this status quo and the gains of the Liberal party, the SP saw itself lose its place as the second party in Flanders for the first time since the implementation of simple universal suffrage.

The elections of 8 November had important consequences for the two Christian democratic parties, the CVP and the PSC. The CVP remained, it is true, the largest party, but it suffered the most severe election defeat since the Second World War and reached an historic low point in both the number of seats and in percentages. The party chairman, L. Tindemans, had admitted long before the elections of 8 November, publicly that the party suffered from a malaise (namely, in a free platform of the newspaper, *Le Soir*, 5 June). According to Tindemans, the cause had to be sought in the impossibility of his party to bring about changes in the socio-economic policy, in spite of its proposals and plans. As a consensus party covering all classes, it was becoming ever more difficult for the CVP to formulate clear socio-economic positions. In addition, there was the increasingly tense relationship between the party leadership and its ministers: the compromises made by the CVP ministers with the Socialists in the government

were often later disapproved of by the party. Also the resignation of Prime Minister W. Martens and his succession by M. Eyskens at the head of the same government team was incomprehensible and unacceptable for many in the party and created an upheaval in the CVP parliamentary group. After the election defeat, voices were raised in the CVP to go into the opposition (the CVP has been permanently in the government since 1958). But after the dust raised by the defeat had settled somewhat, more emphasis was placed on its function as a policy party, although reserves were expressed against a Christian Democrat-Liberal government by the ACW, which represents the workers in the CVP. These reserves were generated by the growing uneasiness in the Christian workers' movement regarding the ACW-CVP relationship. A number of ACW militants even insisted on a reorientation of the political position of the ACW with respect to the CVP, and, in the Metal Processing Union of the ACV, the formation of an independent Christian workers' party for the elections of 8 November was advocated, although for the time being without success.

The PSC had still more difficulty than the CVP in coping with the severe loss of 8 November. The resistance against new participation in the government was also much greater than in the CVP. The PSC initially opted to be in the opposition, but the right wing, the CEPIC came out for a government of Christian Democrats and Liberals, a position that would later prevail. The tensions between the « social groups » after 8 November led ultimately to the resignation of P. Vanden Boeynants as party chairman and to the formation of an « engagement de comportement politique ». With this « engagement », the party leadership attempted to end the organized « social groups » in the PSC. G. Deprez succeeded P. Vanden Boeynants as party chairman pending the election of a new chairman in 1982. G. Deprez was appointed political secretary at the end of September in addition to P. Vanden Boeynants in order to give the party a stronger Walloon cast.

Difficulties also arose in the FDF because of the further rapprochement of this party to the RW. At the beginning of January, both parties approved a policy memorandum that took distance from the federalistic idea in favour of a more autonomous position and in which it was stated that Wallonia and Brussels should have a far-reaching independence in the Belgian state structure. At the same time, both parties announced that they, while preserving their own character and programme, would participate in the parliamentary elections together. This alliance policy was the cause of growing dissension both in the FDF and in the RW, and, in fact, yielded no fruit in the elections. The former RW chairman, P. Gendebien left the party and founded the Rassemblement Populaire Wallon

(RPW) ; others formed an association with the Front pour l'indépendance de la Wallonie (FIW) founded in the beginning of 1981 by the former RW senator, E. Duvieusart. P. Havelange, a member of parliament left the FDF. This was the beginning of the exodus of mandataries from this party. Both the RPW and the FIW with their « independence tendency » exercised a very limited power of attraction for the Walloon voter. The FDF and the RW both suffered heavy losses on 8 November.

The Flemish nationalist party, the Volksunie (VU), on the contrary, did considerably better in these elections and could repair the damage done by the Egmont Pact in the last elections (1978). Not only did the Volksunie recover its electoral position, the internal oppositions arising out of the approval of the Egmont Pact in 1977 were also settled ; that had been expressed by, among other things, the election in the beginning of 1981 of H. Schiltz, the former party chairman, as vice-chairman of the Party. Schiltz also acted as spokesman for the Volksunie in the most important chamber debates and became the VU member in the Flemish regional government.

The largest winners in the elections of 8 November were the Liberals. In Flanders as well as in Wallonia and Brussels, it strengthened its electoral position considerably. In Flanders, the Liberals became the second party after the Christian Democrats. This was also the case in Wallonia, and in Brussels, it won first place again after suffering severe losses there in 1977 and 1978.

The success of the « green » lists was also striking : for the first time, they won seats in Parliament.

No survey of Belgian politics would be complete without mention of the relations with Zaïre. As usual, Belgian-Zaïre relations had high and low points in 1981. With the visit of Premier W. Martens and the Minister of Foreign Affairs, Ch.-F. Nothomb (PSC) to Zaïre (27 February - 5 March), the relations between the two countries were significantly improved. The relaxation was, however, of short duration. The President of Zaïre, Mobutu, reiterated his previous criticisms of the Belgian government regarding the residence of Zaïreans dissidents in Belgium, among them Nguza Karl-I-Bond, who had resigned his position as prime minister in the middle of April from Europe and had since then lived in Brussels.

In the context of Belgian foreign policy, finally, the peace demonstration of 25 October cannot go unmentioned. More than 100,000 people then demonstrated in Brussels for an active peace policy and for the dismantling of the nuclear arsenal in the East and the West. The demonstration, which was organized largely outside of the traditional political organizations and about a matter lying outside the traditional cleavages of Belgian politics, was a unique event.

Indeed, Belgian politics suffered important shocks in 1981, and saw significant shifts, although there were many elements and phenomena of continuity present.

Abbreviations

ABVV - FGTB	Algemeen Belgisch Vakverbond - Fédération Générale du Travail en Belgique : General Belgian Union
ACV	Algemeen Christelijk Vakverbond : General Christian Union
ACW	Algemeen Christelijk Werkersverbond : General Christian Workers' Association
BDBH - OBCE	Belgische Dienst voor Buitenlandse Handel - Office Belge du Commerce Extérieur : Belgian Service for Foreign Trade
CEPIC	Centre Politique des Indépendants et Cadres Chrétiens : Political Center of the Christian Self-Employed and Managers
CVP	Christelijke Volkspartij : Christian Democratic Party (Flemish)
FDF	Front Démocratique des Bruxellois Francophones : Brussels French-Speaking Democratic Front
FIW	Front pour l'Indépendance de la Wallonie : Front for the Independence of Wallonia
PRL	Parti réformateur libéral : Liberal reform party (Liberals, French-speaking)
PS	Parti Socialiste : Socialist Party (French-speaking)
PSC	Parti Social Chrétien : Christian Democratic Party (French-speaking)
PVV	Partij voor Vrijheid en Vooruitgang : Party for Freedom and Progress (Liberals, Flemish)
RPW	Rassemblement Populaire Wallon : Popular Walloon Rally
RW	Rassemblement Wallon : Walloon Rally
SP	Socialistische Partij : Socialist Party (Flemish)
VU	Volksunie : The People's Union (Flemish nationalists)

Martens IV - Eyskens I - Martens V

door Marc PLATEL,

Politiek verslaggever Belgische Radio en Televisie.
Dr. iur., Lic. Perswetenschappen.

★

Inleiding ⁽¹⁾.

Begin maart 1982 kreeg eerste-minister Wilfried Martens tijdens een gezellige journalistieke bijeenkomst in Brussel de karikatuurtekening, die traditioneel samengaat met de prijs « Politicus van het Jaar » (2). Nadat hij al enkele jaren net vóór de eindstreep werd ingehaald door een ander politicus « van het jaar », haalde Martens het dit keer zonder veel moeite met de motivering dat hij in 1981 op het Belgische politieke leven had gewogen zowel door zijn aanwezigheid als door zijn afwezigheid. Martens zal die avond wellicht teruggedacht hebben aan de woelige maartdagen van 1981, precies twaalf maanden vroeger, die uiteindelijk tot zijn vertrek als premier aanleiding hebben gegeven, een voorlopig vertrek echter.

I. Martens exit.

« *Besparen* ».

« De Staat heeft geen geld meer... Staat bankroet... ». Deze en gelijkaardige titels en uitspraken zijn in de eerste weken van 1981 steeds meer terug te vinden in de kranten en te horen bij politici en dat al dan

(1) Dit overzicht van de politieke crisissen van 1981 werd enkel en alleen geschreven op basis van persoonlijke documentatie en informatie, verzameld tijdens en na de besproken periode. Het is geenszins de bedoeling definitieve geschiedschrijving voor te leggen, maar elementen naar voor te brengen die het later onderzoek kan helpen.

(2) De prijs « Politicus van het Jaar » wordt jaarlijks uitgereikt door de Vereniging van Politieke Journalisten aan de politicus die na drie stembeurten gespreid over het jaar, geacht wordt de man of vrouw te zijn die gedurende het voorbije jaar het sterkst de Belgische politiek heeft beheerst.

niet gekruïd met vaak zeer uiteenlopende cijfers. In die onrustige, om niet te zeggen paniekerige sfeer wilde het christendemocratisch-socialistische kabinet Martens maatregelen nemen om het steeds groter wordende tekort op de rijksmiddelenbegroting, een tekort van zeker 160 miljard, wat in te dijken. De regering wilde die maatregelen tegen het weekeinde van zondag 22 maart omdat de premier ze dan zou kunnen meenemen naar de Europese Top van staatshoofden en regeringsleiders in Maastricht, waardoor « het geschonden economisch gelaat van België bij de andere Europese staatshoofden of regeringsleiders wat kon worden bijgepolijst » (3). Men kan moeilijk beweren dat er tussen de coalitiepartners grote eensgezindheid bestond omtrent de manier waarop men zou tewerk gaan; wel was men het eens over het feit dat er «iets» moest worden gedaan. Ter illustratie van die gespannen sfeer vol wederzijds wantrouwen: op 19 maart stelde de CVP-senaatsfractie onomwonden de vraag of het kabinet nog verder kon of moest gesteund worden. Bij de voorgestelde maatregelen was het vooral de door minister van financiën Eyskens voorgestelde crisislening die nogal wat stof deed opwaaien: die crisislening zou dankzij fiscaal aantrekkelijke voorwaarden zo een 100 miljoen moeten opbrengen, zo hoopte men althans. Maar niet alleen de crisislening vormde een zwaar discussiepunt. Ook buiten het pakket besparingen, hadden de coalitiepartners redenen genoeg om mekaar te wantrouwen of zich aan mekaar te ergeren. Zo had de premier de Vlaamse socialisten tegen zich in het harnas gejaagd door zijn vriendschapsbetuigingen aan het adres van de Zaïrese president Mobutu, terwijl de Vlaamse socialisten dan weer de andere coalitiepartners ergerden door hun houding inzake de plaatsing van kernraketten.

Maar hoe gespannen de sfeer ook was, het kabinet slaagde er in, na dagen en nachtenlange vergaderingen « een » spaarplan op te stellen. In de nacht van zondag 22 op maandag 23 maart, — de premier had zijn vertrek naar Maastricht enkele uren verdaagd —, werd overeengekomen dat een budgettaire sanering van 100 miljard zou worden gerealiseerd, gespreid over drie jaar. Voor 1981 zouden alvast 33 miljard besparingsmaatregelen worden doorgevoerd, onder meer de invoering van publiciteit op de televisie, verplichting voor overheidsambtenaren om hun loon via de postcheckdiensten te laten betalen, BTW op goud, strijd tegen de bureaucratische gebruiken, afschaffing van de arrondissementscommissarissen, de crisislening en nog groot pakket kleine maatregelen op de sociale begrotingen. Met dit pakket trok Martens naar de Europese top, waar uiteraard niet officieel werd gereageerd, maar

(3) *De Standaard*, 18 maart 1981.

uit wat daarover gezegd en geschreven werd, kan worden afgeleid dat de premier van zijn collega's zeker geen felicitaties heeft gekregen. Integendeel, men mag veronderstellen dat hij « huiswerk » meekreeg, meer bepaald het dringend verzoek de Belgische indexregeling te versoepelen. Maar er was duidelijk nog meer, blijktens het CVP-ledenblad *ZEG* : « Premier Martens kreeg toen (d.i. in Maastricht) ook de verschrikkelijke boodschap mee dat als België niet komaf maakte met allerlei financieel orthodoxe maatregelen de andere Europese landen zouden afzien van verdere steun aan de Belgische frank die al sedert geruime tijd bedreigd werd door wilde speculatie » (4). In de dagen na de Europese top kwam de Belgische frank andermaal onder zeer zware druk te staan : donderdag 26 en vrijdag 27 maart alleen kosten de Nationale Bank 23 miljard steun aan de frank.

In eigen land werd intussen ook niet gunstig gereageerd. Voor de CVP waren de voorstellen « verdienstelijk, maar onvoldoende » (5). Volgens CVP-voorzitter Tindemans « (hadden) de mensen (dat zijn de CVP-ministers) hun best gedaan, wij wachten nu af om te zien of er nog iets in zit. Zit dat er niet in, dan zullen we wel zien welke de conclusies zijn ». Op de vraag wanneer men die conclusies dan wel zou trekken, antwoordde de CVP-voorzitter : « In de herfst. Bij het vallen van de bladeren » (5). Gezegd werd dat de CVP-ministers tijdens de vergadering van het partijbureau, — in afwezigheid van Martens —, hadden toegegeven dat het bereikte resultaat niet erg succesvol was, maar dat er meer zou komen. Uit privé-gesprekken zou immers gebleken zijn dat er mogelijkheid bestond om met de socialisten toch een gesprek te beginnen over de index. De Brusselse krant *La Libre Belgique* sprak zelfs van een « akkoord » (6). Op vragen terzake stelde SP-voorzitter Van Miert, die zoals zijn Franstalige collega Spitaels wel tevreden was over het bereikte resultaat, dat het index-systeem als dusdanig onbespreekbaar bleef, « maar, — zo voegde hij er aan toe —, we hebben steeds gezegd met betrekking tot formules van inlevering of solidariteitsbijdragen voor de hogere inkomens, dat we bereid waren om daarover te praten » (7).

Volgens Martens zelf was tijdens het besparingsconclaaf van 22 maart tussen hemzelf, de drie vice-premiers Desmarets (PSC), Claes (SP) en Mathot (PS) en ACV-CVP-minister Chabert afgesproken om

(4) *ZEG*, Extra Editie, 11 april 1981.

(5) *Actueel*, BRT-radiomagazine, 23 maart 1981, uitzending 19 uur.

(6) *La Libre Belgique*, 2 april 1981 : « Index : l'accord du 22 mars ». Zie ook *De Standaard*, 24 maart : « Vastenplan is bijzaak, index is hoofdzaak — Geheim gesprek op hoogste niveau ».

(7) *Actueel*, BRT-radiomagazine, 23 maart 1981, uitzending 19 uur.

« na overleg met de sociale partners, te werken aan een wijziging van de modaliteiten in de indexering en daarna zeer vlug een beslissing te nemen » (8). Na de inleidende vergadering van de Ronde Tafelconferentie over het Industrieel Beleid op woensdag 25 maart stelde Martens nogmaals uitdrukkelijk dat ook de index bespreekbaar was tijdens de Ronde Tafelconferentie. Maar intussen zag het er wel naar uit dat het spaarplan zelf verloren moeite was geweest, dat daarmee de noodzakelijke cohesie tussen de coalitiepartners zeker niet was teruggevonden. Zo stelde de CVP-Kamerfractie donderdag 26 maart dat de regeringsvoorstellen onvoldoende waren en dat er al te veel toegevingen waren gedaan aan de socialisten; de CVP-senatoren beslisten tzt. tegen het najaar een aantal wetsvoorstellen uit te werken die het budgettair evenwicht zouden vergemakkelijken. De volksvertegenwoordigers van de CVP hadden zoals hun collega's senatoren van de studiedienst van hun partij CEPES, een nota gekregen waarin werd voorgerekend dat de regering de besparingen had overschat. Volens CEPES lag het tekort op de begroting van 1981 rond de 195 miljard, een cijfer dat ook door de liberale oppositie werd vooropgesteld. In die gespannen politieke sfeer gingen de vele berichten over zware druk op de Belgische frank wat verloren, althans voor het groot publiek. Vrijdag 27 maart beleefde de frank één van de slechtste dagen sinds heel lang: zowat 13 miljard moest worden bijgepast door de Nationale Bank, terwijl de Deutsche Bundesbank voor de tweede opeenvolgende dag steun verleende aan de Belgische frank. Het spaarplan was politiek en monetair, nationaal en internationaal Europees mislukt.

Zondag 29 maart.

Nu het 33 miljardplan, om het zacht uit te drukken, niet au sérieux werd genomen, zou premier Martens trachten een forcing door te voeren: men heeft nadien gesproken van een partij bluf-poker in hoofde van de premier.

Na de « zwarte vrijdag » voor de frank, had een delegatie van de Nationale Bank, bestaande uit gouverneur De Strycker en de directeurs Dhaese en Beauvois de eerste-minister laten weten dat er « iets » moest gebeuren en dat vóór maandagmorgen, als de beursverrichtingen werden hervat. Martens consulteerde in alle stilte een aantal prominenten met het oog op een urgentieplan, waarbij de index een eerste plaats kreeg toegewezen. Volgens sommigen had Martens diezelfde vrijdagavond

(8) ZEG, Extra Editie, 11 april 1981, blz. 1.

nog een onderhoud met ABVV-secretaris-generaal Debonne en ACV-voorzitter Houthuys, maar Martens zelf heeft later wel toegegeven dat die ontmoeting gepland was, maar niet was doorgegaan omwille van de noodsituatie. Martens heeft de twee vakbondsleiders wel geïnformeerd over de bijeenkomst in Maastricht (9). De door Martens gecontacteerde technici (10) vergaderden zaterdagmorgen opnieuw, zeker vanaf het middaguur onder leiding van CVP-minister van financiën Eyskens. Martens woonde een deel van de vergadering bij. Opvallend daarbij was de afwezigheid van Martens' politiek kabinetschef Dehaene, vertrouwensfiguur van het ACV. Ook de ACV-CVP minister Chabert kwam er blijkbaar niet aan te pas. Uit wat de technici voorstelden, heeft Martens dan in de namiddag, geholpen door zijn sociaal-economisch kabinetschef Van Ypersele de Strihou een persoonlijke politieke keuze gemaakt, die hij nadien aan zijn drie vice-premiers heeft voorgelegd, samen met een uitnodiging voor een speciale kabinetsraad zondagavond (11). Volgens E. Witte en J. Craeybeckx staat het intussen vast dat het noodplan « gedictoord » werd door o.m. de leiding van de Nationale Bank, daarin geholpen door de « hele haute finance en een deel van de bedrijfstop » (12). Wat er zondag in de loop van de dag gebeurde is moeilijker te achterhalen; men mag aannemen dat er op verschillende vlakken informeel overleg is gepleegd ter voorbereiding van de kabinetsraad van 's avonds. Het enig nieuwsfeit van die dag, voor zover bekend althans, was de verklaring van SP-voorzitter Van Miert tijdens de BRT-televisieuitzending « *Ieder zijn Waarheid* », waaruit geconcludeerd werd dat de Vlaamse socialisten geen enkele opening wilden laten naar om het even welke ingreep op de index (13).

(9) ZEG, Extra Editie, 11 april 1981, blz. 1.

(10) Bij het opstellen van het plan werden zeker betrokken Robert Maldague, commissaris van het Plan, gouverneur De Strycker van de Nationale Bank, directeur Hullebroeck van de Begroting, directeur-generaal van de Schatkist Kestens en Jean-Pierre Pauwels, kabinetschef van minister Claes. Spilfiguur nochtans was de kabinetschef van de eerste-minister Van Ypersele de Strihou.

(11) De voorstellen van Martens konden als volgt worden omschreven :

- wat betreft de index : tot het einde van het jaar opschorting van alle indexeringen voor alle lonen en uitkeringen, behalve voor de minimex, terwijl men vanaf 1982 een nieuwe index zou toepassen op basis van « centen, geen procenten », terwijl benzine, tabak en alcohol uit de index zouden worden geweerd ;
- wat betreft de lonen : herziening van het interprofessioneel akkoord, maar intussen 10 % minder loonmassa in ondernemingen met overheidssteun in moeilijkheden ;
- wat betreft de prijzen : herziening programmacontract voor petroleumprodukten en blokkering maximaprijzen.

(12) E. WITTE, J. CRAEYBECKX, *Politieke Geschiedenis van België sinds 1830*, 1982, blz. 444. Over de motivering van zijn noodplan zie ook *Het Belang van Limburg*, 31 augustus 1981 : « Wilfried Martens verbreekt de stilte ».

(13) Van Miert stelde in die uitzending dat de Vlaamse socialisten « er formeel

Rond half zeven 's avonds lekte via het persagentschap Belga plots uit dat de kabinetsraad was bijeengeroepen; steeds volgens het persagentschap ging de premier er vanuit dat « harde en dringende maatregelen moesten worden genomen ter ondersteuning van het monetair beleid ». Dat betekende niet, aldus steeds de eerste-minister dat men naar een devaluatie ging. Rond twintig uur begon de kabinetsraad, die pas rond vier uur in de morgen zou worden « onderbroken » om de eerste-minister « in staat te stellen een reeks contacten op te nemen ». Dit werd vrij algemeen vertaald als « het begin van het einde... ». Tegen het middaguur werd dat trouwens al bevestigd door het politieke « ja » van de CVP tegenover het al even duidelijke « neen » van de socialisten, die tijdens het nachtelijk beraad wel tegenvoorstellen hadden geformuleerd. Voor SP-voorzitter Van Miert waren de voorstellen van Martens « onevenwichtig, onbillijk en eenzijdig », terwijl zijn CVP-collega van oordeel was dat « de beste oplossing was geweest dat deze nacht een akkoord was bereikt ». Opgemerkt werd dat de CVP uitdrukkelijk sprak van de voorstellen van premier Martens persoonlijk, ook al werden ze, volgens de verklaringen na het partijbureau afgelegd, eenparig door het CVP-bureau aanvaard. De Franstalige socialisten bleven bij hun verzet tegen een indexingreep, maar verwezen naar het spaarplan van 22 maart, waarvan ze de uitvoering eisten.

De eerste-minister convoceerde voor 17 uur een politieke top, — in hoofde van Martens een zeer uitzonderlijk gebaar, — met de voorzitters van de meerderheidspartijen, de vice-premiers en minister Chabert voor de CVP. De top duurde niet lang, — ook al geen goed voorteken —, met als enig resultaat dat de premier zijn voorstellen 's anderendaags opnieuw zou voorleggen aan de kabinetsraad. Die zou oorspronkelijk nog diezelfde maandagavond gehouden worden, maar in de plaats daarvan ging de eerste-minister verslag uitbrengen bij de Koning. De Nationale Bank had die maandag opnieuw ettelijke miljarden moeten bijleggen om de frank te steunen.

Dinsdag 31 maart : een koninklijke ingreep.

Zoals verwacht leverde de vergadering van de kabinetsraad niets op. Na een uurtje ging Martens opnieuw naar de Koning, duidelijk in de

tegen (zijn) dat én het stelsel én de samenstelling wordt gewijzigd » en verder « maar ik denk dat men er verkeerd zou aan doen, iets dat een pijler geworden is van onze sociaal-economische relaties (af te breken). Vroeger heeft men telkens gezegd, index, dat leidt tot meer inflatie, neen, België is, België staat mee aan de kop van de landen die de laagste inflatie hebben. Dus om die reden moet men het niet gaan afbreken. »

overtuiging dat de Koning zijn ontslag zou aanvaarden. Hij kondigde nog voor zijn vertrek naar de Koning een persconferentie aan voor 's middags, maar die ontmoeting met de pers zou nooit plaats hebben. De Koning hield zijn antwoord in beraad en nam intussen zijn toevlucht tot een opvallend initiatief : hij ontbood 19 topfiguren uit wat hij zelf « de vertegenwoordigers van de macht in rechte en de macht in feite » noemde op het Paleis, waar hij in een korte toespraak « zijn mening wenste te zeggen over de ernst van de toestand » (14). Volgens de Koning zou het de nieuwe coalitie niet « mogen ontbreken aan moed en vastberadenheid, en dat de parlementaire oppositie constructief zal moeten optreden. Het is de hoogste tijd om de geschillen, van welke aard ook, aan de kant te schuiven en voorrang te geven aan de overleving. Dat is wat wij zouden doen, moesten wij in oorlog zijn. Welnu, dit is oorlog, oorlog voor het behoud van onze economie, voor het welzijn van allen en vooral van de minst bedeeden... ».

Het onmiddellijk impact van dit ongetwijfeld uitzonderlijk initiatief van de Koning, dat uiteraard gedekt moest zijn door de regering, is moeilijk meetbaar. Wel reageerden sommigen, zoals Volksunie-ondervoorzitter Schiltz nogal bits op het optreden van de Koning : Schiltz struikelde vooral over het onderscheid « machthebbers in rechte en in feite ». Volgens de historicus Jan Craeybeckx was het initiatief « ingegeven door een grotendeels kunstmatig verwekte paniek » (15). Zo te zien wilde niemand verkiezingen, maar terzelfdertijd werden zoveel bitse en agressieve verklaringen afgelegd, dat men zich wel kon afvragen of het nog zin had de coalitie weer bijeen te brengen. Martens zelf had intussen nog meer wind tegen gekregen : het ACV verwierp zijn voorstellen en noemde de index een fundamenteel element van de sociale politiek (16). Toch werd druk gezocht naar een uitweg zonder verkiezingen : terwijl de Koning zijn raadplegingen begon op woensdagmorgen 1 april, had PSC-voorzitter Vanden Boeynants daarbij blijkbaar geholpen door SP-minister Willy Claes gewerkt aan een compromis (17). In PSC-kringen was men er van overtuigd dat Vanden Boeynants andermaal een kans zou krijgen, indien niet als eerste-minister, dan toch als formateur eventueel voor Martens dan. Vanden Boeynants was de laatste politicus waarmee de Koning donderdagnamiddag een gesprek had. Nadien ging

(14) Werden ontboden : de eerste-minister, de voorzitter van Kamer en Senaat, alle partijvoorzitters (uitgezonderd van RAD-UDRT en het Vlaams Blok), de sociale partners Debonne (ABVV), Houthuys (ACV), Colle (ACLVB), Margot (NCMV), Dequae (Boerenbond), Van Den Bergh (VBO).

(15) E. WITTE, J. CRAEYBECKX, *op. cit.*, blz. 446.

(16) Zie hierover *De Morgen*, 2 april 1981 : « Zet ACV Martens op de index ? ».

(17) Zie hierover *La Libre Belgique*, 2 april 1981.

de Koning naar Antwerpen waar hij de Nederlandse koningin Beatrix uitgeleide moest doen, die op officieel bezoek in België was. Bij zijn terugkeer in Laken ontving de Koning Martens en na afloop van dat gesprek werd meegedeeld dat het ontslag van het kabinet Martens was aanvaard. Meteen werd de CVP'er Marc Eyskens belast met de vorming van een nieuwe regering, en dat zo snel mogelijk. Wilfried Martens was precies twee jaar min 1 dag eerste-minister geweest. Voorlopig althans.

De aanduiding van Eyskens kwam zeker niet als een verrassing : zowel de Koning als de coalitiepartners wilden verkiezingen vermijden, verder wilde de CVP het eerste-ministerschap niet zomaar afstaan, bijvoorbeeld aan Vanden Boeynants. Bovendien wilde Martens zelf niet meteen opnieuw beginnen, maar werd hij ook niet gevolgd door zijn CVP collega's in de regering. Dus was de man die in de voorbije dagen en weken zo vaak en zo uitdrukkelijk had gewaarschuwd en die bovendien van zo nabij betrokken was bij het opstellen van het noodplan van Martens de aangewezen figuur om te proberen een nieuwe coalitie op de been te brengen. Op die manier werd het noodplan van Martens toch ook niet helemaal afgewezen. Gezegd werd dat de aanduiding van Eyskens bij de CVP toch als een verrassing is overgekomen. Sommigen tipten inderdaad op vervroegde verkiezingen, wat later door CVP-voorzitter Tindemans trouwens werd toegegeven.

Over zijn voorkeur voor een coalitievorm, liet de formateur niets los. Wel hoorde men vlak na zijn aanduiding de suggestie dat men zou streven naar een kabinet van een twaalfstal personaliteiten van uiteenlopende strekkingen. Die zouden binnen de 2 à 3 dagen voor het parlement komen met een noodprogramma (18). Die mogelijkheid, die bij elke formatie in één of andere vorm altijd opnieuw opduikt en die onder meer afkomstig is uit kringen rond het Hof, werd vrij snel door heel wat prominenten van de hand gewezen. Het partijbureau van de Franstalige socialisten stelde intussen, nog vóór de formateur iets had gezegd, dat men best de oude coalitie zou voortzetten. Alleen moest er dan wel een nieuwe premier komen en moest de nieuwe regering zich onthouden van elke eenzijdige ingreep op de index (19). Voor de frank waren het

(18) Belga, 3 april 1981, binn. 028 van 13,46 uur.

(19) Uit de verklaring van PS-voorzitter Spitaels : « Nous disons : et bien agissons vite pour que entre-temps il n'y ait pas d'événement fâcheux que chacun regretterait. Ça signifie le chef de l'équipe change, les mesures de blocage des prix temporaires demeurent, des mesures de la Banque Nationale demeurent ou sont adaptées selon les circonstances... trois, le conclave avait décidé de 33 milliards, d'aucuns ont saisi un autre jouet et ont abandonné ces décisions qui ne sont pas exécutées, exécutons-les vite, et quatre, ne provoquons plus unilatéralement et brutalement sur le problème de l'index. Envoyons tous les problèmes qui ont trait à l'entreprise au groupe des interlocuteurs sociaux... » in *Actueel, BRT-radiomagazine*, 3 april 1981, uitzending 13 uur.

wel slechte dagen : vrijdag 3 april moest de Nationale Bank opnieuw 8 miljard steun verlenen om te vermijden dat de frank buiten de EMS-limieten geraakte.

Een zeer discreet formateur.

« Deze spetterende geest zal nu kunnen bewijzen hoe haalbaar de raadgevingen zijn, die hij reeds meer dan 10 jaar kwistig rondstrooit in toespraken, interviews en geschriften ». Zo introduceerde Hugo De Ridder in *De Standaard* van 4 april formateur Eyskens (20). Hoe « spetterend » hij voordien ook was, des te discreter werd Eyskens als formateur. Hij trok zich meteen in de grootste afzondering terug om een ontwerpplan op te stellen, dat naar zijn zeggen « het pad moest effenen naar een moeilijke, maar hoopvolle uitweg ». Het zouden andere voorstellen zijn dan die van Martens « wat geenszins betekent dat wat eerste-minister Martens heeft voorgesteld zo maar wordt beschouwd als zijnde in de vergeethoek gevallen » (21). De liberalen werden wel ontvangen door de formateur, maar kwamen er verder niet meer aan te pas. Eyskens hield het meteen bij de oude coalitie. Zondag, — Eyskens was pas donderdagavond formateur benoemd —, waren de gesprekken tussen de christendemocraten en de socialisten al zo goed opgeschoten, dat de vier partijen maandag al een ontwerpakkoord konden voorleggen aan hun instanties, een ontwerp dat door de vier partijen werd aanvaard. Tot grote verrassing van de buitenwereld werd Marc Eyskens nog diezelfde maandagavond premier van een christendemocratisch — socialistisch kabinet, waaruit alleen Wilfried Martens was verdwenen. Martens had de hem aangeboden portefeuille van justitie geweigerd. Eyskens zelf werd op financiën opgevolgd door de oud-gouverneur van de Nationale Bank, Robert Vandeputte. De nieuwe regering had het fiat van de partijcongressen niet nodig; het oude regeerakkoord bleef behouden, aangevuld met een kort prioriteitenprogramma van vijf punten, waarin het woordje « index » niet was terug te vinden. Wel werd gezegd dat de « regering oordeelt dat het onhoudbaar is dat bepaalde kostenbestanddelen van de produktie in ons land hoger zouden liggen dan het gemiddelde van deze kostenbestanddelen in de ons omringende landen, die tevens onze concurrenten zijn. Om die redenen en gezien de ernst van deze toestand beschouwt de regering het als prioritaire taak hierover onmiddellijk een grondige discussie aan te gaan met de sociale gesprekspartners. De regering zal, na kennis te hebben genomen van de bereikte conclusies,

(20) Zie o.m. ook *De Morgen*, 6 maart 1981 : « Wil de echte Eyskens opstaan ? ».

(21) *Actueel*, *BRT-radiomagazine*, 3 april 1981, uitzending 13 uur.

de nodige maatregelen treffen ». Hoe dat allemaal zou verlopen ? Uit de eerste verklaringen van de onderhandelaars terzake bleek al vlug dat niet iedereen er precies hetzelfde over dacht. Maar dat waren zorgen voor morgen : de crisis was inderdaad in een snel tempo opgelost. Even zag het er naar uit dat het toch nog zou mislopen : bij de CVP-parlementsleden heerste sterk ongenoegen over het verloop en de afwikkeling van de crisis. Men bleef er zitten met de vraag waarom alleen Martens was opgestapt terwijl de andere CVP-ministers gebleven waren. Toen dinsdagmiddag 7 april de CVP-Kamerfractie vergaderde, heerste er zelfs paniekstemming : sommige CVP-volksvertegenwoordigers dreigden er mee het vertrouwen te weigeren aan het nieuwe kabinet. Fractie leider Blanckaert van zijn kant had, voor opschudding gezorgd door telefoontjes zowel naar het Paleis als naar Eyskens, waarin hij zou bedreigd hebben de regeringsvorming te beletten. Volgens *De Standaard* van woensdag 8 april « bleek dit een gevolg te zijn geweest van oververmoeidheid ». Martens moest zelf de fractie overtuigen door uitdrukkelijk zijn persoonlijke steun te betuigen aan zijn opvolger en te vragen dat de fractie hem daarin zou volgen. CVP-voorzitter Tindemans stelde na afloop van de fractievergadering « dat voor een partij als de CVP en haar mandatarissen net onbegrijpelijk is waarom er nu een regeringscrisis moest worden uitgelokt ». Voor Tindemans zou het « in het licht van de feiten logischer geweest zijn nu naar verkiezingen te gaan » (22). CVP-jongerenvoorzitter Van Rompuy zei het naderhand op een persconferentie nog nadrukkelijker : volgens hem was het kabinet Eyskens maar een « overgangskabinet van korte duur » en lagen verkiezingen voor de hand (23).

II. Eyskens exit.

« Na de wekelijkse politieke crisis, heeft eerste-minister Eyskens vanmiddag in de Kamer de wekelijkse vertrouwensstemming gevraagd ». Deze uitlating geeft een goed beeld van het bepaald woelig leven van het kabinet Eyskens tussen april 1981 en de verkiezingen van 8 november. Inderdaad, zelden werd op zo korte tijd zo vaak in het parlement door de regeringsleider uitdrukkelijk om het vertrouwen gevraagd.

Vrij snel was duidelijk gebleken dat het overeind blijven van het christendemocratisch - socialistische kabinet Eyskens een bijzonder moeilijke, zonet onmogelijke zaak zou worden. Een fikse rel rond het opstellen van de begroting, het staaldossier, de Voerstreek, discussies rond al dan niet contacten van Eyskens met de liberalen zonder mede-

(22) *Actueel*, BRT-radiomagazine, 7 april 1981, uitzending 18 uur.

(23) Zie o.m. *De Morgen*, 10 april 1981.

weten van de socialisten, de Vlaamse eisen inzake de luchtvaartindustrie zijn maar enkele van de vele wrijvingspunten die het leven van het kabinet Eyskens bemoeilijkten. Uiteindelijk zou het staaldossier de definitieve struikelblok zijn. Half september waren de besprekingen tussen de regering en de banken over de financiering van het staalplan afgesprongen op de eis van de banken om ook voor de 30 miljard kredieten uit het verleden staatswaarborg te krijgen. Dat werd door de regering verworpen, ook door de PS-ministers. Omdat er niet meteen een uitweg werd gevonden, blokkeerden de Franstalige socialistische ministers alle ander regeringswerk, en dat vanaf de kabinetsraad van vrijdag 18 september. Premier Eyskens reageerde hierop opvallend heftig : op een persconferentie sprak hij van « stakende ministers, die niet waardig zijn om minister te zijn... » Van ontslag was echter geen sprake. Wel ging de premier die vrijdagmiddag samen met de vice-premiers lunchen bij de Koning : de lunch was reeds vroeger gepland en was bedoeld om het Staatshoofd, pas terug uit vakantie, te informeren over de politieke toestand in het land. Naar verluidt is PS-vice-premier Mathot wel naar de Koning gegaan, maar liet hij na een langdurig afzonderlijk onderhoud met de Koning zijn collega's ministers toch liefst alleen eten met het Staatshoofd.

Premier Eyskens hoopte blijkbaar op bezinning : hij riep zijn ministers opnieuw samen na het weekeinde voor de verdere afhandeling van de kabinetsraad. Het weekeinde stond in het teken van de Waalse feesten. PS-voorzitter Spitaels liet de premier wel niet veel hoop : tijdens een RTBF-televisie-programma, zondagmiddag, stelde hij uitdrukkelijk dat er tegen maandagnamiddag een nieuwe uitweg moest worden gevonden voor de financiering van het Waalse staal, zoniet bleven de PS-ministers op hun standpunt (24). Het televisiedebat waarin Spitaels aan het woord kwam tegen CVP-voorzitter Tindemans lokte dan weer talrijke bitse reacties uit die de politieke sfeer nog meer vertroebelden.

« De bladeren vallen, mijn regering is ook gevallen... »

Zo kondigde een duidelijk emotioneel geladen Marc Eyskens maandagavond laat rond negen uur het ontslag aan van zijn regering. Sommigen

(24) Uit de verklaringen van PS-voorzitter Spitaels : « Et donc, je suis en plein accord avec les termes de la lettre du vice-premier-ministre Mathot, termes, qui ont été bien pesés, lorsqu'il écrit au premier-ministre que le dossier sidérurgie doit être traité prioritairement, indépendamment de tout autre dossier ou de toute autre délibération... Alors, je répons très clairement : lundi, nous maintenons notre attitude de vendredi. » In diezelfde uitzending verklaarde Spitaels in verband met de staats-hervorming : « j'en viens à me demander si ça ne vaut pas mieux que chacun soit maître chez soi, pour ce secteur (d.i. het staal) également. »

dachten daarbij terug aan de hoger geciteerde uitspraak van CVP-voorzitter Tindemans dat de CVP in de herfst de zaken opnieuw zou bekijken. Eyskens struikelde inderdaad definitief op 21 september, de dag waarop de herfst officieel begint.

In de namiddag was de kabinetsraad samengekomen. Minister van financiën Vandeputte gaf een uiteenzetting over de financiële situatie van de Waalse staalbedrijven, waarin sommigen een nieuw voorstel zagen, wat het dan weer voor anderen zeker niet was. De Franstalige socialisten bleven bij hun weigering om andere dossiers te bespreken, zolang er geen definitieve en duidelijke oplossing was voor de financiering van het Waalse staal. Premier Eyskens zag zich genoodzaakt de Koning op de hoogte te brengen. Na zijn bezoek aan de Koning, kondigde de premier aan dat hij voor morgenvoormiddag de regeringsraad had samengeroepen, dat zijn de ministers én de staatssecretarissen. Eyskens gaf nochtans zelf toe dat er van enige toenadering geen sprake was, dat er geen enkel nieuw element was. Wat was dan de zin van de regeringsraad van dinsdagmorgen ? « Ik geloof dat we ongeveer alle hypothesen hebben uitgetest, maar men kan nooit weten. Ik hoop dat het gezond verstand en de redelijkheid mogen terugkeren » (25). Eyskens wilde de staatssecretarissen officieel informeren over de politieke toestand, een geste die in de gegeven omstandigheden door de buitenwereld dan ook als vrij irreëel werd ervaren. De gebeurtenissen zouden overigens veel sneller verlopen dan Eyskens zelf voorop stelde : in de vooravond was het CVP-partijbureau bijeengewees. Men neemt aan, — er werden geen officiële verklaringen afgelegd —, dat premier Eyskens daar te horen kreeg dat men de PS nu wel beu was, dat er tijd genoeg verloren was. Eyskens convoceerde zijn ministers nog diezelfde avond opnieuw : de kabinetsraad kwam om 20 uur bijeen, maar nog geen half uur later was Eyskens opnieuw op weg naar de Koning, die het ontslag van de regering nog diezelfde avond accepteerde.

Verkiezingen.

Al vlug leken de kaarten nu toch wel erg duidelijk te liggen. Een nieuwe poging om christendemocraten en socialisten weer te doen samengaan kon alvast psychologisch geen succes kennen. De Vlaamse liberalen wilden niet in een regering zonder voorafgaande verkiezingen. Hun franstalige tegenhanger, de PRL wilde wel in de regering, maar niet zonder de PVV. De Vlaamse socialisten wilden niet weten van een vervanging van de PS door de PRL, dan eventueel zonder de PVV,

(25) *Actueel*, BRT-radiomagazine, 21 september 1981, uitzending 18 uur.

wat dan weer in hoofde van de PRL (officieel althans) niet mogelijk was. Verkiezingen schenen onvermijdelijk te zijn. En toch wilden sommigen, — en het is bepaald moeilijk te omschrijven wie die sommigen precies zijn, maar men mag aannemen dat alvast het Hof daarbij hoort —, nog een poging wagen om christendemocraten en socialisten samen te brengen of samen te houden. Het zou dan wel de zesde coalitie zijn en de legislatuur was nog niet ten einde. Het Britse blad *Financial Times* vertolkte duidelijk de mening van hen die nog wilden herstellen als het blad tipte op de Vlaamse socialist Willy Claes als mogelijk bemiddelaar (26). Bij de CVP reageerde men echter opvallend snel en vooral zeer duidelijk : nog op woensdag 23 september vroeg de partij zonder verder uitstel verkiezingen. Ook al bleken alle coalitieformules uitgesloten, toch begon het Staatshoofd opnieuw aan consultaties, die donderdagmiddag 24 september al resulteerden in de aanduiding van de Vlaamse socialist Willy Claes als informateur. Opnieuw kwam er een prompte en onomwonden reactie van de CVP : voor die partij hoefde de informatieronde niet, het was tijdverlies, men wilde meteen verkiezingen.

De botsing, het woord is zeker niet te sterk, tussen de CVP en de Koning is aan het groot publiek voorbij gegaan, ook al omdat veel te maken heeft met elementen die niet zomaar worden gezegd in officiële verklaringen. Rond de persoon van de Koning wordt in België inderdaad nog steeds vrij afstandelijk gedaan. De toestand kan als volgt samengevat worden. De Koning ziet de Franstalige socialisten liefst niet in de oppositie zitten, in die zin had de CVP het voortzetten van het christendemocratisch-socialistisch kabinet in maart in feite al moeten « slikken ». Tevens was de CVP er niet op uit de Vlaamse socialist Claes de eer te geven om eventueel te lukken in een reddingsoperatie. Bovendien was men in de omgeving van de Koning wellicht niet opgetogen over het feit dat de CVP al gezegd had verkiezingen te willen op een ogenblik dat de Koning nog met zijn raadplegingen bezig was. En daar komt tenslotte nog bij dat er bij de Vlaamse christendemocraten wel enig ongenoegen bestaat over het feit dat de Vlaamse christendemocratische strekking aan het Paleis weinig of niet vertegenwoordigd is (27).

In feite zou informateur Claes er zich toe beperken te zien of de PS-ministers tijdens de periode van « lopende zaken » hun « staking » zouden voortzetten of niet. In voorkomend geval stond men immers voor een risicovolle situatie, aangezien niemand kon zeggen hoelang die periode

(26) *Financial Times*, 23 september 1981, « Claes may take it over in Belgium ». In hetzelfde nummer over het staaldossier : « The revolt of the Bankers ».

(27) Zie o.m. Leo Marynissen in *Het Volk*, 25 september 1981 ; ook in *Le Soir*, 29 september 1981 : « Est-ce Tindemans ou Eyskens qui a découvert la Couronne ? »

wel zou duren. PS-voorzitter Spitaels liet weten dat de Franstalige socialisten « in een periode van lopende zaken voor de ondernemingen en de bedrijfssectoren dezelfde behandeling willen in het Zuiden als in het Noorden ». PS-vice-premier Mathot had de bijeenroeping gevraagd van het Ministerieel Comité voor Economische en Sociale Coördinatie en de ministerraad om een aantal dringende dossiers te behandelen, zoals kredieten voor de Rijksdienst voor Arbeidsbemiddeling. Die bespreking werd uitgesteld omdat de informateur op dat vlak nog geen klaarheid had bekomen.

Maandagmorgen 28 september kon de informateur de Koning dan toch gerust stellen : het land zou niet stuurloos blijven en aangezien een nieuwe coalitie nu wel duidelijk niet mogelijk bleek, werd het Parlement ontbonden en werden verkiezingen uitgeschreven op 8 november. Men zou intussen wel de nodige maatregelen nemen om de voortzetting van de grondwetsherziening na de verkiezingen mogelijk te maken.

III. Martens V.

Inleiding.

Met de verkiezingen van 8 november ontzenuwde de kiezer voor een belangrijk deel de traditionele opvatting over de honkvastheid van het Belgische kiezerscorps. Geen enkele opiniepeiling, hoe geheim ook, had zulke diepgaande verschuivingen vooropgesteld (28). Bovendien was het niet meteen duidelijk waarom de kiezer de ene regeringspartij, in dit geval de christendemocraten, zo zwaar afstrafte en de andere regeringspartij, de socialisten, vrijwel ongemoeid liet. Voorts kon men vragen stellen rond de winst van de twee liberale partijen, die nochtans de weerstand hadden gevreesd van het RAD-UDRT. In Vlaanderen wisten de federalisten de vroeger opgelopen schade weer te herstellen, maar in Brussel en in Wallonië liepen de federalisten dan meer achteruit. Dat de « Groenen » in Vlaanderen en in Wallonië behoorlijke resultaten boekten, was zowat het enige wat iedereen had verwacht, maar intussen kwamen de uiterst linkse partijen minder dan ooit nog aan hun electorale trekken. De Belgische kiezer had de oplossing van de crisis zeker niet vergemakkelijkt.

(28) Titel in het Britse blad *Financial Times* : « Belgium emerges more divided than ever ».

Verwarring.

Vooral de spectaculaire achteruitgang van de Vlaamse én Franstalige christendemocraten was een nieuw politiek gegeven. Men had zeker verlies verwacht, — volgens CVP-voorzitter Tindemans had men de schade nog kunnen beperken —, maar het was duidelijk dat het verlies veel hoger was opgelopen dan de ergste pessimisten hadden durven vrezen (29). De eersten om uit dit nieuwe feit politieke conclusies te trekken, nog tijdens de verkiezingsnacht, waren de PVV'er Herman De Croo en PSC-voorzitter Vanden Boeynants.

Eerstgenoemde vroeg zich af waarom de mogelijkheid van een coalitie socialisten-liberalen niet zou worden onderzocht. De Croo gaf zelf toe dat zoiets water en vuur samenbrengen zou betekenen. Vrij snel werd die suggestie door het PVV-bestuur formeel en uitdrukkelijk afgewezen.

Politiek belangrijker was dan ook de eerste reactie van PSC-voorzitter Vanden Boeynants, volgens wie de Franstalige christendemocraten niets anders konden doen dan naar de oppositie gaan, een standpunt dat daags na de verkiezingen formeel werd bevestigd door het Comité Directeur van de PSC. Indien de Franstalige christendemocraten inderdaad deze keuze zouden blijven volhouden, was de door De Croo voorgestelde oplossing zowat de enige uitweg tenminste als men nieuwe verkiezingen wilde vermijden. Wel werd intussen opnieuw druk gespeeld op een regering van « nationale eenheid », een regering van de drie traditionele politieke families, christendemocraten, socialisten en liberalen.

Daarop werd zeker aangestuurd door het Hof. De Franstalige socialisten zouden zulke suggestie niet a priori uitschakelen, maar bij de Vlaamse socialisten voelden men daar niet veel voor. Niet te verwonderen dat de liberaal gerichte krant *Het Laatste Nieuws* op dinsdag 10 november titelde « CVP-PSC-liberale regering maakt grootste kans.

De Koning was diezelfde dag met zijn raadplegingen begonnen en alles wees er op dat vrij spoedig een informateur zou worden aangeduid. Die zou de christendemocraten de nodige tijd moeten gunnen om op adem te komen. Dat zou niet onnuttig zijn als men de christendemocraten tenminste wilde meekrijgen in een coalitie, van welke vorm ook. Bij de Franstalige christendemocraten bleef men immers zweren bij de oppositie en bij de CVP overheerste naar het zeggen van voorzitter Tindemans « grote oppositiestrekkingen ».

(29) CVP-PSC verloren samen 38 mandaten in Kamer en Senaat.

Eerste etappe : de « gemoederen bedaren ».

Donderdagmiddag, 12 november sloot de Koning zijn consultaties af met de verwachte aanduiding van een informateur, de Vlaamse, liberale oud-minister Herman Vanderpoorten. Hij zou, zoals *De Standaard*'s anderendaags titelde, vooral « de gemoederen bedaren ». Opvallend was wel dat diezelfde krant de informateur maar weinig krediet gaf : volgens het blad had de aanduiding van Vanderpoorten het politieke milieu verrast « omdat de informateur niet bekend staat als budgettair en economisch deskundige, terwijl dat toch de knelpunten van het formatieberaad zullen worden ». *De Standaard* stond met dit voorbehoud, dat duidelijk inpikte op opvattingen binnen de CVP-top, vrijwel alleen.

De informateur had geen duidelijk omschreven opdracht : hij moest gewoon « informeren » : zien of een drieledig kabinet, waar behalve het Hof intussen ook de top van het ACV voor gekozen had, toch niet mogelijk zou zijn en, als die formule inderdaad niet kon, — wat de algemeen gangbare opinie was —, zien welke tweeledige formule dan wel kon, desgevallend of er eigenlijk wel een tweeledige formule mogelijk was. Zekerheid daaromtrent zou men pas hebben als de CVP duidelijk zegde of de partij nu al dan niet voor de oppositie zou kiezen. Zolang daarover geen klaarheid bestond, zou de informateur wel niet veel concreets kunnen bereiken. En aangezien de CVP duidelijk niet zinnens was daarop meteen een klaar antwoord te geven, kon de informateur rustig tewerk gaan. Vanderpoorten was dan ook voor deze opdracht één van de meest geschikte politici : van meetaf stelde hij een zeer discreet informateur te zullen zijn, dus geen dagelijkse persconferenties en bovendien liet hij er ook geen twijfel over bestaan dat zijn opdracht wel enkele dagen zou duren. Bij dat alles speelde bij sommigen de vrees dat de « nationale regering » er nog niet zou zijn als de « deelregeringen » er wel al zouden zijn en die deelregeringen kwamen er in ieder geval in de tweede helft van december, dat automatisme lag vast in de wetten op de staatshervorming van 8 en 9 augustus 1980. Bovendien zouden die deelregeringen los staan van die nationale regering.

Enige klaarheid kwam er maandag 16 november. SP-voorzitter Van Miert verklaarde niet te geloven in een drieledig kabinet en ook niet te willen weten van een regering van liberalen en socialisten, zoals voorgesteld door De Croo (30). De socialistische partijvoorzitter voelde wel iets voor een nieuw samengaan van socialisten en christendemocraten, het opnieuw op de been brengen dus van de vroegere coalitie. Aangezien de liberalen eerder al hun voorkeur hadden laten blijken ook voor een

(30) SP-voorzitter Van Miert noemde de voorstellen van De Croo « weinig serieus ».

samengaan met de christendemocraten, werd aan CVP-voorzitter Tindemans gevraagd welke uitgestoken hand de CVP nu zou aannemen. Antwoord : « Die vraag komt nog te vroeg » (31). Volgens Tindemans moesten de anderen eerst concrete voorstellen doen inzake een regeringsprogramma, indien zij tenminste de CVP wilden meehebben in een regering : « Dat zij het programma voorop stellen waarop wij kunnen meegaan » (31). Het CVP-partijbestuur had intussen wel aangedrongen op wat werd genoemd « een eensgezinde actie ten bate van het land », wat onder meer door *La Libre Belgique* werd geïnterpreteerd als een ouverture naar een driedelig kabinet.

Daags na de Vlaamse socialisten deden de Vlaamse liberalen een gelijkwaardig publiek en formeel aanzoek in de richting van de christendemocraten, een coalitie dan van christendemocraten en liberalen, waarover trouwens al lang voor de verkiezingen werd « gesproken » in politieke kringen (32). « Ik besef zeer goed, aldus PVV-voorzitter De Clercq dat dat moeilijk zal zijn ; ik besef dat er bij de christendemocratische familie heel wat aarzelingen bestaan. Ze moeten nog bekomen van de verkiezingsuitslag » (33). Terwijl de liberale voorzitter zijn voorstel publiek maakte, herhaalde PSC-voorzitter Vanden Boeynants nogmaals uitdrukkelijk dat men niet moest rekenen op de PSC, die ging naar de oppositie. Maar de PSC-voorzitter liet wel verstaan dat men « morgen » wel eens een ander standpunt zou kunnen innemen (34). Vanden Boeynants kreeg het wel erg moeilijk : was de overheersende stroming in zijn partijbestuur ten gunste van de oppositie, de niet onbelangrijke CEPIC-vleugel binnen de PSC wilde wél in de regering. De herrie tussen de « families » binnen de PSC zou Vanden Boeynants uiteindelijk verplichten tot voortijdig aftreden als voorzitter.

De verwarring bleef groot : verklaringen volgden mekaar op in niet altijd erg gematigde termen en daarbij scheen men zich maar weinig aan te trekken van informateur Vanderpoorten die nog steeds erg rustig en bijzonder discreet zijn uitzonderlijk uitgebreide informatieronde voortzette. Wel zou later gezegd worden dat de informateur niet al te veel pogingen deed om bijvoorbeeld socialisten en christendemocraten

(31) *Actueel, BRT-radiomagazine*, 16 november 1981, uitzending 18 uur.

(32) Begin juni nog was het tussen de socialisten en de christendemocraten binnen de regering Eyskens tot een rel gekomen omdat premier Eyskens contacten zou gehad hebben met de liberale voorzitters De Clercq en Gol, zonder daarvan de socialisten op de hoogte gebracht te hebben.

(33) *Actueel, BRT-radiomagazine*, 17 november 1981, uitzending 13 uur.

(34) Uit de verklaringen van Vanden Boeynants : « Laat ons zeggen : wij zijn vandaag. Ik heb U gezegd wat onze houding is. Wat er morgen zal gebeuren, dat zullen wij afwachten... ». *Actueel, BRT-radiomagazine*, 17 november, uitzending 13 uur.

weer met mekaar te verzoenen, maar nogal in een één enkele richting werkte, christendemocraten en liberalen. De zenuwachtigheid bij de politieke top werd onbetwistbaar nog aangewakkerd door de geruchten over het op de been brengen van een « niet klassieke coalitie ». Zulke geruchten duiken bij elk formatieberaad op, met meestal dezelfde namen als kandidaat - ministers, maar de geruchten waren deze keer wel opvallend sterk en aanhoudend. De voorstanders van zulke « niet klassieke coalitie » wezen er op dat de regeringsvorming in dit land alsmaar moeilijker wordt en steeds langer gaat duren en dat het land zulke lange periode van « niet besturen » best kon missen. Er moest dus, steeds volgens de voorstanders van zo een coalitie, snel worden gehandeld. Aldus werd ook aangedrongen om de traditionele weg via de partijcongressen dit keer maar achterwege te laten. Zulk « drieledig niet klassiek, al dan niet zakenkabinet » werd onder meer uitdrukkelijk aangeprezen door de Fransta'ige socialistische oud-premier Leburton, maar door de meeste partijen werd de formule zeer nadrukkelijk afgewezen (35). Al met al was het tien dagen na de verkiezingen duidelijk dat voor de oplossing van de crisis de sleutel bij de christendemocraten lag en bij hen alleen : de grote verliezers van de verkiezingen konden hun partner(s) zelf kiezen (36). En precies de Vlaamse christendemocraten lieten op zich wachten. Met veel belangstelling werd bijvoorbeeld uitgekeken naar een bijeenkomst van het CVP - partijbestuur, een 120 man, op zaterdag 21 november op de universitaire campus in Wilrijk. Bij de aankondiging van die bijeenkomst werd meteen verduidelijkt dat men niet moest verwachten dat de CVP daar zou kiezen voor de oppositie of voor de regering; men zou zich daar alleen of toch hoofdzakelijk, bezighouden met de oorzaken van de verkiezingsnederlaag van 8 november. De Franstalige christendemocraten maakten de zaken nog moeilijker. Op een vrij plots bijeengeroepen vergadering van het PSC-Comité Directeur op de vrijdagavond, vlak voor de bijeenkomst in Wilrijk stelde de PSC dat de partij niet zou deelnemen aan onderhandelingen over de vorming van een nieuwe regering, maar, zo werd er aan toegevoegd, de partij gaf wel het groene licht voor een formule waar bij « een » formateur beroep zou doen, onder meer op PSC-prominenten, om een kabinet te vormen. Die regering zou dan binnen de kortste tijd voor het parlement moeten komen met een programma, waarover de parlamentsfracties van de partij een oordeel moesten uitspreken (37).

(35) Zie de verklaringen van Leburton in *Spécial* van 20 november 1981.

(36) Cfr *La Cité*, 18 november 1981 : « Les sociaux-chrétiens ont les clefs en mains » en *De Financieel Economische Tijd* : « Wachten op de kristendemocraten ».

(37) Uit de mededeling van het Comité Directeur van de PSC van 20 november 1981 : « Toutefois, dépassant toutes autres considérations, le PSC déclare que si un

Dus toch een « noodregering » ? Of ging men naar een kabinet van « zelfmoordkandidaten », zoals de Volksunie het uitdrukte ? De voorstanders van die formule, die zich behalve via het vraaggesprek van Leburton en de PSC-voorstellen niet openlijk lieten horen of zien, wezen er ook op dat met zulke noodregering de CVP en de PSC tijd genoeg kregen om op adem te komen (38).

En wat intussen met informateur Vanderpoorten ? Die bracht vrijdagmorgen 20 december verslag uit bij de Koning, en men verwachtte nadien een beslissing, bijvoorbeeld de aanduiding van oud-premier Martens of van oud-premier Tindemans tot formateur. Vanderpoorten zou naar verluidt de voorkeur gegeven hebben aan Martens omdat die voor de Franstalige partijen meer aanvaardbaar was dan Tindemans (39). Daags vóór de bijeenkomst van de CVP in Wilrijk, zou zulke opdracht vrijwel zeker tot mislukken gedoemd zijn, zodat er geen beslissing kwam. Wel kreeg de informateur de opdracht « enkele bijkomende inlichtingen » te verzamelen. Vanderpoorten ging, naar zijn eigen zeggen, « zoeken bij de formaties die in aanmerking komen voor de vorming van een regering » (40), maar wat hij precies bedoelde met die formaties die in aanmerking kwamen, wilde hij niet verduidelijken. De informateur trad na zijn bezoek bij de Koning meteen terug « in zijn meest volslagen mutisme », zoals hij het zelf formuleerde.

« Nog niet voor morgen » (41).

Zo titelde Frans Van Erps zijn hoofdartikel in *De Nieuwe Gids* op zaterdag 21 november, waarin hij zoals anderen, vaststelde dat men veertien dagen na de verkiezingen nog niet erg ver gekomen was. Wel hadden socialist en liberalen, alvast aan Vlaamse kant, duidelijke taal gesproken. Beide wilden mét de christendemocraten regeren; maar de socialist wilden niet weten van de liberalen, waaruit die dan weer de conclusie trokken dat er alleen sprake kon zijn van een christendemocratisch-liberaal kabinet. De allergie van de socialist voor de liberalen was nog eens duidelijk gebleken uit de verklaringen van de

formateur désigné par le Roi, décidait de faire appel à des personnalités sociales-chrétiennes choisies par lui pour faire partie d'une équipe qui élaborerait la déclaration gouvernementale, le PSC ne mettrait pas obstacle à cette procédure. »

(38) Behalve Edmond Leburton werden voor zo een niet klassieke regering ook de namen vernoemd van o.m. André Cools, Simonet, Davignon, Vanden Boeynants, De Saeger, Vlerick, Hatry, Henrion, Grootjans, Vanderpoorten en anderen.

(39) Zie o.m. *La Libre Belgique*: « La mission de M. Vanderpoorten s'achève logiquement ce vendredi. »

(40) *Actueel, BRT-radiomagazine*, 20 november 1981, uitzending 13 uur.

(41) Zie o.m. *Le Peuple*, 21 november 1981 en *De Morgen* van diezelfde dag.

twee socialistische partijvoorzitters Van Miert en Spitaels op het Statutair Congres van de socialistische vakbond ABVV, dat tijdens het weekeinde van 21 november te Brussel plaats had.

In de wandelgangen van de universitaire campus van Wilrijk, waar de CVP die grauwe zaterdag 21 november bijeenkwam, was de sfeer zoals het weer buiten, gespannen en mistig. Privé-contacten met wachtende journalisten werden duidelijk gemeden. Het formele antwoord op de vraag of de CVP nu al dan niet in de regering wilde of in de oppositie wilde, bleef zoals verwacht uit. Wel werd het voorstel voor een niet klassieke formule, zoals onder meer door de PSC was voorgesteld, uitdrukkelijk verworpen : de CVP zou in ieder geval het al dan niet deelnemen aan een regering voorleggen aan een congres. Volgens voorzitter Tindemans was dit geen antwoord op het voorstel van de PSC ; officieel was dit voorstel zelfs niet ter sprake gekomen. De CVP bleef er bij dat liberalen en socialisten, d'e de verkiezingen hadden gewonnen, het eerst « samen » moesten proberen en pas als inderdaad duidelijk was gebleken dat dit niet kon, dan zou de CVP « tot een regering toetreden op basis van haar eigen programma ». Steeds volgens Tindemans was er binnen de partij nog altijd een sterke stroming ten gunste van de oppositie, maar op vragen over de omvang van die stroming kon geen concreet antwoord gegeven worden. Er werd in Wilrijk over die kwestie niet gestemd. Of een driedelig kabinet nog een kans maakte ? « Dat men ons een voorstel doet ! », aldus Tindemans. De voorzitters van CVP en PSC waren 's zondags te gast in de RTBF-uitzending « *Faire le point* », maar Vanden Boeynants wilde niet samen met Tindemans optreden, zodat beide voorzitters uiteindelijk elk afzonderlijk een half uur kregen. Een vreemde toestand, die alleen was uit te leggen door het gevoelen van de PSC al te veel te worden beschouwd als het klein broertje van de CVP (42). Maar nieuwe elementen bracht ook die televisieuitzending niet, zodat men zich de vraag kon stellen of informateur Vanderpoorten over voldoende nieuwe elementen beschikte om bij het begin van de derde week na de verkiezingen concrete voorstellen te kunnen formuleren in zijn verslag aan de Koning. Blijkbaar wel, want na een nieuwe ontmoeting met Tindemans en met Vanden Boeynants, werd de informateur door de Koning ontlast van zijn opdracht. Hij had tijdens het weekeinde geen andere contacten meer gehad, zodat nu wel duidelijk was dat de verlenging van zijn opdracht enkel en alleen te maken had met de verwarde situatie bij de christendemocraten.

(42) *La Libre Belgique*, 23 november 1981 : « PSC - CVP : pourquoi ces monologues ? »

Vanderpoorten bracht in de vooravond zijn laatste verslag uit bij de Koning. In alle partijhoofdkwartieren en bij heel wat kandidaat-formateurs heerste een opvallend zenuwachtige sfeer ; waar men ook navraag deed, bleek spoedig dat men wachtte op een initiatief van de Koning. Rond half zeven 's avonds bleek dat Wilfried Martens bij de Koning was ontboden met de vraag een kabinet te vormen ; men neemt aan een drieledig kabinet. Martens gaf niet meteen antwoord; hij pleegde overleg met enkele politieke vrienden en liet de Koning nadien weten dat hij de opdracht niet accepteerde. Over deze contacten is door het Paleis geen officiële mededeling gedaan, alleen werd bevestigd dat Martens was ontvangen door de Koning. Wij menen toch te mogen stellen dat de Koning meteen een positief antwoord had verwacht van Martens en dat hij bij ontstentenis daarvan nog diezelfde avond andere politici zou contacteren. Martens wist al vrij snel na de verkiezingen dat in zijn richting werd gewerkt, maar hij vond het blijkbaar toch nog te vroeg om de opdracht te aanvaarden ; daarbij speelde de zekerheid dat er binnen zijn partij nog heel wat tegenstand bestond voor een nieuwe regeringsdeelname zodat het risico van een mislukking nog groot was. Terloops : diezelfde maandag publiceerde EG-commissaris Davignon (PSC) plots een mededeling waarin hij de geruchten over zijn persoonlijke belangstelling voor een kabinetsfunctie tegensprak. Davignon kelderde op die manier het voorstel van zijn eigen partij voor een formateur die eventueel op eigen initiatief ook PSC-prominenten zou contacteren aangezien Davignon bij zulke formatie zeker één van de eerste namen was.

Dinsdag 24 november : een liberale geste.

Nu Martens (nog) niet wilde naar buiten komen, moest er noodgedwongen een stap gedaan worden door anderen : de Koning belastte PVV-voorzitter Willy De Clercq met een formatie-opdracht. De CVP kon nu alvast noteren dat één van de overwinnaars van 8 november een concreet voorstel zou moeten formuleren. Waarom werd een liberaal gevraagd ? Vermoedelijk omdat de Koning nu wel wist dat een drieledig kabinet echt geen of weinig kansen op slagen had, terwijl een christendemocratisch-socialistisch kabinet bijzonder moeilijk zou worden, al was het maar psychologisch.

Formateur De Clercq was dan ook van meetaf zeer duidelijk : hij vroeg de christendemocraten én de liberalen. De socialisten werden niet uitgenodigd, omdat de formateur « op basis van de gekende en de recente publieke verklaringen en de informatie verschaft door de informateur, dat ik meen te mogen zeggen dat in de huidige context, een regering gesteund op christendemocratische en liberale partijen de beste

kans maakt, om niet te zeggen, de enige mogelijkheid (43) ». Algemeen werd aangenomen dat De Clercq de weg zou vrij maken voor een CVP'er, en in dat verband werden vooral de namen gehoord van Martens én Tindemans. Woensdag 25 november al kon de formateur meedelen, zij het dan in de zeer late avonduren, dat de voorzitters van de vier betrokken partijen bereid waren te onderhandelen over een regeringsprogramma. Sommigen meenden te weten dat de PVV- en de CVP-top mekaar al informeel had ontmoet de zondag voordien en dat daar definitief was afgesproken dat alvast die twee partijen « ja » zouden zeggen. De vier voorzitters hadden dus, volgens het zeggen van de formateur ja gezegd, maar zowel bij de CVP als bij de PSC bleek toch nog enige verwarring.

Het CVP-partijbureau had voorzitter Tindemans alleen « de toelating gegeven, indien er een uitnodiging komt van de formateur, daarop in te gaan » (44). Voorwaarde was wel dat de formateur een programma zou voorleggen, maar intussen werd bij de CVP toch al een onderhandelingsdelegatie samengesteld. Ook bij de PSC mocht voorzitter Vanden Boeynants naar de formateur gaan, maar de partij als dusdanig bleef weigeren om aan onderhandelingen deel te nemen. Het optimisme van sommige kranten in de zin van « Akkoord om samen te regeren », was op zijn minst voorbarig (45), tenzij men er van uitging dat de PSC uiteindelijk wel zou bijdraaien, zoals men dat van de PSC gewoon was in het verleden. De komende gebeurtenissen tijdens dit formatiebeeraad zouden uitwijzen dat zij die er dit keer nog zo over dachten, gedeeltelijk ongelijk hadden. Om de PSC toch mee te krijgen werden allerhande formules uitgedokterd : zo werd, volgens *De Standaard* van 25 november, gedacht aan een regering in twee etappes : eerst zou de regering zich aanbieden voor het parlement met de belofte vóór een bepaalde datum een regeeraakkoord uit te werken. Dat akkoord zou dan aan het parlement worden voorgelegd, zo nodig na goedkeuring door de partijcongressen. Het « overgangskabinet » zou de dringende zaken kunnen afhandelen en nadien zou er een zo nodig « herschikt » kabinet komen. Op die manier kon men de socialistische ministers uit hun kabinetten wegwerken en zou de afhandeling van de lopende zaken vergemakkelijkt worden. Het plan bleef « een » plan (46).

(43) *Actueel, BRT-radiomagazine*, 24 november 1981, uitzending 18 uur.

(44) *Actueel, BRT-radiomagazine*, 25 november 1981, uitzending 13 uur.

(45) Zie o.m. *Het Laatste Nieuws*, 26 november 1981.

(46) Zie in verband met de moeilijke afhandeling van de lopende zaken o.m. *De Standaard*, 26 november 1981 : « Vandeputte : ik kan zelfs niet uit protest ontslag nemen. »

Formateur De Clercq werkte intussen aan zijn formateursnota, een ontwerp-regeerprogramma. Hij deed dat samen met liberale technici, maar werd daarbij ook geholpen, zo werd gezegd, door de directeur van het christendemocratisch studiecentrum CEPES, Herman Van Rompuy en Jean Luc Dehaene, oud kabinetschef van Martens. De nota, die uiteindelijk 32 bladzijden lang was, werd zaterdagmiddag 28 november aan de vier kandidaat-regeringspartijen overhandigd. Dat gebeurde in de luxueuze beslotenheid van het goed afgeschermd Stuyvenbergkasteel in Laken. En meteen zat het al mis : PSC-voorzitter Vanden Boeynants verwiep niet het ontwerp-programma maar wel de onderhandelingsformule op basis van zulke uitgebreide tekst. Vanden Boeynants mocht van zijn Comité Directeur, dat 's voormiddags nogmaals had vergaderd, alleen « luisteren », niet « onderhandelen ». In die omstandigheden was van een gesprek uiteraard geen sprake, zodat formateur De Clercq in de vooravond naar de Koning ging, naar men aanneemt om zijn opdracht terug te geven. Toch werd het gesprek tussen de vier en de formateur, na het gesprek met de Koning, nog voortgezet. De Clercq beloofde zijn gesprekspartners binnen de 24 uur een kortere en verbeterde versie van zijn nota voor te leggen, beperkt tot een sociaal-economisch en financieel noodplan. Over de andere traditionele hoofdstukken in een regeerakkoord zoals landsverdediging, onderwijs, buitenlandse zaken, enz. zou nadien worden beraadslaagd binnen de regering zelf. De Clercq bevestigde tegenover de pers na afloop van deze ontmoeting dat de vier voorzitters bereid waren om samen een regering te vormen.

Nothomb ?

Maandagmorgen 30 november zouden de Franstalige christendemocraten ja of neen moeten zeggen, alleen maar luisteren of luisteren én onderhandelen. De formateur had zijn eventuele partners inderdaad een aangepaste versie bezorgd van zijn formateursnota en het zou op basis daarvan zijn dat men onderhandelde. Maar diezelfde morgen titelde *Gazet van Antwerpen* : « PSC blokkeert onderhandelingen — Manoeuvre om Nothomb naar voor te schuiven ? ». Volgens de krant zou Vanden Boeynants gemeend hebben dat hij met een PSC'er als kandidaat-premier de weerstand in eigen rangen gemakkelijker zou kunnen overwinnen. Vier uur lang verdedigde Vanden Boeynants voor het Comité Directeur van de PSC de idee om toch te onderhandelen op basis van het voorstel De Clercq. De onderhandelingen zouden hooguit een week mogen duren, maar met 12 stemmen tegen 10 werd Vanden Boeynants uiteindelijk toch in de minderheid geplaatst : het voorstel werd verworpen, de PSC wilde niet onderhandelen. De tegenstand kwam niet alleen van

de Démocratie Chrétienne, maar ook van de « sans famille » onder leiding van Nothomb. Die groep zag wel iets in de voorstellen van De Clercq, maar wilde dat eerst gezocht werd of geen coalitie mogelijk was op ruimere basis, concreet een driedelige regering en volgens sommigen zouden ook de federalistische partijen er bij moeten, een regering met iedereen dus, behalve het Vlaams Blok, Agalev en de Communisten, de enigen die gezegd hadden niet in een regering te willen. De voorgestelde coalitieformule van christendemocraten en liberalen beschikte aan Franstalige kant inderdaad niet over een meerderheid wat uiteraard niet zo gunstig was voor het werk in de Franse Gemeenschapsraad en in de Waalse Gewestraad. Waarom kwam de PSC nu plots met die nieuwe eis voor de dag ? Volgens voorzitter Vanden Boeynants waren er de « laatste dagen nog een zeker aantal inlichtingen toegekomen die nog meer op de ernst van de toestand wijzen en het is daarom dat wij, dat het Comité Directeur gewenst heeft, een bredere basis te vinden. Vraag : houdt dit verband met een mogelijke devaluatie ? — Antwoord : Er staat geen woord over devaluatie in de nota van de formateur » (47). Vanden Boeynants liet na deze afwijzing wel weten dat hij ontslag zou nemen als partijvoorzitter, wat hij effectief ook 's anderendaags deed.

De formateur trok van zijn kant het logische besluit uit deze nieuwe situatie : hij gaf zijn opdracht terug. De Clercq had van meetaf duidelijk gesteld alleen te geloven in een samengaan van christendemocraten en liberalen, zodat hij nu plots moeilijk een andere weg kon opgaan. Op zijn persconferentie als ex-formateur werden vragen gesteld rond de eventuele aanwezigheid in ons land van vertegenwoordigers van het Internationaal Monetair Fonds die zouden aangedrongen hebben op een spoedige devaluatie. Antwoord van De Clercq : « Ik kan daar niet op antwoorden. Er is hier rond de tafel deze middag geen enkel nieuw element naar voor gebracht dat ik niet reeds kende en dat de heren partijvoorzitters niet kenden, wanneer ze dinsdag de gesprekken begonnen zijn (48) ». In PSC kringen was met veel nadruk het bericht over het IMF-bezoek verspreid, bericht dat rekening houdend met de benarde situatie van de Belgische frank zeker niet ongeloofwaardig was (49). De houding van de PSC lokte bij de liberalen zeer scherpe reactie uit ; de CVP stelde van haar kant niet in een regering te zullen gaan zonder de PSC.

(47) *Actueel, BRT-radiomagazine*, 30 november 1981, uitzending 18 uur.

(48) *Actueel, BRT-radiomagazine*, 30 november 1981, uitzending 18 uur.

(49) De Nederlandse krant *Nieuwe Rotterdamse Courant* bevestigde op 3 december het bericht uitdrukkelijk dat IMF prominenten bij België hadden aangedrongen op een spoedige devaluatie.

De Koning wachtte niet met een nieuw initiatief en richtte zich daar logischerwijze voor naar de PSC, die tenslotte de zaken had geblokkeerd. Dinsdag 1 december werd de PSC'er Nothomb gevraagd een regering te vormen. Terwijl Nothomb de opdracht accepteerde, stapte Vanden Boeynants op als partijvoorzitter. Politiek secretaris Deprez volgde hem op.

De nieuwe formateur pakte op zijn eerste persconferentie uit met een nogal ophefmakende verwijzing naar het drieledig kabinet Van Zeeland van 1935 « niet omdat ik mij beschouw als een soort Van Zeeland. Ten tweede, omdat ik mij wil inspannen om een regering tot stand te brengen met de breedst mogelijke parlementaire basis. En ten derde, deze regering moet een beslissingskracht hebben en daarvoor een zekere stabiliteit » (50). Niet alleen de Beurs reageerde negatief op het aantreden van de nieuwe formateur, maar ook in de pers kreeg de gewezen PSC-partijvoorzitter, gewezen Kamervoorzitter, minister van Buitenlandse Zaken weinig goede reacties (51). Na twee dagen zat Nothomb, zoals algemeen verwacht, al muurvast. De Vlaamse liberalen bleven bij hun weigering om met de socialisten aan tafel te gaan, terwijl de CVP alleen wilde praten als de zes partijen (de drie traditionele politieke families) zouden komen. Dat betekende de doodsteek voor een formatieopdracht die nog moest beginnen. Nothomb kreeg op die manier immers geen kans om bijvoorbeeld een kabinet te vormen met het FDF-RW zonder de PS.

De formateur ontving donderdag 3 november achtereenvolgens de zes kandidaat-regeringspartijen; vrijblijvende gesprekken waarbij de formateur vragen stelde. Daags nadien ontving hij ook nog de Volksunie, het FDF-RW en de Groenen. In feite herbegon Nothomb het werk dat al grondig was gedaan door Vanderpoorten en ook nog eens door De Clercq. Intussen wist de liberale krant *Het Laatste Nieuws* te melden dat christendemocraten en liberalen, althans aan Vlaamse kant de besprekingen voorbereidden die ze na Nothomb zouden voortzetten, of hoopten voort te zetten. Ze zouden o.m. overeengekomen zijn dat de nieuwe regering hooguit 15 ministers zou tellen. Ook al gaf niemand Nothomb enige kans op slagen, toch kondigde de formateur aan dat hij de drie traditionele families een « formateursnota » zou bezorgen. Het optreden van de PSC-formateur begon zelfs de PSC-gezinde krant *La Libre Belgique* te ontstemmen: « Pour autant que le scénario puisse se réaliser, M. Nothomb est actuellement sur la corde raide, d'autant

(50) *Actueel*, BRT-radiomagazine, 2 december 1981, uitzending 13 uur.

(51) Zo had Piet Van Brabant het in *Het Laatste Nieuws* over « Ingebouwde mislukking », terwijl André Méan in *La Cité* zich de vraag stelde of Nothomb wel wist dat tussen droom en daad een heel diepe kloof kon zijn.

qu'il exaspère ses éventuels partenaires (et même les journalistes) par la subtilité de sa progression et le flou de ses propos » (52).

De formateur wilde tegen maandagmiddag weten of de zes kandidaat-regeringspartijen op basis van zijn « formateursnota » van 14 bladzijden, met hem besprekingen wilden beginnen over de vorming van een regering. De reacties waren zoals verwacht negatief : alleen de PSC, de partij van de formateur, vond de nota een « waardevolle werkbasis ». De andere vijf partijen maakten op vele punten voorbehoud of verwierpen de nota. Er bleef formateur Nothomb dan ook niets anders te doen dan naar de Koning te gaan om te vragen dat hij zou worden ontlast van de formatie-opdracht. De vorming van een kabinet op ruimere basis was niet mogelijk... quod erat demonstrandum. De PSC legde zich nu ook neer bij de feitelijkheid. Omdat het kabinet inderdaad niet over een meerderheid beschikte in het Franse deelarlement zouden aan de nieuwe formateur voorwaarden worden gesteld. Wat die voorwaarden precies waren, wilde voorzitter Gerard Deprez niet zeggen en is achteraf ook niet gebleken. Wel werd verduidelijkt dat ze sloegen op Brussel, op de Franse Gemeenschap en op het Waalse Gewest.

Opnieuw Martens : 7 december 1981.

Zonder veel raadplegingen werd Wilfried Martens meteen na het ontslag van Nothomb door de Koning belast met de vorming van een regering. De Koning had enkel nog de voorzitters van de christendemocratische en liberale partijen ontmoet, wat er op wees dat ook de Koning zich uiteindelijk had verzoend met de eventuele totstandkoming van een christendemocratisch liberaal kabinet (53). De nieuw formateur bevestigde tijdens zijn eerste persconferentie op dinsdag 8 december dat hij inderdaad werkte aan een regering van christendemocraten en liberalen en niet aan een driedelige regering, « omdat is gebleken voor al wie de politieke ontwikkeling van de laatste maanden heeft meegemaakt, dat zo een regering niet mogelijk is op dit ogenblik » (54). Martens liet er ook geen twijfel over bestaan dat hij premier werd, tenminste indien hij slaagde in zijn opdracht. Waarom Martens een nieuwe kans kreeg en niet Tindemans ? Vrijwel zeker omdat men op die manier het

(52) *La Libre Belgique*, 5 december 1981.

(53) De mededeling van het Paleis kwam pas na 23 uur, wat opvallend laat is. Aangenomen wordt, ook al werd dat later door de woordvoerder van de formateur ontkend, dat Martens alsnog eerst enkele contacten wilde hebben voordat hij dit keer definitief ja zegde, terwijl het Paleis wellicht wilde voorkomen dat men 's anderendaags allerhande veronderstellingen zou lanceren, indien er geen mededeling kwam.

(54) *Actueel*, BRT-radiomagazine, 8 december 1981, uitzending 18 uur.

te verwachten verzet van de christelijke vakbond, het ACV, tegen bepaalde maatregelen die het kabinet zou voorstellen, beter kon opvangen zoniet ontzenuwen. Martens ging nog altijd door als een vertrouwensfiguur van het ACV, ook na zijn noodplan met de indexgreep (55).

Op 9 december begonnen de onderhandelingen. Bij de CVP afvaardiging waren geen ministers in functie, ook niet de ACV-figuur Jos Chabert, maar wel senator Rik Kuylen, de vertrouwensman van het ACW in de CVP. De onderhandelingen hadden opnieuw plaats op het Stuyvenbergkasteel, blijkbaar de voorkeurplaats van de politici als men de pers ver verwijderd wil houden. De onderhandelaars kregen van de formateur een « prioriteitenprogramma » van 12 bladzijden met vijf hoofdstukken : een nieuw sociaal-economisch beleid, gezondmaking van de openbare financiën, werkgelegenheid, vrijwaring van de sociale zekerheid, hervorming van de Staat. Terwijl de onderhandelingen op Stuyvenberg begonnen, gingen de vrije en de officiële frank meer dan 14 % uit mekaar.

Erg optimistisch werd het eventuele christendemocratische-liberale kabinet door de pers niet ontvangen. De *Financieel Economische Tijd* bijvoorbeeld waarschuwde voor de onstandvastigheid van de PSC, terwijl Camps in *Het Belang van Limburg* vreesde dat het kabinet « regelmatig onder vuur zal genomen worden door een verhevigd syndicaal eenheidsfront ». Paul Goossens in *De Morgen* was dan weer van oordeel dat er een zeer wazig regeerakkoord uit de bus zou komen « omdat elke concrete discussie tussen liberalen en christendemocraten een kortsluiting kan veroorzaken ». In *De Standaard* tenslotte waarschuwde Manu Ruys voor wat hij noemde de arrogantie van de Waalse liberalen die « hun socialistische streekgenoten willen evenaren in arrogantie en niet haalbare doeleinden gaan nastreven... » Aan Franstalige kant was het optimisme niet veel groter.

De onderhandelingen op Stuyvenberg verliepen in opvallende discretie (56). De pers had dan ook niet veel anders te doen dat ruchtbaarheid te geven aan de vele en zeer uiteenlopende geruchten over de eventuele samenstelling van de nieuwe regering. Zo stelden sommigen voor alle ex-premiers (van de CVP) en alle betrokken partijvoorzitters in het kabinet op te nemen, een suggestie die overigens zal worden gevolgd, met uitzondering dan voor de pas benoemde PSC-voorzitter Deprez (57). De

(55) Zie o.m. Leo Marynissen in *Het Volk*, 9 december 1981 : « Het vertrouwen zal dag na dag door de feiten moeten worden verdiend. »

(56) De positieve ervaring met bijv. informateur Jos De Saeger in november 1972 werd tot nog toe zelden of nooit nagevolgd. De Saeger bezorgde alle documenten die hij aan zijn gesprekspartners gaf, ook nadien aan de pers.

(57) Zie o.m. *De Standaard*, 10 december 1981.

prioriteitennota van Martens lekte al op 10 december uit en dat was duidelijk geen toeval. Vijf Franstalige journalisten die aanleunen bij de Démocratie Chrétienne, de arbeidersvleugel van de PSC, kregen via de top van het Mouvement Ouvrier Chrétien het document in handen. Dat werd bevestigd door voorzitter Jeanine Wynants van het MOC zelf. Uit die hoek was ook het sterkste verzet gekomen tegen de pogingen van de liberaal De Clercq om een christendemocratisch-liberaal kabinet op de been te brengen. Het laten uitlekken van het prioriteitenprogramma van Martens die nu een zelfde poging waagde, kon er dus op wijzen dat het MOC via de PSC aan de onderhandelingstafel een lastige klant zou blijven. Maar de onderhandelaars stoorden zich niet aan het ongehoegen van de persmensen over het feit dat de prioriteitennota, die nu toch was bekend geraakt, toch niet werd vrijgegeven. Terwijl ijverig werd gezocht naar de volledige tekst, bespraken de onderhandelaars de mogelijkheid om hun programma later uit te werken via het volmachtensysteem. Vrijdagavond 11 december, terwijl de volledige tekst van het voorstel Martens nu toch werd vrijgegeven, ontmoette de formateur de pers. Belangrijker bij deze ontmoeting was de uitdrukkelijke verklaring van Martens dat er geen sprake was van een devaluatie. Eerder diezelfde vrijdag al had de ontslagnemende premier Eyskens officieel beklemtoond dat regering en Nationale Bank zich hielden aan het traditionele beleid : handhaven van de pariteit van de Belgische frank, aangezien een devaluatie toch niets uithaalde. De Nationale Bank had 's morgens de discontovoet met 2 % verhoogd tot 15 % : alleen in de eerste helft van april, toen het kabinet Eyskens moest worden gevormd had men een nog hogere discontovoet gekend.

De besprekingen vorderden zo goed, dat de formateur hoopte nog tijdens het weekeinde de onderhandelingen te kunnen afronden. In een aantal kranten was intussen een tweede lijst van ondertekenaars verschenen van een « Oproep tot alle burgers van het land », waarin werd aangedrongen op de spoedige vorming van een « echte regering » (58). Toch zouden de discussies nog uitlopen tot maandagmorgen vroeg (59). Volgens *De Morgen* van 15 december was het PRL-voorzitter

(58) De « Oproep tot alle Belgen » was op 21 november gelanceerd, eveneens door een publicitaire aankondiging in kranten, door een gelijknamige beweging, waarvan sindsdien overigens niets meer werd gehoord. In de « Oproep » werd een regering gevraagd die onafhankelijk zou zijn van de politieke partijen en van de drukingsgroeperingen, een regering die een decentralisatie zou doorvoeren, de regels van het moderne overheidsbeleid toepassen, enz..

(59) Voor hun laatste vergadering op zondag 13 december dienden de onderhandelaars nog te verhuizen naar Hertoginnedal, een ander kasteel, omdat Stuyvenberg moest gebruikt worden voor een officieel bezoek.

Jean Gol die in de laatste uren de zaken had bemoeilijkt : « Als je dan nog een paar uur later de tekst kan inkijken, begrijp je het meteen. De pennetrek van Jean Gol heeft het overwicht, de koele en dreigende houding van de rechtse liberale overwinnaar steekt erin. De PRL-voorzitter heeft veel uit de onderhandelingen gesleurd ».

Martens kwam naar buiten met een zeer beperkt akkoord, althans in lengte, amper 16 bladzijden, vier bladzijden langer dan zijn oorspronkelijk voorstel. De vijf oorspronkelijke hoofdstukken waren behouden gebleven ; meer dan de helft van het document handelde over een « nieuw sociaal-economisch beleid ». Martens gaf toe dat het in omvang beperkte programma « een gedeeltelijke toepassing was van de opvattingen van de PSC. De PSC wou tot de vorming van een regering overgaan in een eerste stadium zonder enige vorm van politiek akkoord, met dien verstande dus dat de regering, de ministers dan, het regeringsprogramma zouden uitschrijven. Wij hebben ons beperkt tot alleen maar de meest urgente, de prioritaire punten » (60). Over andere moeilijke punten zoals de kernraketten, onderwijs, openbaar vervoer, openbare werken, enz., was in het prioriteitenprogramma niets te lezen.

Martens V.

Dinsdag 15 december begon Martens zijn besprekingen over de structuur van het nieuwe kabinet en de verdeling van de portefeuilles. Er bleef nog wel één hindernis : de partijcongressen en die kwamen pas woensdagavond bijeen, zodat de eigenlijke regeringsvorming pas donderdag zou kunnen gebeuren. De angst waarmee sommigen die partijcongressen zagen komen, bleek spoedig totaal overbodig. Inderdaad, de linkervleugel van de PSC, de Démocratie Chrétienne had nog voor het congres van de PSC het regeerakkoord goedgekeurd met 23 stemmen voor, 15 stemmen tegen en 1 onthouding. Daarmee was voor het nieuwe kabinet Martens de gevaarlijkste klip omzeild. Op de liberale partijcongressen was de zaak heel snel en zonder veel moeilijkheden bekeken (unanimiteit min één stem en 5 onthoudingen bij de PRL, en 7 stemmen tegen met 2 onthoudingen bij de PVV). Op het PSC-congres viel vooral te noteren dat oud-voorzitter Vanden Boeynants een uitzonderlijke ovatie kreeg van zijn partijgenoten (resultaat van de stemming : 519 voor, 30 tegen bij 9 onthoudingen). Het CVP-congres duurde langer dan de andere congressen, — de vier congressen hadden 's avonds plaats —, maar ook op het CVP-congres bestond geen twijfel over het eindresultaat. Zonder veel enthousiasme, werd ook bij de CVP uiteindelijk

(60) *Actueel*, BRT-radiomagazine, 14 december 1981, uitzending 18 uur.

ja gezegd (1200 stemmen voor, 11 tegen en 97 onthoudingen). Zelden kreeg een kabinet in de voorbije jaren op de partijcongressen zo een uitgesproken meerderheid achter zich. Een opvallend feit op de vier congressen : over de in uitzicht gestelde volmachten werd in feite heel weinig gezegd. Intussen had ook het ACW het christendemocratisch-liberaal kabinet aanvaard, zij het dan met terughoudendheid.

Met het massief ja van de partijcongressen op zak, kon Martens de laatste hand leggen aan de definitieve samenstelling van zijn vijfde kabinet. Daar was men vrij snel mee rond : woensdag 16 december kon Martens op het middaguur zijn kandidatenlijst al voorleggen aan de Koning. Het meest opvallende feit in de samenstelling van de nieuwe regering : de verwijdering van vrijwel de volledige groep CVP-ministers Chabert, De Backer, Dhoore, Lavens en Swaelen. Laatstgenoemde zou wel Tindemans vervangen als partijvoorzitter, maar alleen oud-premier Eyskens mocht nog mee in de nieuwe regering. Die verwijdering lag in de lijn van de verwachtingen : op de voorbije congressen van de CVP waren de CVP-ministers opvallend scherp op de korrel genomen. Toch hoorde men in de politieke wandelgangen de vraag stellen of Martens niet de gelegenheid aangegrepen had om zijn oud-collega's de laan uit te sturen die hem in maart niet waren gevolgd ? Tweede opvallende vaststelling : alle partijvoorzitters werden inderdaad minister, met uitzondering dan van PSC-voorzitter Deprez. Tenslotte viel ook op dat de christelijke vakbondsvleugel opvallend sterk vertegenwoordigd was in het nieuwe kabinet : Dehaene op Sociale Zaken, Maystadt op Begroting, Hansenne op Arbeid en Coens op Onderwijs. De CVP had inderdaad bekomen dat een CVP'er het kabinet van onderwijs zou krijgen, in ruil voor Cultuur naar de PVV in de Vlaamse Executieve.

Op vrijdag 18 december, enkele dagen voor de installatie van de verschillende deelregeringen, werd in Kamer en Senaat de regeringsverklaring voorgelezen. De Kamer schonk het vertrouwen met 115 stemmen voor, 88 tegen en 1 onthouding. In de Senaat steunden 97 senatoren de regering, 70 stemden tegen. In Kamer en Senaat kreeg het kabinet de steun van het RAD-UDRT, terwijl ook FDF-volksvertegenwoordiger Nols zijn steun toezegde aan het kabinet.

Besluit.

Bij het overlopen van de politieke crisissen in 1981 valt op hoe sterk de politieke onrust en instabiliteit samenliep met voortdurende hevige onrust op de nationale geldmarkt. Zelden bleek zo duidelijk hoe sterk het politieke leven kon of kan worden beïnvloed door het wel en wee van die geldmarkt. De vraag daarbij is dan uiteraard wie wat volgt, volgt de

munt het onstabiele politieke leven of volgt dat politieke leven de onrustige geldmarkt. Een vraag waarop hier niet zo meteen een antwoord kan worden gegeven. Afgezien daarvan, op het meer partij-politieke vlak moet men vaststellen dat de twee grootste politieke partijen in België, de CVP in Vlaanderen en de PS in Wallonië steeds moeilijker met mekaar opschieten. Dit is wellicht o.m. het gevolg van het feit dat PS-voorzitter Spitaels van zodra hij André Cools aan het hoofd van de partij opvolgde, resoluut gekozen heeft vóór Wallonië, terwijl de CVP nog steeds moeite heeft om zich in de eerste plaats op te stellen als de grootste partij van Vlaanderen, een verwijt dat overigens ook gebleken is uit de ledenenquête die de CVP doorvoerde na de verkiezingen. De PS weet zich daarbij wel sterk door de overtuiging, zoiets de zekerheid, dat invloedrijke kringen zoals onder meer het Hof, de socialisten liefst niet in de oppositie zien. Dat heeft sommigen er dan ook toe aangezet zo lang mogelijk aan te dringen op de vorming van een driedelig kabinet, aangezien een samengaan van alleen de christendemocraten en socialisten uitgesloten leek. De feitelijke politieke situatie bewees nochtans klaar en duidelijk dat zo een driedelig kabinet ook niet kon, psychologisch en praktisch alles tegen zich had en gedoemd was tot mislukken. De ervaring met driedelige kabinetten is overigens niet van aard om naar een vernieuwd experiment met enthousiasme uit te kijken.

Bij het ontwarren van de crisissen is ook nu weer duidelijk gebleken, zoals ook al kon worden vastgesteld bij de vorming van het kabinet Martens I begin 1979, dat de Koning met een steeds meer uitgesproken profiel optreedt. De vrij harde confrontatie tijdens de pre-electorale periode in september tussen de CVP en de Koning verdient in dat verband alle aandacht.

Op de vraag of de CVP er beter was uitgekomen, samen met de PSC, indien de verkiezingen in april hadden plaats gehad, kort na het ontslag van Martens IV dus, moet geen antwoord worden gegeven : de verkiezingen kwamen nu eenmaal pas een half jaar later en men kan alleen de vraag stellen waarom de CVP toen niet met dezelfde doortastendheid verkiezingen afdwong, zoals dat in september gebeurde.

Intussen is duidelijk gebleken dat de « staats hervorming » van augustus 1980 zeker niet « af » is, sommigen zullen misschien zeggen, gewoon best hernomen wordt, en dat de consequenties van die hervorming nog maar moeilijk te overzien zijn.

Summary : Government crises and government formations in Belgium in 1981.

It is striking to note that the political unrest and instability in 1981 coincided with continual and serious unrest on the national money market. On the political party level, one notes that the Christian Democratic Parties and the Socialist Parties had more and more difficulties in getting along with each other. This probably is related to the policy of the new chairman of the French-speaking Socialist Party, who has resolutely chosen to back Wallonia. The Flemish Christian Democratic Party, has still difficulties in seeing itself as the largest party in Flanders and to act appropriately. In addition, the French-speaking Socialist Party feels confident in the conviction that influential circles, including the Court, prefer not to see the Socialists in the opposition. This has motivated some to cling as long as possible to the formation of a three-party cabinet. The actual political situation, however, has clearly demonstrated that such a three-party cabinet cannot function for a long time. The question remains why the Christian Democratic Party has not pursued elections with the same energy as it did in September after the resignation of the Martens IV government.

In the meantime, it has become evident that the state reform of August 1980 is certainly not « completed », that is should best be redone, and that the consequences of this reorganization can be gauged only with difficulty.

Crises macro-sociales et stabilité de l'élite

*Etude de l'élite belge face aux perturbations sociales
durant la période 1919-1981*.*

par Wilfried DEWACHTER,

Professeur ordinaire à la Katholieke Universiteit te Leuven.

★

Dans les sociétés en voie de modernisation, l'élite dirigeante se voit souvent confrontée à des périodes de crise de différents ordres. Des mouvements d'émancipation sociale se font jour, mus par une volonté de libération devant la situation sociale révoltante qui est le sort de larges catégories de la population. De profondes perturbations dans les mécanismes économiques entraînent des crises économiques graves qui portent atteinte également au système social. La contestation politique, l'apparition de nouvelles lignes d'action et de nouvelles orientations idéologiques sont autant de phénomènes qui mettent en danger le régime politique. Les Etats voisins accusent leurs tendances géopolitiques ou impérialistes et envahissent les pays proches à main armée.

Mouvements sociaux, crises économiques, nouveaux mouvements politiques et invasions militaires, tous ces facteurs menacent, au niveau macro-social, la stabilité et la fonctionnalité d'une société. Face à ces menaces, quelle est la réaction de l'élite dirigeante ?

Peu d'études ont été consacrées à cette question fondamentale de la direction des sociétés modernes. Les œuvres de G. Mosca, V. Pareto, R. Michels, J. Burnham, J. Schumpeter, H. Lasswell, C. Wright-Mills, les plus anciennes depuis près d'un siècle, exposent les vues théori-

* Cet article rapporte certains résultats du projet de recherche : « La circulation de l'élite en Belgique », financé par le Fonds de la Recherche Fondamentale Collective. L'auteur tient à exprimer sa vive reconnaissance pour ce financement par le FRFC.

D'autres résultats de cette recherche ont été publiés dans : W. DEWACHTER, *Elite-circulatie en maatschappelijke ontvoogding* ; *De Belgische elite tegenover de Vlaamse Beweging*, dans : *Tijdschrift voor Sociologie*, 1981, nr. 3-4, pp. 199-258.

ques (1). Mais les examens empiriques ne sont que trop rares : l'étude exemplaire de W. Zapf (2) n'a pas fait école. Probablement C. Wright Mills en indique la raison, peu édifiante par ailleurs pour les scientifiques quand il note : « were we to select our field of study according to the ready availability of much unworked material, we should never choose the elite » (3). Pour la Belgique, ce terrain, comme bien d'autres en matière politique, est terra incognita. La recherche d'où les présents résultats sont tirés, fait dès lors fonction d'exploration. Cette étude est d'autant plus utile que la Belgique, tout comme la plupart des sociétés d'Europe occidentale, se trouve plongée depuis quelques années dans une situation de crise économique grave.

Face à ces crises macro-sociales quelle peut être la réaction de l'élite ? Quelles sont les conséquences des crises pour les dirigeants des sociétés ?

Un premier résultat des crises macro-sociales peut être le remplacement rapide et complet de l'élite par une autre, avec une réorientation radicale de la politique : c'est le « cimetière des aristocraties » de Pareto.

Un autre modèle que les crises pourraient susciter, est constitué par le « résultat brintonien de la révolution » : une fusion de l'ancienne et la nouvelle élite, mettant en œuvre une gestion qui est la résultante de « l'ancien régime et du mythe révolutionnaire » (4). Un troisième modèle, considéré comme « normal » par Pareto et Mosca, est la « relève de la garde », un écoulement limité et spontané, avec une adaptation limitée de la politique. Suivant Michels, la cooptation d'élite peut être considérée comme une variante de ce modèle. Il existe enfin un dernier modèle, celui du maintien de l'élite : statut inchangé et politique inchangée ; cette attitude peut-elle aussi constituer une réaction aux situations de crise.

La présente étude ne peut donner de réponse à la politique poursuivie par l'élite. Par contre, elle pourra trancher quant au modèle de circulation imposé à, ou choisi par l'élite belge en périodes de crise au

(1) G. MOSCA, *Elementi di Scienza Politica*, 1895 (traduction anglaise : *The Ruling Class*, New York, 1939) ; V. PARETO, *Trattato di Sociologia Generale*, 1902 (traduction française : *Traité de sociologie générale*, Genève, 1968) ; R. MICHELS, *Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie. Untersuchungen über die oligarchischen Tendenzen des Gruppenlebens*, 1911 (traduction française : *Les partis politiques*, Paris, 1919) ; J. BURNHAM, *The Managerial Revolution. What is Happening in the World*, New York, 1941 ; J. SCHUMPETER, *Capitalism, Socialism and Democracy*, 1942 (traduction française : *Capitalisme, Socialisme et Démocratie*, Paris, 1954) ; H. LASSWELL, A. KAPLAN, *Power and Society*, New Haven, 1950 ; C. WRIGHT MILLS, *The power Elite*, 1956 (traduction française : *L'élite du pouvoir*, Paris, 1969).

(2) W. ZAPF, *Wandlungen der deutschen Elite. Ein Zirkulationsmodell deutscher Führungsgruppen 1919-1961*. München, 1965, 260 pages.

(3) C. WRIGHT MILLS, *op. cit.*, p. 363.

(4) C. BRINTON, *The Anatomy of Revolution*, 1938. Edition revue et augmentée de 1965, New York, 1965, pp. 237-264.

cours du XXe siècle. L'étude porte en effet sur la période de 1919 à 1973, avec un complément pour les années 1974 à 1981.

A. Les crises macro-sociales en Belgique de 1919 à 1973.

Au cours de la période 1919-1973, la Belgique s'est vue confrontée à un certain nombre de ces crises sociales.

A peine un mois et demi après l'armistice de la première guerre mondiale commence l'année 1919. Pendant quatre ans, cette guerre a imposé un changement de régime politique à la plus grande partie du pays, et lui a également causé un tort indéniable du point de vue économique.

En 1925-1926, la Belgique connaît une grave crise financière : la valeur du franc belge baisse de 107 FB pour une livre sterling à l'automne 1925, à 217 FB en juillet 1926, pour se stabiliser enfin à 175 FB le 26 octobre 1926 (5).

De 1930 à 1935 la crise économique la plus grave de notre siècle entame de larges pans de la richesse belge. Le nombre de chômeurs complets progresse de 36.000 en 1930 à 235.000 en 1934, sans tenir compte, en plus, de 198.000 chômeurs partiels (6); près de 40 % de la population active n'a qu'un emploi partiel ou pas d'emploi du tout au début des années trente (7). Les grandes grèves de 1936 doivent être considérées comme un prolongement de cette crise économique.

De 1933 à 1937 se profile un nouveau mouvement politique : le fascisme. En 1936, Rex obtient d'emblée 21 sièges à la Chambre (sur un total de 202). En 1937, lors de la lutte électorale de L. Degrelle contre P. Van Zeeland, le branle-bas de combat est général ; la défaite de Degrelle a pour conséquence la fin virtuelle de la menace fasciste de source belge jusqu'en 1940.

De mai 1940 à la fin 1944, la Belgique est occupée par l'Allemagne nationale socialiste; notre pays est gouverné par une puissance étrangère. La guerre mondiale et l'occupation laissent des traces profondes : la première et la dernière année surtout ont coûté beaucoup de vies

(5) Données chiffrées extraites de : T. LUYKX, *Politieke geschiedenis van België van 1789 tot heden*. Bruxelles, 1973, pp. 318 et 321.

(6) Chiffres provenant de J. Bondas et L. Michielsens, cités dans : F. UYTERHAEGEN, *De sociale effecten van oorlog en crisis*, pp. 193-194 dans : G.L. DE BRABANDER et al. *De industrie in België. Twee eeuwen ontwikkeling 1700-1980*. Bruxelles, 1981.

(7) K. VERAGHTERT, *Van Waalse industriële revolutie tot Vlaamse heropstanding*, p. 34, dans : H. DAEMS et al., *De Belgische industrie. Een profielbeeld*. Antwerpen, 1961.

humaines. Sur le plan matériel le pays s'est fortement appauvri : les dégâts matériels sont estimés à 35 milliards de FB, soit 8 % du patrimoine national (8).

De 1945 à 1950 — avec une pause de la mi-1947 au début 1949 — la question royale fait vivre à la Belgique la crise politique interne la plus grave de l'après-guerre, avec la plus intense des escalades conflictuelles (9).

Le conflit gauche-droite qui, après le règlement de la question royale, se poursuit jusqu'en 1958 (10), a diminué en intensité comparé à la question royale.

La grande stabilité de l'élite en Belgique.

Quelle fut la réaction de l'élite belge, pour ce qui est de son maintien et de son remplacement, lorsqu'elle fut confrontée à une multitude d'évolutions à moyen ou à long terme, lorsqu'elle fut touchée par des chocs durs ou des transformations plus graduelles — mais pas moins profondes pour autant ? Pour répondre à cette question, l'on étudiera l'importance et la rapidité de la circulation de l'élite belge (11). Dans un premier temps, cette circulation sera analysée sous une approche globale, portant sur la période entière, quelle que soit la nature des changements considérés. Ensuite, l'on examinera la réaction de l'élite face aux crises macro-sociales.

Au cours de la période 1919-1973, l'élite belge connaît un taux de circulation moyen de 13,4 % de fonctions par an. Ce taux signifie qu'en un an, 87 positions restent occupées de façon stable, qu'après deux ans, 73 positions ont été remplies sans interruption, qu'après trois ans, 60 demeurent telles quelles, etc. En moyenne, après sept ans et demi, toutes les positions ont changé de titulaire. Eu égard aux restrictions dans l'opérationnalisation de la circulation, cette stabilité peut être quali-

(8) F. BAUDHUIN, *La Belgique 1900-1960. Explication économique de notre temps*. Louvain, 1961, pp. 202-203.

(9) Thèse exprimée notamment dans T. LUYKX, *Politieke geschiedenis van België van 1789 tot heden*. Bruxelles, 1973. Voir aussi les rapports de la Sûreté Nationale sur les attentats, grèves et manifestations, au cours de cette période, dans : J. DUVIEUSART, *La question royale*. Bruxelles, 1975, annexe.

(10) W. DEWACHTER, *Het parlement in de Belgische politiek*, dans : *Spiegel Historiae*, 1981, n° 4, pp. 198-199.

(11) Le découpage de l'élite belge dans la présente étude se présente comme suit : la circulation de l'élite belge comprend une moyenne de 568 fonctions par an pour la période 1919-1973, allant de 381 en 1919 à 672 en 1973.

Pour connaître les critères de découpage, voir : H. CAMMAER, *Omschrijving van de élite in België*. Leuven, 1977, 89 pages.

Pour les données de base, voir : H. CAMMAER, *Circulatietafel van de Belgische élite*. Leuven, 1977, 332 pages.

fiée d'élévée. Elle est encore accentuée par le nombre d'années d'expérience de l'élite, à savoir une moyenne de sept ans. Afin d'atteindre cette moyenne d'années d'expérience, l'exercice d'une position doit avoir une durée de plus du double. Une occupation de quinze ans peut être considérée comme nettement stable. Cette durée a eu cours dans une période caractérisée par de grands changements et de graves troubles sociaux.

Il s'agit toutefois de la réponse globale de l'élite belge, c'est-à-dire pour la totalité des secteurs et l'ensemble de 55 années mouvementées, qui présentent un profil « conflictuel » d'intensité inégale.

Si l'on procède à une subdivision de la circulation par secteur, la différence de circulation entre l'élite dans le secteur politique et l'élite dans les autres secteurs de la société saute incontestablement aux yeux. Voir à ce sujet le tableau I.

TABLEAU I
Circulation moyenne de l'élite par secteur

Secteur	Circulation moyenne par 100 positions	Nombre moyen d'années d'expérience
Politique	40,8	2,96
Administration	14,6	6,50
Justice	12,9	6,63
Industrie	8,8	7,34
Groupements d'intérêts socio-économiques	10,1	8,02
Culture	8,6	8,72
Total de l'élite	13,4	7,01
Total de l'élite sans le secteur politique	10,4	7,47

Dans le secteur politique, le degré de circulation est quatre fois plus élevé que dans les autres secteurs. Au cours de la période 1919-1973, près de 41 positions sur 100 changent par an, alors que pour les autres secteurs réunis, ce pourcentage est de 10,4 positions seulement : une proportion de 4 positions sur 10 contre 1 fonction sur 10, soit une différence sensible. Dans les autres secteurs, la circulation de l'élite se situe remarquablement près de la moyenne. Les limites de la variation sont constituées par l'administration avec 14,6 (limite supérieure) et le secteur de la culture avec 8,6 circulations pour 100 positions (limite inférieure). Cet écart est faible. Dans tous les secteurs, les élites restent remarquablement stables, sauf dans le secteur politique. Le degré de circulation est notoirement bas.

Ce résultat se trouve confirmé lorsque l'on tient compte du nombre d'années d'expérience. Pour le secteur politique, la moyenne des années d'expérience est de trois ans. Dans tous les autres secteurs réunis,

l'expérience moyenne est de 2,5 fois supérieure, à savoir 7 ans et demi. Cette différence frappante corrobore l'instabilité du secteur politique et la stabilité des élites dans les autres secteurs de la société. Dans l'industrie, l'expérience s'approche de la moyenne, c'est-à-dire 7 ans et demi ; pour les groupements d'intérêts socio-économiques, l'expérience moyenne est de 8 ans et pour le secteur culturel, de presque 9 ans (8 ans et demi), ce qui les place au-dessus de la moyenne, tandis que l'administration et la justice se situent en dessous, avec une moyenne de 6 ans et demi.

Le fait que le secteur politique soit moins instable pour le nombre d'années d'expérience (2,5 fois de plus que les autres) que pour le nombre de circulations (circulation 4 fois plus rapide que les autres), est à mettre en rapport avec le renouvellement fréquent de la nomination des hommes politiques, phénomène beaucoup moins fréquent dans les autres secteurs. La rotation est plus marquée dans le secteur politique. Compte tenu de cette expérience plus longue des politiciens en comparaison avec leur circulation, le renouvellement fréquent des nominations compense en partie l'instabilité du secteur politique. Cette élite à première vue instable semble néanmoins disposer de moyens pour renforcer sa stabilité. L'on reviendra sur ce point.

B. L'élite non politique face aux crises macro-sociales.

La stabilité observée jusqu'à présent pour l'élite non politique concerne l'ensemble de la période 1919-1973. Au cours de ce laps de temps, les phases de crises diverses et véhémentes ont alterné avec des phases normales. L'analyse des données chiffrées, rapportée à l'ensemble de l'époque envisagée, ne dissimule-t-elle pas des périodes à grande circulation ? Les périodes de crise ne vont-elles pas de pair avec une circulation élevée, les périodes calmes avec une circulation restreinte ? Ou est-ce l'inverse ? Précisément parce qu'une crise constitue une menace pour l'organisation d'une société et que l'élite est consciente de sa tâche dirigeante dans cette société, l'élite pourrait adopter en temps de crise une attitude défensive, caractérisée par une moindre circulation, afin de mieux exploiter encore l'expérience de ses membres et le poids de ses positions.

Afin de vérifier ces hypothèses, l'époque 1919-1973 a été découpée en périodes de crise et en périodes normales ; la circulation a été étudiée pour chacune de ces périodes (voir tableau II).

TABLEAU II
Circulation moyenne de l'élite non politique
lors de crises macro-sociales et en périodes de calme

Période	Adminis- tration	Justice	Industrie	Groupements d'intérêts socio-éco- nomiques	Culture
Crise 1925-1926	12,3	13,0	7,1	8,3	7,8
Calme 1919-1929 sauf 1925-1926	12,8	17,6	8,0	11,6	4,7
Crise 1930-1935	15,3	10,9	8,2	9,3	4,3
Crise 1936-1937	8,6	10,9	7,3	9,9	8,3
Calme 1938-1939	14,3	21,3	6,2	4,0	12,4
Ou crise 1936-1939	11,5	16,1	6,8	6,9	10,4
Crise 1945-1950	16,6	19,4	10,6	12,3	7,7
Calme 1951-1960	14,3	11,7	8,7	8,6	6,8
Calme 1961-1973	11,2	11,0	10,4	11,4	7,8

Supérieur/Inférieur à la moyenne générale	Supé- rieur	Infé- rieur	Supé- rieur	Infé- rieur	Supé- rieur	Infé- rieur	Supé- rieur	Infé- rieur
Périodes de crise	2	3	3	2	1	4	1	4
Périodes de calme	—	4	2	2	1	3	2	2

Ce tableau ne fait pas ressortir de modèle bien tranché. Au contraire, l'on n'y trouve à première vue que l'uniformité dans la stabilité, qu'il y ait crise ou non.

Si l'on classe les circulations en périodes de crise selon qu'elles se situent au-dessus (premier modèle) ou au-dessous (second modèle) de la circulation moyenne, l'on obtient la répartition suivante :

	Supérieur à la moyenne	Inférieur à la moyenne
Périodes de crise	8	17
Périodes de calme	6	14

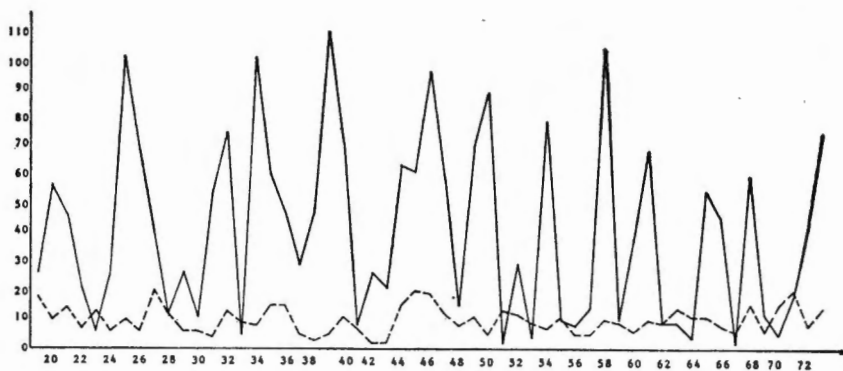
Il n'y a pas de différence de répartition entre les périodes de crise et les périodes de calme : on observe à chaque fois une prépondérance de la fréquence « inférieure à la moyenne du secteur » et une répartition quasi identique pour les valeurs « supérieures à la moyenne », mais avec des chiffres inférieurs aux tranches précédentes et suivantes. Les écarts dans les rythmes de circulation ne font apparaître aucun modèle significatif associé aux situations de crise. L'élite non politique continue à agir comme auparavant, qu'il y ait crise ou non.

Conclusion : les menaces ou les crises macro-sociales ne perturbent pas la stabilité de l'élite dans 5 secteurs sur les 6 considérés. Quelque graves qu'aient pu être ces menaces, l'élite a été en mesure de les surmonter

sans accroissement de la circulation. Pour ce qui est de l'élite hors du secteur politique, le résultat ne peut en aucune façon être qualifié de « cimetière d'élites ». C'est la « relève de la garde », voire même le maintien de l'élite, avec ou sans adaptations de la ligne de conduite qui prévaut comme modèle. Dans le cadre d'une polyarchie occidentale, c'est un résultat qu'il convient de souligner.

C. Instabilité de l'élite politique.

L'élite politique présente une instabilité marquée : elle connaît une circulation moyenne de 40,8 % par an. Des années à circulation élevée succèdent à des années à circulation faible, sans que l'on puisse même

GRAPHIQUE I. — Circulation de l'élite politique et de l'élite économique (en pourcentage).
 — : secteur politique - - - - : secteur économique

parler de véritables périodes. D'une année à l'autre, la circulation varie à la hausse ou à la baisse. C'est ce qu'illustre clairement le graphique I. La circulation considérable dans le secteur politique y est comparée à celle stable des dirigeants des entreprises et des grandes banques et holdings. Tout indique que la carrière d'un homme politique au sommet est des plus aléatoires, en tout cas depuis 1919 ; en place telle année, le politicien n'y sera sans doute plus l'année suivante. Toutefois, grâce à la circulation rapide du secteur politique, il pourra espérer revenir assez rapidement sur le devant de la scène, quoiqu'une fois de plus pour une période brève.

A cet égard, il faut se demander s'il existe un rapport entre cette instabilité et les crises macro-sociales, ou si les deux phénomènes sont indépendants. Ce faisant, l'on répondra à la question concernant la réaction de l'élite politique face aux crises macro-sociales.

Une simple classification peut clarifier ce problème. Au tableau III sont enregistrées les années à circulation faible, moyenne et élevée, et sont signalées également les années de crise (12).

Il est à noter que, dans le tableau III, les termes de circulation faible, moyenne et élevée, avec les limites respectives, pour les catégories concernées, ont été choisis *ad hoc*, pour ce secteur précis et uniquement par rapport à la moyenne de ce secteur. En comparaison avec les autres secteurs, il faudrait utiliser d'autres limites de catégories et plusieurs termes supplémentaires, allant de faible à très élevé et extrêmement élevé (pour 100 % et plus) (13).

Il y a, certes, un rapport entre les situations de crise et la circulation de l'élite politique. Mais ce rapport n'est pas aussi univoque ou direct, ni aussi net que ce que l'on pourrait présumer.

Un résumé du tableau III peut nous éclairer davantage sur ce point.

Nous relevons deux périodes de 21 ans : la première va de 1930 jusqu'à 1950 inclus ; les années 1925-1926 exceptées, toutes les grandes menaces macro-sociales y sont rassemblées. La deuxième va de 1953 jusqu'à 1973 inclus (ou de 1951 jusqu'à 1971 inclus), période sans menaces macro-sociales d'envergure. Pour ces deux périodes, nous procédons à l'addition du nombre d'années à circulation faible, moyenne et élevée, ce qui nous donne le tableau IV.

Un problème de classification se pose par la désignation de la période 1953-1973 (ou 1951-1971) comme étant dénuée de menaces macro-sociales d'envergure. Certes, cette période a vu la lutte scolaire (1954-1958) puis les grandes grèves contre la loi unique (hiver 1960-1961), et enfin le problème de Louvain (printemps 1968). Mais les deux derniers phénomènes n'ont-ils pas été trop éphémères et trop liés à des revendications pour que l'on puisse parler à leur sujet de véritables menaces macro-sociales ? Quant à la lutte scolaire, pour présenter un caractère nettement conflictuel, elle n'en demeura pas moins contrôlée, « gérée », maîtrisée par l'élite, qui ne songea pas à compromettre sa

(12) Etant donné les variations importantes d'une année à l'autre, il convient, pour le secteur politique, de procéder par année plutôt que par période, comme nous l'avons fait pour les autres types d'élites. Considérées par période, les circulations moyennes sont les suivantes : 28,9 pour la période 1919-1929 (exceptée la période 1925-1926 qui atteint une moyenne de 83,3), 52,3 en 1930-1935, 38,5 en 1936-1937, 79,0 en 1938-1939 ; et après la deuxième guerre mondiale : 64,6 pour 1945-1950, 30,8 pour 1951-1960 et pour l'autre période de calme de 1961 à 1973, un taux environ identique, avec 33,2.

Pour les années 1940-1944, nous faisons entrer en ligne de compte le gouvernement belge en Belgique, en France et à Londres.

(13) Un taux de circulation de 100 % ou plus ne signifie pas pour autant que toutes les fonctions du secteur ont changé de titulaire, mais que, par le remplacement répété d'un grand nombre de fonctions au cours de l'année en question, l'on obtient, pour le total de cette année, un nombre de remplacements égal ou supérieur au nombre de fonctions d'élite existantes dans le secteur politique.

TABLEAU III

Les années à circulation faible, moyenne et élevée dans le secteur politique

<i>Circulation faible</i> 0-42 %	<i>Circulation moyenne</i> 42-84 %	<i>Circulation élevée</i> 84 % et plus
G 1919 (26,5)		
	G 1920 (55,9)	
	G 1921 (45,7)	
1922 (20,6)		
1923 (5,9)		
1924 (25,7)		
		GG 1925 (100,0)
	G 1926 (67,6)	
1927 (41,2)		
1928 (12,1)		
1929 (25,7)		
1930 (11,4)		
	G 1931 (52,9)	
	G 1932 (74,4)	
1933 (5,0)		
		G·G 1934 (100,0)
	<u>G 1935 (60,0)</u>	
	G 1936 (47,2)	
1937 (29,4)		
	G 1938 (47,1)	
	G 1940 (71,2)	
1941 (8,5)		
1942 (25,8)		
1943 (21,0)		
	G 1944 (62,9)	
	<u>GG 1945 (61,4)</u>	
		<u>GG 1946 (95,2)</u>
	<u>G 1947 (59,4)</u>	
<u>1948 (15,0)</u>		
	G 1949 (69,5)	
		GG 1950 (87,5)
1951 (2,0)		
G 1952 (28,6)		
1953 (4,3)		
	G 1954 (78,4)	
1955 (9,8)		
1956 (7,8)		
1957 (13,7)		

<i>Circulation faible</i> 0-42 %	<i>Circulation moyenne</i> 42-84 %	<i>Circulation élevée</i> 84 % et plus
		GG 1958 (103,5)
1959 (10,2)		
1960 (37,7)		
	G 1961 (67,5)	
1962 (8,8)		
1963 (8,6)		
1964 (4,2)		
	G 1965 (54,4)	
	G 1966 (45,1)	
1967 (2,4)		
	G 1968 (59,0)	
1969 (12,1)		
1970 (4,6)		
G 1971 (17,6)		
G 1972 (41,6)		
	G 1973 (74,4)	

Légende du tableau III

- 1954 : con lit sérieux sans être violent
- 1956 ou — : nouveau mouvement ou violent conflit politique
- 1925 : crise économique ou financière
- 1919 : suites d'une guerre mondiale
- 1940 : occupation militaire
- G : nouveau gouvernement au cours de l'année en question.
- GG : deux nouveaux gouvernements au cours de l'année en question.

TABLEAU IV
Circulation de l'élite politique
d'après le critère « période de crise - absence de crise »

Période	Nombre d'années	Nombre d'années à			Moyenne de circulation
		<i>circulation faible</i>	<i>circulation moyenne</i>	<i>circulation élevée</i>	
1930 - 1950					
période de crise .	21	7	10	4	53,1
1953-1973					
absence de crise .	21	14	6	1	31,7
1951-1971					
absence de crise .	21	15	5	1	27,6

base politique et sociale. Dans une Belgique, caractérisée par une histoire politique mouvementée (14) une période vraiment calme ne s'est pas produite. D'ailleurs un chercheur réputé en matière de révolution comme C. Brinton n'a-t-il pas avancé : « If a stable, or healthy, society is defined as one in which there are no expressions of discontent with the government or with existing institutions, in which no laws are ever broken, then there are no stable or healthy societies » (15). Il s'agit évidemment d'un phénomène graduel, opposant une période plus calme à une période plus mouvementée par des crises macro-sociales.

La période de crise connaît un nombre relativement important de circulations moyennes et élevées par an (10 contre 6 et 4 contre 1, respectivement) et, inversement, pas plus de la moitié des circulations faibles. La circulation s'élève en moyenne à 53,1 % dans les deux décennies de crise et à 31,2 % dans les décennies sans grande crise. C'est-à-dire qu'il existe un rapport entre le facteur crise et la circulation de l'élite politique, sans qu'il soit pour autant très marqué. Toutes les années d'une période de crise ne se classent pas dans les catégories à circulation moyenne et élevée : un tiers de ces années connaît une faible circulation. Les années 1933, 1934 et 1935 sont significatives à cet égard : confrontées et à la crise économique et à la montée du Rexisme, donc d'un nouveau mouvement, connaissent trois taux de circulation différents, pour lesquels on n'observe même pas de gradation cumulative : 1934 présente une circulation nettement plus élevée que 1935. La coïncidence des suites de la deuxième guerre mondiale et de la question royale au cours des années 1945-1948 donne un même modèle de circulation diversifiée : le taux de 1948 est faible, celui de 1946 est élevé. Ce n'est pas parce que deux crises se renforcent mutuellement quant à la menace sociale qu'elles constituent, que l'élite politique réagit par une circulation élevée. Elle le fera d'autant moins lorsqu'une seule crise surgit. La crise économique des années trente comporte une majorité d'années à circulation moyenne, mais elle connaît également les deux extrêmes : circulation faible ou élevée.

Deux exemples plus éloquents encore, sont les deux années comportant le taux de circulation le plus élevé : 1939 avec 109,3 % et 1958 avec 103,5 %. Mil neuf cent trente-neuf (quoique faisant partie de la période 1930-1950) ne connaît pas de crises économiques ou financières, le nouveau mouvement de Rex est à peu près définitivement battu (il renaîtra

(14) Voir par exemple J. DHONDT, *Parlementaire werking en agitatie in onze hedendaagse geschiedenis*, dans : *Machten en Mensen. Hommes et pouvoirs*. Gand, 1976, pp. 561-582.

F. VAN KALKEN, *Commotions populaires en Belgique*. Bruxelles, 1936.

(15) C. BRINTON, *op. cit.*, pp. 26-27.

seulement pendant la deuxième guerre mondiale) et depuis 1936, l'élite belge pense avoir trouvé, dans sa nouvelle politique de neutralité, une protection efficace contre la menace de guerre. On peut de nouveau se permettre de faire chuter les gouvernements suite, par exemple, à la nomination d'un ancien activiste à l'Académie Flamande de Médecine. L'année 1958 voit le retour au modèle décisionnel de la pacification (16). Il a fallu un gouvernement minoritaire pendant six mois pour défaire les liens vieux de dix ans unissant la gauche, et pour rassembler à nouveau, le CVP-PSC et le Parti Libéral dans un gouvernement, pour élaborer et faire accepter le pacte scolaire.

Ces exemples font apparaître un autre facteur explicatif du changement et de la rotation des postes dans l'élite politique, à savoir les changements de gouvernement. Il est très instructif de réorganiser les données du tableau IV selon ce critère. Voir le tableau V, qui couvre la totalité de la période allant de 1919 à 1973.

TABLEAU V
Circulation de l'élite politique
d'après la fréquence des changements de gouvernement

Fréquence des changements de gouvernement	Nombre d'années	Nombre d'années à circulation			Moyenne de la circulation
		faible	moyenne	élevée	
Pas de changement .	26	26	—	—	14,4
Un changement .	22	4	18	—	54,9
Deux changements .	7	—	1	6	93,8

Ce tableau est éloquent. Entre changements de gouvernement et changements de l'élite politique, il se dessine un rapport nettement plus marqué qu'entre circulation et situations de crise. Les années sans changement de gouvernement sont toutes caractérisées par un faible taux de circulation (en moyenne 14,4 %). A quatre exceptions près, les 22 années comportant un changement de gouvernement présentent toutes une circulation moyennement élevée (54,9 % en moyenne, soit près de quatre fois plus que la catégorie précédente) et les années ayant connu deux changements de gouvernement présentent, à une seule exception près, une circulation élevée. (En moyenne une circulation de 93,8 % par an, soit 6,5 fois plus que pour les années sans changement de gouvernement et près du double des années ayant connu un seul chan-

(16) W. DEWACHTER, Noodzaak en overzicht van de politieke partij in de polyarchie, dans : *Res Publica*, 1981, n° 1, pp. 147-150.

gement de gouvernement.) On peut poser le parallélisme suivant, valable pour 50 années sur les 55 :

- pas de changement de gouvernement = circulation faible,
- un changement de gouvernement = circulation moyenne,
- deux changements de gouvernement = circulation élevée.

Le rapport est à ce point frappant qu'il est possible de poser en principe l'existence d'un facteur explicatif (17).

Sur la seule base des gouvernements au moment de leur chute et de leur constitution, les résultats se confirment pour la période 1974-1981 (voir tableau VI : circulation de gouvernement de 1973 à 1981). Les années 1975, 1976 et 1978 connaissent peu de changements. Tandis que dans les années 1974, 1977, 1980 et 1981 on est à une circulation de près de 100 % ou même plus. Les quatre années ont vu deux ou trois gouvernements chacun.

TABLEAU VI
Circulation des gouvernements de 1973 à 1981

Année	Gouvernement	Degré de circulation (en % du nombre moyen de positions)
1974	Tindemans I	125,8
	Tindemans II	
1975		0
1976	Tindemans III	12,9
1977	Tindemans IV	109,9
	Tindemans V	
1978	Vanden Boeynants II	4,9
1979	Martens I	68,4
1980	Martens II	137,5
	Martens III	
	Martens IV	
1981	Eyskens	95,0
	Martens V	

(17) Ce n'est pas le déoupage de l'élite politique qui y fait entrer cette circulation. Le secteur politique a été découpé de manière valable en se basant en premier lieu sur la hiérarchie des positions politiques (voir : W. DEWACHTER. La hiérarchie du pouvoir dans la politique belge. *Res Publica*, 1973, n° 2, pp. 279-290). Cette étude a mis en évidence plusieurs fonctions : le premier ministre, les présidents de partis, les ministres, les chefs de cabinet et les parlementaires dirigeants (groupe comportant les chefs de fraction). Le fait que ces positions subissent une forte rotation suite à un changement de gouvernement fait partie des habitudes de l'élite politique. L'étude ne fait que constater le degré très élevé de circulation lors d'une chute ou d'une formation de gouvernement.

Ce même phénomène se trouve confirmé lorsque l'on subdivise le secteur politique en secteurs partiels : voir le tableau VII, dans lequel ces secteurs partiels se trouvent classés d'après le taux de circulation.

TABLEAU VII

Taux de circulation de l'élite politique selon les secteurs partiels

	Moyenne des circulations par 100 fonctions
Gouvernement	56,1
Cabinets	43,4
Partis	21,9
Chambre	20,3
Sénat	15,9
La Cour	12,3

Il est frappant de voir que le gouvernement et les cabinets connaissent une circulation deux fois plus élevée que les taux les plus élevés dans les autres secteurs politiques partiels : les partis et la Chambre des Représentants. A l'intérieur de l'élite politique, on observe la circulation la plus rapide chez le gouvernement et, dans son sillage, chez les cabinets ministériels. La Cour par contre connaît un taux de stabilité typique pour l'élite non politique. Cet important écart de circulation est un argument de plus en faveur de notre thèse.

Le grand facteur explicatif de l'instabilité élevée de l'élite politique est constitué par les changements de gouvernement. La stabilité d'un gouvernement (et donc les changements de gouvernement) s'avère toutefois sensible aux situations de crise. Au cours de la période de crise 1930-1950, la Belgique a connu 19 gouvernements, alors que ce nombre n'est que de 9 pour la période dénuée de crise grave allant de 1951 à 1971. Ajoutons qu'au cours de la période de 8 ans, allant de 1974 à 1981, la Belgique a connu 13 gouvernements. La période concernée est caractérisée par une crise économique de longue durée (découlant en partie de la « crise du pétrole ») et par la pénible recherche d'une formule institutionnelle qui fasse droit à l'identité tant des Flamands que des Wallons. Apparemment, les périodes de crise accroissent l'instabilité des gouvernements.

Mais la stabilité des gouvernements n'est pas conditionnée par les seules situations de crise. La formation, le maintien et la chute d'un gouvernement dépendent de sept facteurs en dehors de la majorité normale (parfois même spéciale) que les gouvernements doivent avoir

communément au parlement (18). Ont un effet positif sur la formation et le maintien d'un gouvernement : *a*) l'attrait de la participation au gouvernement, *b*) les normes du consensus élitaire, *c*) la proximité, en matière de programme, des points de vue des partis et *d*) la manipulabilité des points litigieux. Ont un effet négatif sur la formation et le maintien des gouvernements, et dès lors un effet positif sur leur chute : *e*) l'attrait électoral de l'opposition, *f*) l'intensité des points de litige et *g*) la distance en matière de programme, entre les partis, en ce qui concerne ces points litigieux.

Les crises accentuent indubitablement l'intensité des points de litige et affaiblissent leur degré de manipulabilité. En entraînant une réduction des biens matériels à répartir par le gouvernement, les crises diminuent l'attrait de ce gouvernement. Elle accroît la tentation d'une période d'opposition, présumée, à juste titre ou non, profitable sur le plan électoral. Enfin, les crises agiront également sur la proximité des points de vue des partis en matière de programme, parce que l'éventail des solutions possibles se resserre fortement et que les solutions chères sont beaucoup plus difficiles à réaliser (difficultés d'ordre matériel ou organisationnel, ou encore par le nombre de désavantages ou par manque de précision, ce qui augmente le nombre de corrections, et donc le prix de la politique). Le coût des compromis s'accroît considérablement et la marge de manœuvre pour les solutions « incrémentalistes » se réduit. Par conséquent, les crises rendent notablement plus difficiles le maintien des gouvernements, elles autorisent donc à escompter des chutes plus fréquentes des gouvernements et, partant, un taux de circulation plus élevé, d'autant plus que la Belgique (contrairement à la France ou l'Allemagne Fédérale, par exemple) ne possède pas de formes institutionnelles destinées à stimuler la stabilité gouvernementale.

Si les crises ont un rapport évident avec le maintien des gouvernements (rapport négatif) et par conséquent avec les changements de gouvernements et la circulation de l'élite politique (rapport positif), il est tout aussi clair que la crise ne constitue pas le seul facteur, ni même le principal. Ce ne sont pas en premier lieu les crises qui provoquent le changement de l'élite politique, mais les sept facteurs énoncés plus haut de la formation, du maintien et de la chute des gouvernements.

Pour la totalité du secteur politique, contrairement au nombre de changements de fonction, le nombre d'années d'expérience ne varie pas de

(18) On trouvera une première élaboration de ce modèle dans : W. DEWACHTER, E. CLIJSTERS, Belgium : Political Stability Despite Coalition Crises, dans : E. BROWNE, J. DREIJMANIS, *Government Coalitions in Western Democracies*, New York, 1982, pp. 187-216.

La publication d'un développement détaillé de ce modèle est en préparation.

manière importante. Le nombre d'années d'expérience atteint une moyenne de presque 3 ans (2,96). La variation des chiffres annuels n'atteint même pas le double de cette moyenne : elle va de 1,62 en 1940 à 4,69 en 1925. En fait, la variation n'a donc qu'une étendue de trois ans : d'un an et demi à quatre ans et demi.

Lors de la période de crise 1930-1950, on observe une expérience relativement élevée pour les années 1930 et 1931, cette constatation ne devant pas faire perdre de vue que c'est l'année de crise 1925 qui est caractérisée par l'expérience la plus élevée (4,69). C'est dans cette période également que l'on observe l'expérience la plus réduite : 1,62 en 1946 et 1,65 en 1948. Mais les périodes sans crise connaissent elles aussi des variations annuelles de l'expérience : 1971 (4,36) et 1972 (4,16) sont des années à expérience élevée ; 1951 (1,98) et 1955 (1,84) des années à expérience réduite. D'après l'évolution des chiffres l'accroissement de l'expérience a un rapport avec la stabilité gouvernementale (comme c'est le cas pour les années 1955-1958) ou avec un faible changement dans les gouvernements successifs (dû au fait que seuls quelques ministres sont remplacés, qu'un seul parti quitte le gouvernement ou en est écarté ou que seul le premier ministre change), phénomènes qui expliquent l'accroissement au cours des années 1920-1925, 1926-1931, 1951-1953, 1968-1972.

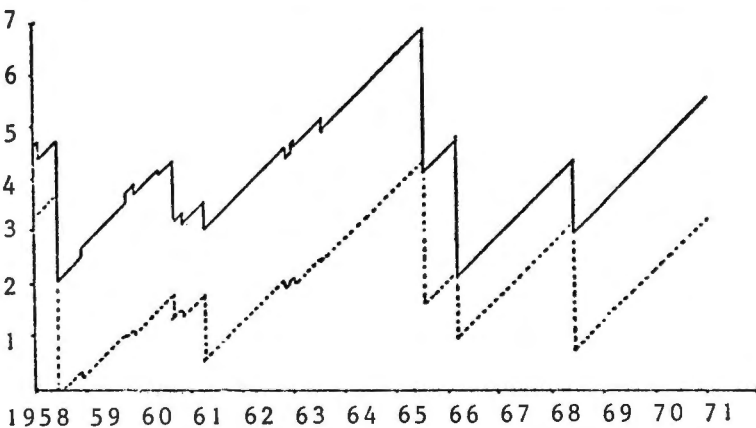
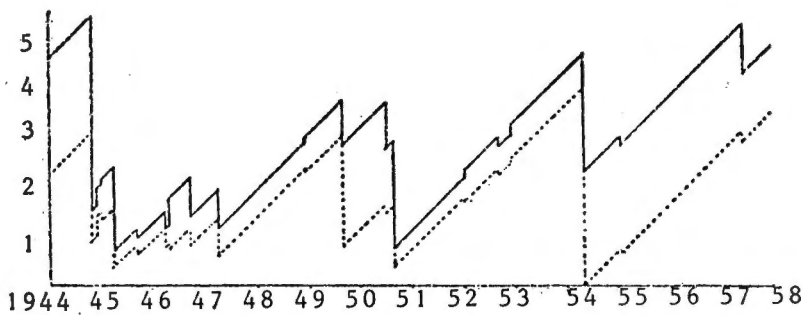
A ce sujet les données de Hodges sur l'expérience moyenne ininterrompue et sur l'expérience moyenne cumulative chez les membres des 20 gouvernements d'après-guerre en Belgique (de 1944 à 1971) sont frappantes (voir le graphique II) (19).

Nous avons complété le tableau de Hodges pour la période 1972-1981 (voir le graphique III).

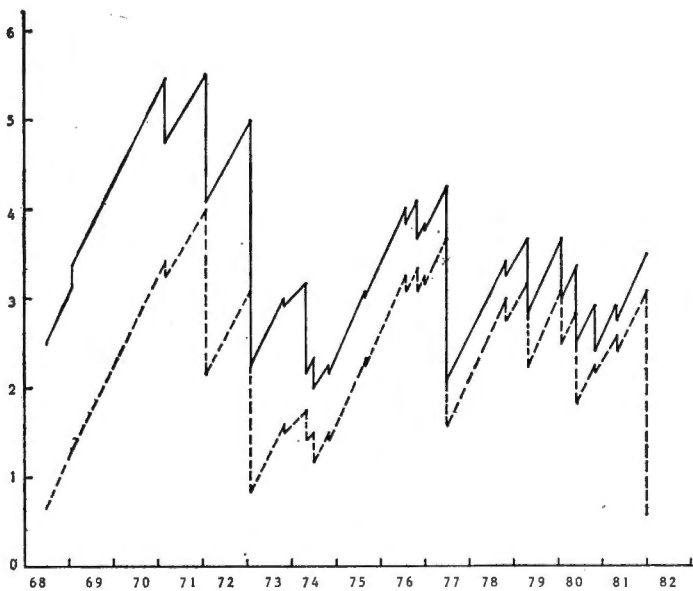
Deux fois sur trente-quatre seulement, l'expérience ininterrompue tombe à zéro, à savoir en 1954 et en 1958 : deux gouvernements totalement nouveaux entrent en scène. En 1954, le gouvernement socialiste-libéral Van Acker IV prend la relève du gouvernement homogène CVP-PSC de Van Houtte ; et en 1958 le gouvernement Van Acker IV est à son tour relayé par le gouvernement Eyskens II, homogène CVP-PSC et minoritaire. Dans tous les autres cas, on constate au moins une moyenne d'une demi-année à une année d'expérience moyenne (20). Dans la période 1972-1981 cette expérience de « départ » est même bien plus élevée. Lors des changements de gouvernements,

(19) M. HODGES, *The Belgian Political Elite : A Study of the Composition and Transformations of the Political Elite in Belgium Since the End of World War Two*. Washington, 1971, pp. 46-47.

(20) Etant donné l'absence de données chiffrées dans l'étude de Hodges, ces unités ainsi que les suivantes, sont obtenues par la lecture des graphiques.

GRAPHIQUE II. — Expérience moyenne et cumulative des gouvernements belges de 1944 à 1971, d'après Hodges.

GRAPHIQUE III. — Expérience moyenne et cumulative des membres des gouvernements belges de 1968 à 1982.

— : expérience moyenne cumulative.
 - - - : expérience moyenne ininterrompue.

il y a continuité, à l'exception des deux cas cités plus haut. Une chose frappante est le fait que le gouvernement ayant l'expérience ininterrompue la plus petite, hormis les deux cas cités, soit le gouvernement homogène CVP-PSC Pholien, qui remplace le gouvernement Duvieusart, « liquidateur » de la question royale. Il est à remarquer qu'il s'agit d'un gouvernement ayant la même composition partisane, et survenant de plus dans la seule législature de la période 1919-1981 où un parti a la majorité absolue au Parlement, ce qui par conséquent rend possible la formation de gouvernements homogènes, ayant théoriquement une grande stabilité. Le gouvernement Harmel, d'autre part, démarre avec une expérience moyenne de près de deux ans, tout comme les gouvernements Martens I et III et Eyskens en 1979 et 1980.

Au moment de la constitution des gouvernements, l'expérience cumulative en leur sein atteint généralement un degré plus élevé. Les deux seules exceptions sont formées par la période 1944-1947 et par le gouvernement Pholien, le « gouvernement des hommes nouveaux ». Réunissent une expérience cumulée de plus de deux ans et demi au moment de leur constitution (moyenne de tous les membres du gouvernement) : les gouvernements Eyskens I en 1949, Duvieusart en 1950 (Van Acker IV en 1954 plus de deux ans), Eyskens III en 1958, Lefèvre en 1961, Harmel en 1966 (près de 4 ans), Eyskens IV en 1968 et tous les gouvernements depuis lors, ce qui nuance l'instabilité de la période 1973-1981. Les records d'expérience cumulée (mesurés évidemment à la fin d'une période gouvernementale) sont atteints par les gouvernements Lefèvre en 1965 (près de 7 ans) et Eyskens V en 1972 avec une moyenne de 6 ans et demi d'expérience pour tous les membres du gouvernement. Pour l'entre-deux-guerres, les données chiffrées sont moins précises et se limitent à l'expérience annuelle moyenne. Mais le fait que même pendant l'entre-deux-guerres, l'expérience annuelle moyenne ne tombe jamais sous une année et demie, ce fait étant en outre renforcé par le modèle de composition partisane que connaissent les gouvernements successifs, indique qu'aucune équipe totalement nouvelle n'ait accédé au pouvoir. Quant à la période 1919-1981, c'est par deux fois seulement qu'une équipe nouvelle et sans doute « alternative » y vienne au pouvoir. Même nouveaux, ces gouvernements ont fonctionné dans les limites du consensus élitare (21).

Au-delà des changements, l'expérience continue à jouer même si son niveau est faible pour l'ensemble du secteur en comparaison avec les autres secteurs. La part prise par les crises dans cette limitation de l'expérience semble être restreinte. La rotation cependant s'accroît.

(21) W. DEWACHTER, Elitair consensus en veranderingen, dans : *O'wis mundi*, 1972, n° 8, pp. 230-236.

Conclusion.

Les crises macro sociales peuvent menacer l'organisation d'une société et secouer celle-ci dans ses fondements.

L'élite de cette société peut opposer à cet état de choses différentes sortes de réactions : soit l'ancienne élite se voit remplacée par une nouvelle élite issue d'un mouvement d'opposition, soit un amalgame d'ancienne et nouvelle élite est fait et la politique poursuivie résulte d'un compromis de deux projets fortement opposés, soit l'ancienne élite conserve ses positions de pouvoir mais accepte une circulation limitée d'élites montantes, à moins qu'elle en fait elle-même la cooptation et procède à une correction limitée de sa politique, soit encore l'ancienne élite reste en place, combat la crise et, celle-ci étant vaincue, s'en tient à l'ancien cours politique.

Le modèle qui s'applique le mieux à la Belgique est le troisième. L'élite non politique mute à peine plus dans une période de crise que dans d'autres périodes. Et sa circulation moyenne est lente, caractéristique d'une élite stable. L'élite politique mute davantage en période de crise qu'au cours d'autres périodes. Mais ce mouvement, loin d'impliquer un renouvellement radical, constitue plutôt une rotation. La rotation se fait rapidement, mais les personnalités qui entrent en jeu sont essentiellement les mêmes. De plus, le grand facteur explicatif de cette rotation rapide est constitué par les changements de gouvernement, qu'il y ait crise ou non.

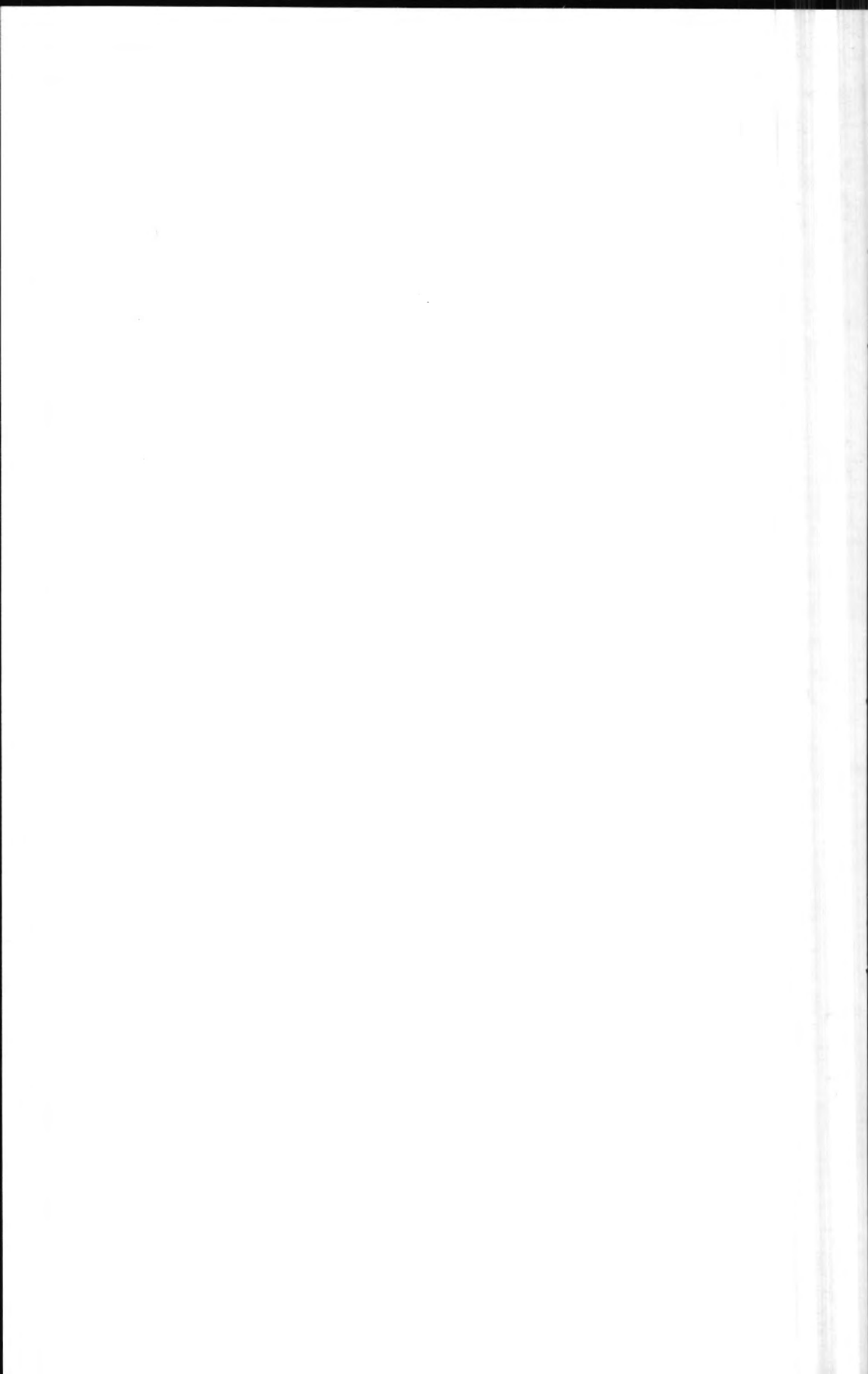
Dans la Belgique moderne, hormis l'occupation militaire, les crises macro-sociales entament à peine la position de l'élite.

Summary : Societal Crises and the Stability of the Elite in Belgium.

Between 1919 and 1981, Belgium was confronted with a number of profound societal crises : one world war, two aftermaths of world wars, severe economic crises, a new political orientation, and serious internal political conflicts. This article examines the reaction of the elite to these crises, and operationalizes this reaction by the circulation of the elite.

The non-political elite remained strikingly stable in spite of the multiplicity and intensity of the crises. The political elite, in this period, circulated much more rapidly. Still, this was primarily in function of governmental instability. Crises shrink the room for maneuver of politicians, but crises are clearly not the only, and even not the most important factors contributing to governmental instability. The changes were, moreover, compensated for to a considerable degree by returns to former positions. Thus, there was a lot of rotation rather than circulation, especially among the top-level politicians.

De besluitvorming inzake kernenergie in het Belgisch politiek bestel

door Ivo VANPOL,

Assistent aan de Afdeling Politologie
van de Katholieke Universiteit te Leuven.

★

Rondom de invoering en uitbreiding van kernenergie is sinds enkele jaren een internationale controverse aan gang. Inzet van de discussie is het al dan niet invoeren of uitbreiden van kerncentrales met het oog op het leveren van energie voor industrieel en huishoudelijk gebruik. Technische argumenten en milieuredenen worden door voor- en tegenstanders aangehaald om deze of gene stelling te verdedigen. Daar waar de discussie wordt gevoerd omtrent het invoeren van kernenergie gaat het om een principiële keuze die moet gemaakt worden. In België is deze keuze reeds gemaakt. Kerncentrales zijn er een feit. De discussie groeit nu omtrent het verder beleid : moet men het bestaande nucleaire park uitbreiden, afremmen of afbouwen. Wezenlijk in volgende bijdrage is niet de inhoud van het gevoerd beleid, maar wel de bepaling ervan. Waar liggen de beslissingsmomenten, wie heeft er toe besloten en welke motieven liggen er aan de grondslag van ?

I. De principiële keuze om te nucleariseren.

1. *De beginperiode.*

België treedt binnen in het nucleaire tijdperk in 1913 met de ontdekking van radium (een radio-actieve stof) door de Union Minière du Haut Katanga (1) in Shinkolobwe in het vroegere Belgisch Congo, zijn

(1) Union Minière du Haut Katanga, UMHK, is een dochtermaatschappij van de Société Générale.

toenmalige kolonie. Tijdens de tweede wereldoorlog, in 1942, doet de Amerikaanse regering beroep op de Union Minière du Haut Katanga om uranium te leveren voor de uitbouw van hun militair complex.

De Union Minière du Haut Katanga wordt op dat moment beheerd door ridder Edouard Carton de Wiart (ere-secretaris van Leopold II en directeur van de Generale Maatschappij). De Belgische regering, in de persoon van de minister van Koloniën A. de Vleeschauwer, dringt er bij de Union Minière op aan zoveel mogelijk uranium te leveren en vraagt de Belgische gouverneur in Congo, P. Rijckmans, de Shinkolobwe-mijn op volle toeren te doen draaien.

In ruil voor deze uraniumconcessies in Belgisch Congo kreeg België een brok Amerikaanse technologie (2).

2. De uitbouw van een nucleaire infrastructuur.

Ten einde deze verworvenheden zo goed mogelijk te benutten werden er verschillende gespecialiseerde instellingen opgericht : het Interuniversitair Instituut voor Kernwetenschappen, het Commissariaat voor Atoomenergie en het Studiecentrum voor Kernenergie.

a) Het Interuniversitair Instituut voor Kernwetenschappen.

In 1947 werd door het Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek het Interuniversitair Instituut voor Kernfysica opgericht. Dit instituut werd in 1951 omgevormd tot het Interuniversitair Instituut voor Kernwetenschappen dat tot taak heeft in België de instellingen voor hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek aan te sporen tot wetenschappelijke studies en onderzoekingen met betrekking tot de kernwetenschappen, met uitzondering van de toepassingen hiervan, en ook deze activiteiten te bevorderen en te coördineren (3).

b) Het Commissariaat voor Atoomenergie.

Het Commissariaat voor Atoomenergie werd in 1950 opgericht (KB van 31 december) en had tot taak :

- het volgen en aanmoedigen van het onderzoek en de initiatieven die beogen de activiteiten op het gebied van de kernenergie in België te bevorderen en te ontwikkelen ;

(2) X. Le secteur nucléaire en Belgique : développement et structures actuelles, in : *Courrier Hebdomadaire*, Crisp, 718-719, 23 avril 1976, p. 3.

(3) Commissariaat voor Atoomenergie, *De kernenergie in België. Overzicht der activiteiten gedurende de periode 1965-1967*, z.d., blz. 9.

- het zorg dragen voor de coördinatie van alle activiteiten van het land met betrekking tot de kernenergie ;
- het voeren van onderhandelingen met de bevoegde buitenlandse instellingen en, in opdracht van de Minister van Buitenlandse Zaken, met de regeringen van andere landen (4).

De eerste commissaris van het toen opgerichte Commissariaat was de heer P. Ryckmans (1951-1958), oud-gouverneur van Belgisch Congo en tevens afgevaardigde bij de permanente commissie van de Verenigde Naties. Bij Koninklijk Besluit van 18 mei 1971 werd de functie van Commissaris voor Atoomenergie afgeschaft. Thans ressorteert het Commissariaat voor Atoomenergie onder de Administratie van de Energie van het Ministerie van Economische Zaken.

c) Het Studiecentrum voor Kernenergie.

In 1952 werd het Studiecentrum voor de Toepassingen van de Kernenergie te Mol opgericht. Het betrof een privé-initiatief onder de vorm van een vereniging zonder winstoogmerk, die vertegenwoordigers van de universiteiten, openbare diensten, industrie, electriciteit en bouw samen bracht. Het doel van deze vzw was het onderzoek naar de toepassing van kernenergie te stimuleren en de wetenschappelijke en technische studie van dergelijke toepassingen te bevorderen.

Dit studiecentrum werd via het Commissariaat voor Atoomenergie door de overheid gesubsidieerd. Het feit dat het Commissariaat voor Atoomenergie aanvankelijk ressorteerde onder het Ministerie van Buitenlandse Zaken kan erop wijzen dat de staatshulp aan het Studiecentrum niet zozeer moet gezien worden in functie van een energiepolitiek op lange termijn, maar eerder als een technologische steun aan Union Minière, producent van uranium en dochtermaatschappij van de Société Générale.

In 1957 werd het Studiecentrum voor de Toepassingen van de Kernenergie omgevormd tot een instelling van openbaar nut onder de benaming van Studiecentrum voor Kernenergie (SCK) dat thans rechtstreeks gesubsidieerd wordt door Economische Zaken.

De subsidies die aan het Studiecentrum toegekend werden hebben nooit aanleiding gegeven tot een parlementair debat. Nochtans was een parlementaire controle op de nucleaire aangelegenheden, via het budget van Economische Zaken wel degelijk mogelijk. Het feit dat sommige parlementsleden deze subsidiepolitiek aan het Studiecentrum in vraag stelden omdat alles geregeld werd via bijkredieten, en een efficiënte parlementaire con-

(4) *Ibid.*, blz. 74.

trole uitgesloten werd, mocht geen afbreuk doen aan dit parlementair immobilisme (5).

Een politieke meerderheid beschouwde het Studiecentrum indertijd als een symbool van technologische kundigheid, en het in vrage stellen ervan ware niet opportuun.

3. De keuze van het reactorsysteem.

De traditionele samenwerking met de Verenigde Staten op nucleair gebied, en de technologische voorsprong van de Amerikaanse multinationale onderneming Westinghouse wat betreft kernreactoren met verrijkt uranium, leidde ACEC in 1957 tot het sluiten van een akkoord met Westinghouse in verband met een licentie voor de bouw van lichtwaterreactoren (PWR- reactoren). Dit akkoord met een looptijd van 15 jaar, voorzorg in de produktie, het gebruik en de verkoop van volledig afgewerkte reactoren voor land-, lucht- en zeegebruik (6).

ACEC verbond zich met Cockerill (reactorkuip, generatoren,...) en Kernmetallurgie en- Mechanica (KMN) (7) die via ACEC verbonden waren met Westinghouse. Deze industriële structuur ontstond in 1959 onder de naam « groep A » (8).

Met het doel op te treden in die domeinen waar Westinghouse en dus ook de groep A niet actief waren, werd in 1957 Belgonucléaire opgericht. Het gaat hier om een groep, bestaande uit 22 bedrijven uit de non-ferrosector, waarin de belangen van de Société Générale overwegend waren.

Als gevolg van de infiltratie van Westinghouse in de Belgische kernindustrie (cf licentie aan ACEC voor de bouw van PWR-reactoren) ging Belgonucléaire vanaf 1959 werken aan een eigen reactor, « Vulcain » gedoopt. Het project ontving de technische en financiële steun van het SCK, de Nucleaire Stichting en het Commissariaat voor Atoomenergie (9).

Dit op papier erg aantrekkelijk reactortype bleek in werkelijkheid niet competitief. De enige realisatie is het ombouwen van de BR 3 van het SCK tot een « Vulcain » (1964-1966). Officieel liggen de redenen van dit mislukken in technische tekorten. De eigenlijke reden moet echter gezocht worden bij de Generale Maatschappij, die omwille van zijn tweeslachtige houding, niet volledig achter het project stond en om financiële redenen

(5) Senaat, *Parlementaire Handelingen van België, Gewone Zitting 1956-1957*, Vergadering van dinsdag 15 januari 1957, blz. 303.

(6) Le secteur nucléaire en Belgique, *op. cit.*, p. 7-8.

(7) « Kernmetallurgie en -Mechanica » werd in 1958 opgericht door Metallurgie Hoboken-Overpelt en FN. Zij is gespecialiseerd in het bereiden van splijtstofelementen waarvoor ze een fabriek oprichtte te Dessel.

(8) Le secteur nucléaire en Belgique, *op. cit.*, p. 7-8.

(9) *Ibid.*, blz. 11. Het « syndicaat » Vulcain ontving een lening van 40 miljoen BF zonder intrest in het kader van de wet op de « prototypes ».

geopteerd had voor Westinghouse. Deze multinationale onderneming zat toen reeds stevig op de markt met haar lichtwaterreactoren.

Dank zij een handige infiltratie van Westinghouse in de Belgische kern-industrie wist deze multinationale onderneming, via de reeds vernoemde groep A, de belangrijkste bestellingen in de wacht te slepen. Naast een participatie aan de constructie van de reactoren BR 2 en BR 3, was de elektrische centrale van Chooz (Frankrijk) de eerste belangrijke bestelling. Het ging hier om een Frans-Belgisch project waarbij de Belgische maatschappijen (ACEC, Cockerill, KMN) een groep gevormd hadden met de Amerikaanse constructeur Westinghouse en met de Franse maatschappij Framatome. Daarna ontving de groep A, die lichtjes gewijzigd was, andere bestellingen van reactoren (10) :

- deze van Doel ($2 \times 392,5$ MW) werden toevertrouwd aan de groep ACECO (ACEC - Cockerill) die KMN gebruikte als onderaannemer ;
- deze van Tihange (870 MW) werd toevertrouwd aan de groep FRAMACECO (Framatome - ACEC - Cockerill) waarbij Framatome in de plaats van Creusot-Loire (11) trad.

Deze industriële activiteit kon rekenen op de medewerking van de industrie verenigd in de « Beroepsgroepering van de Kernnijverheid ». Deze groepering werd ontbonden wegens de uiteenlopende belangen van de electriciteitsproducenten en industriële fabrikanten. De electriciteitsproducenten verenigden zich in de maatschappij SYNATOM. De industriële fabrikanten vonden elkaar terug in de schoot van de groep INDRA (Belgisch industriële groep voor snelle reactoren) die zij opgericht hadden op initiatief van Belgonucléaire in 1963 (12).

4. *Het nucleair beleid van de Generale Maatschappij.*

Het verkrijgen van de Westinghouse-licentie in 1957 door ACEC krijgt een diepere dimensie wanneer men de financiële bindingen van deze onderneming natrekt. ACEC maakte immers deel uit van de Belgische holding : de Generale Maatschappij. Door het afstaan van zijn licentie verwierf Westinghouse een belangrijke participatie in ACEC. Dit zou er kunnen op

(10) Le secteur nucléaire en Belgique, *op. cit.*, p. 8.

(11) Creusot-Loire bezit 51 % van de aandelen van Framatome. Via deze maatschappij is Creusot-Loire verbonden met Westinghouse (45 % van de aandelen), Jeumont-Schneider, Spie-Batignolles et Merlin-Gérin (4 %). Framatome zelf heeft als studieobject : de productie en algemene leiding inzake verwarmingsketels en kerncentrales onder licentie van Westinghouse.

(12) Le secteur nucléaire en Belgique, *op. cit.*, p. 8.

wijzen dat de Generale Maatschappij op dat tijdstip reeds geen groot geloof hechtte in een Belgische reactor en het zekere voor het onzekere koos (13).

Een niet te veronachtzamen detail hierbij is dat het Studiecentrum voor Kernenergie meteen na het verkrijgen van de licentie door ACEC, een reactor bestelde van het Westinghouse type, de latere BR 3. Aangezien het SCK rechtstreeks gesubsidieerd werd door het Ministerie van Economische Zaken is het interessant te weten dat dit Ministerie toen geleid werd door minister J. Van der Schueren (extra-parlementair) en zijn kabinetsleden R. Pulinckx en P. Hatry. Van der Schueren werd naderhand lid van verschillende beheerraden in de electriciteitssector, Pulinckx werd afgevaardigde beheerder van het Verbond der Belgische Ondernemingen en Hatry kreeg dezelfde functie bij de petroleumfederatie (14).

Toen in 1970 de nucleaire afdeling van ACEC werd overgenomen door Westinghouse en wanneer dan nog in 1972 Kernmetallurgie en -Mechanica werd overgenomen door « Société Franco Belge de Fabrication du combustible », gecontroleerd door Westinghouse, was de leidende rol van de Generale Maatschappij afgelopen. Alles wijst er echter op dat de Generale uiteindelijk een *modus vivendi* vond met de Amerikaanse multinational. Zo is de toenmalige gouverneur van de Generale Maatschappij, Max Nokin, ondervoorzitter van Cockerill, het enig buitenlands lid van de « board of directors » (raad van beheer) van Westinghouse (15).

5. *Het failliet van het nucleair overheidsbeleid.*

Het beleid van de overheid inzake nucleaire energie eindigde aldus op een dubbele mislukking : « D'une part, les acquis nucléaires nationaux sont l'objet de prise de possession par de groupes étrangers avec la complicité de groupes financiers belges (reprise de la division nucléaire des ACEC par Wenese (16) et intégration de MMN dans FBFC). D'autre part, l'emprise croissante de Westinghouse sur tout le marché des acheteurs de centrales nucléaires (les électriciens privés) amenuise considérablement la possibilité pour les pouvoirs publics de mener une politique qui ne corresponde pas exclusivement aux intérêts commerciaux de la firme américaine (17) ».

Voor Belgonucleaire, dat wegens de mislukking van het « Vulcaïn » - project in financiële moeilijkheden was geraakt, werden oplossingen gezocht.

(13) I. VANPOL, *De besluitvorming inzake kernenergie in het Belgisch politiek stelsel. Gevestigde belangen versus democratie*, Leuven, 1980, blz. 88.

(14) *Ibid.*, p. 81.

(15) W. DAEMS, « Kernenergiepolitiek : zaak van 'zwijgende' minderheid ? », in *Spectator*, nr 2, (1979), blz. 11.

(16) Wenese is een niet-Belgisch filiaal van Westinghouse.

(17) X, « L'industrie nucléaire : investissements publics et bénéfices privés », in *La Revue Nouvelle*, 2, (1975), pp. 186-187.

Nadat Union Minière zijn aandelenpakket binnen de groep in 1969 drastisch moest verhogen, zag de overheid twee jaar later zich verplicht een kapitaalverhoging te onderschrijven via het SCK, dat zo een 50% participatie verwierf (18).

Voordien werd echter in 1968 onder de regering Eyskens-Cools met op Economische Zaken achtereenvolgens de socialisten J.J. Merlot en A. Cools, een samenwerkingsakkoord afgesloten met Nederland en Duitsland om in Kalkar een snelle kweekreactor te bouwen. Het betreft hier de zogenaamde SNR 300. De investeringskosten werden oorspronkelijk op 500 miljoen DM begroot. De huidige raming van de totale kostprijs bedraagt ongeveer 5 miljard DM. Aan de verdeling van de financieringskosten (West-Duitsland heeft 70 %, België en Nederland elk 15 % daarvan op zich genomen) beantwoordt een evenredig deel van de bestellingen in de drie betrokken landen.

Voor België neemt Synatom aan het project deel. De investeringen komen nochtans voor drie kwart ten laste van de overheid. Wanneer men rekening houdt met de 300 miljoen DM die momenteel door de Belgische regering zijn uitgekeerd (19), komt dit neer op een verhouding van 75 miljoen DM voor de industrie en 225 miljoen voor de gemeenschap.

In 1971 gaf men in het jaarverslag van het Commissariaat voor Atoomenergie reeds toe dat de omvang en de prijs van het programma van de SNR 300 te Kalkar wellicht te hoog is voor België, maar dat het onmogelijk is een stap terug te zetten (20).

Kernmetallurgie en -Mechanica viel in 1972 ook in Amerikaanse handen ondanks 500 miljoen frank overheidssteun (21).

II. De principiële keuze om kerncentrales te installeren.

1. Een eerste officieel regeringsstandpunt ten aanzien van het (kern) energiebeleid.

In feite had men in België in de onmiddellijke naoorlogse periode geen globale kijk op zijn energiebehoeften. Met dit doel werd in 1956, als gevolg

(18) W. DAEMS, « Eurochemic : laatste strohalm van Belgische kernbronnen », in *Spectator*, nr 30, (1978), blz. 6.

(19) Kamer van Volksvertegenwoordigers, *Vragen en Antwoorden*, nr 1, 12 januari 1962, blz. 11.

(20) Commissariaat voor Atoomenergie, *Industrieel beleid en kernontwikkeling*, 1971.

(21) Le secteur nucléaire en Belgique, *op. cit.*, pp. 15-16.

van de Suez-crisis, een poging gedaan om een energieplan op te stellen voor de volgende twintig jaar (22).

Initiatiefnemer van dit plan was de toenmalige liberale minister van Economische Zaken Jean Rey. In het parlement verklaarde hij dat men zou moeten kiezen op basis van dit plan. Deze keuze zou niet alleen berusten bij de regering, maar in overleg met de leiders van de privé-sector zou men de grote investeringslijnen voor de volgende jaren moeten vastleggen (23).

In 1957, bij de stemming van de begroting van Economische Zaken, werd deze keuze, althans wat het nucleair aspect ervan betreft, voor de eerste maal geformuleerd door minister Rey. Voor het parlement verklaarde hij : « Je voudrais cependant, dès à présent, vous dire que j'ai créé une Commission nationale de l'Energie nucléaire. En collaboration avec celle-ci, nous avons élaboré, dans le courant de cette année, le programme de l'énergie nucléaire en Belgique et au Congo. D'abord, le programme de nos besoins énergétiques en ce qui concerne tout d'abord les deux réacteurs de Mol et peut-être le troisième, ensuite le réacteur expérimental qui devait avoir son siège près de l'exposition à Laeken, et qui sera établi à Mol également. Le programme des quatre réacteurs à grande puissance est dès à présent à l'étude. Enfin, la création de petits réacteurs est dès à présent envisagée dans la colonie (24) ».

2. Genese van de projecten Doel en Tihange.

In 1965 werden, op initiatief van het Syndicaat voor de studie van kerncentrales met groot vermogen : « Synatom », opgericht door de maatschappijen Ebes en Intercom, de voorafgaande studies aangevat voor twee kerncentrales van 600 MW die zouden worden gebouwd, de ene te Doel op de linker Scheldeoever, stroomafwaarts van Antwerpen, de andere te Tihange op de rechteroever van de Maas, stroomafwaarts van Hoei.

De Belgische regering werd van deze nucleaire projecten in datzelfde jaar door de electriciteitsproducenten op de hoogte gebracht. Ze werden onderzocht door de ministeries van Openbare Werken, Economische Zaken, Landbouw en Volksgezondheid. De resultaten van dit onderzoek werden als bevredigend beschouwd en een verdere ontwikkeling van de projecten werd toegestaan (25).

(23) Senaat, *Parlementaire Handelingen van België*, dinsdag 15 januari 1957, blz. 302.

(24) *Ibid.*, blz. 303.

(25) Inter-environnement-Wallonie, *La décision nucléaire en Belgique*, blz. 1. Het betreft hier een dossier dat opgesteld werd ter ondersteuning van de persconferentie van 12 december 1978 over de nucleaire besluitvorming in België.

In 1966 werd dan een permanente contactcommissie overheid-industrie opgericht met het oog op een wederkerige informatie over de ontwerpen ter studie. Het voltooiën van het onderzoek van deze commissie gaf op 14 december 1966, onder de regering Vanden Boeynants-De Clercq, aanleiding tot de principiële goedkeuring van Doel, Tihange en Zeebrugge als inplantingsmogelijkheden voor kerncentrales door het Ministercomité voor Economische en Sociale Coördinatie (26).

Zonder in te gaan op de veelvoud van bewijzen die door de officiële instanties later zelf worden geleverd, en waar we uitgebreid zullen op terugkomen, bestonden er in die tijd reeds uitlatingen die erop schijnen te wijzen dat het niet zou blijven bij de toen gekende projecten.

Herinner daarbij de verklaring van Jean Rey in het parlement in 1957, waar hij het duidelijk had over 4 reactoren met groot vermogen. Zo verklaarde ook L. Delwaide, Schepen van de haven van Antwerpen, in de herfst van 1967, dat er een kerncentrale zou opgericht worden in Doel, aan de Paardenschor. In de eerste fase zou de capaciteit ervan 600 MW bedragen (Doel I). Voorzien werd dat in volgende fasen viermaal 600 MW zou worden bereikt (Doel I, Doel II, Doel III en Doel IV) (27).

In de loop van 1966 werd ook een studie uitgevoerd in verband met de beschikbaarheid van de nucleaire inplantingsplaatsen langs de Maas. Deze studie werd ondernomen door Intercom in samenwerking met de « Société Provinciale d'Industrialisation » (SPI) (28).

De centrales van Doel I en II en Tihange I werden in 1968 '69 besteld (29). Dit gebeurde met akkoord van de regering Eyskens-Cools met op Economische Zaken achtereenvolgens de ministers J. Merlot en A. Cools (30).

De bouwwerf van de centrales Doel I en II werd in juni 1969 geopend nog vooraleer de aanvraag voor het bekomen van een bouwvergunning werd ingediend (4 december 1969). De eigenlijke bouwvergunning werd pas afgeleverd op 16 februari 1970 (31).

De vergunning voor het stockeren van nucleaire brandstofelementen werd afgeleverd op 26 oktober 1972 en de eigenlijke exploitatievergunning voor de centrales Doel I en II werd goedgekeurd op 25 januari 1974 (32).

(26) *Ibid.*, blz. 1.

(27) L. DELWAIDE, « De industriële expansie van de haven van Antwerpen en het belang ervan voor het energieverbruik », in *Elektriciteit*, 132, (1967), blz. 30.

(28) Inter-environnement-Wallonie, *op. cit.*, blz. 1-5.

(29) Société de Traction et d'Electricité N.V., *Verslagen aan de jaarlijkse Algemene Vergadering van woensdag 28 mei 1969, boekjaar 1968*, blz. 15.

(30) Inter-environnement-Wallonie, *op. cit.*, blz. 5.

(31) Gemeente Beveren, dienst Stedebouw en Ruimtelijke ordening, *Inlichtingen kerncentrales Doel I en II, Doel III en Doel IV*, 4 maart 1980.

(32) Gegevens meegedeeld door de administratie van de arbeidsveiligheid, Ministerie van Arbeid en Tewerkstelling.

Voor wat Tihange I betreft, heeft de principiële bouwaanvraag het voorwerp uitgemaakt van een principieel akkoord gegeven door het bestuur voor stedenbouw en door de gemeente Tihange op 11 juli 1966 (33). In 1968 werd door de « Société provinciale d'Industrialisation » van de provincie Luik overgegaan tot de aankoop van terreinen waarop Tihange I moest worden opgericht (34).

Over Zeebrugge werd voorlopig niet meer gepraat, althans niet in het openbaar. Achteraf is wel bekend geraakt dat de studiebureaus van de electriciteitssector diverse studies hebben uitgevoerd omtrent de vestiging van kerncentrales aan de kust, hetzij op de kustlijn, hetzij net daarachter, hetzij op een kunstmatig eiland (35).

De eerste steen van Tihange werd op 24 oktober 1969 gelegd in aanwezigheid van de ministers Cools, Leburton, Delmotte en Terwagne. Dit gebeurde nog voor dat het Algemeen Plan van Aanleg was goedgekeurd (36). Een maand tevoren metselde gouverneur Clerdent van de provincie Luik, de eerste steen van een fabriek voor aluminiumelectrolyse te Amay, een plaats die door S.A. Allubelge was uitgekozen wegens de nabijheid van de toekomstige aantrekkingspool Tihange (37). Op 9 juli 1970 werd bij KB het Bijzonder Plan van Aanleg goedgekeurd en op 6 juli 1972 werd de bouwvergunning uitgereikt voor Tihange I (38). Op 27 september 1973 werd door de ministers De Saeger en Gilson een vergunning afgeleverd voor het stockeren van nucleaire brandstofelementen en op 5 september 1974 werd de eigenlijke exploitatievergunning afgeleverd (39).

III. Het « zichtbare » besluitvormingsproces.

1. De opening van het publiek debat.

In wezen gaat het hier om een problematisch worden van een bepaalde situatie die een gevolg is van een bepaalde beslissing of reeks van beslissingen. De standpuntbepaling en de mobilisatie van de tegenstanders van kernenergie is aanvankelijk vooral geprovoceerd door het aanwijzen begin

(33) De Belgische electriciteitsproducenten, *Bundel van antwoorden op een zeker aantal vragen i.v.m. de vreedzame toepassingen van kernenergie in België*, blz. 2.1.3.

(34) Inter-environnement-Wallonie, *op. cit.*, blz. 5.

(35) P. LEROY, *Kernenergie : milieuconflict of godsdienstoorlog ?*, Leuven, 1979, blz. 39.

(36) Inter-environnement-Wallonie, *op. cit.*, blz. 5.

(37) W. DAEMS, « Kernenergiepolitiek : . . . », *op. cit.*, blz. 13.

(38) Artikel 13 van het KB voorziet in een voorbehouden zone voor nucleaire aanlegenheden.

(39) Inter-environnement-Wallonie, *op. cit.*, blz. 6.

1974, dus middenin de « oliecrisis » van een concrete vestigingsplaats voor een kerncentrale, met name Zeebrugge. Daar ligt, wat België betreft, de start van de openlijke kernenergie-discussie nadat die eerder al in de Verenigde Staten en enkele West-Europese landen op gang was gekomen en daar een speerpunt van de milieubeweging vormde (40).

Tot begin 1974 waren wel al enkele groepen en personen met kernenergie bezig : senator De Bondt was met de strikte naleving van de verguningsprocedure voor de centrales van Doel begaan. In en om Hoei verzetten verspreide groepen zich tegen de te Tihange geplande centrale. Tenslotte werd in verspreide orde her en der een artikel gepubliceerd. Van een min of meer georkestrerde anti-kernenergiebeweging is voor 1974 evenwel geen sprake (41).

De vraag die zich hierbij opdringt is waarom er niet veel vroeger dan 1974 een reactie is losgekomen tegen de voorgenomen vestigingsplaatsen voor kerncentrales. Het Ministercomité voor Sociaal Economische Coördinatie gaf immers al op 14 december 1966 zijn principiële akkoord met de keuze van Doel, Tihange en Zeebrugge als inplantingsmogelijkheden voor kerncentrales.

Afgezien van het feit dat in die tijd wellicht bepaalde, niet nader te noemen individuen een dergelijk akkoord als problematisch ervaren is het niet tot een collectieve probleemformulering gekomen omdat de beslissing van 1966 niet werd gezien als de voorbode van een bepaald energiebeleid en bijgevolg de vraag naar een probleemoplossend of - milderend beleid gewoon niet bestond. Dit hangt nauw samen met het gebrek aan informatie.

Wie praatte er in die tijd over kernenergie ? Voornamelijk de industrie en de electriciteitsproducenten. De media registreerden toen enkel de verklaringen van de officiële vertegenwoordigers van de kernindustrie omdat dit de enige valabele informatiebron was waarover ze beschikten. De slogan « informatie is macht » had toen zijn volle betekenis omdat informatie in verband met kernenergie en het beleid hieromtrent een monopoliebezit was van de kernindustrie. De sociologische uitbreidingsfunctie van de informatie, die een repercussiemogelijkheid schept van interacties en communicaties op zijn eigen gedragingen, kon indertijd niet optimaal werken omwille van vernoemde machtspositie van industrie en electriciteitsproducenten. Ze was eerder een publiciteitsinstrument dat op een handige wijze werd uitgespeeld (42).

(40) P. LEROY, *op cit.*, blz. 37.

(41) *Ibid.*, blz. 92.

(42) Zie de reacties van enkele honderden Belgische wetenschapslui, in : *Manifeste de scientifiques sur le programme d'implantation de centrales nucléaires en Belgique*, 16 april 1975.

De aanloop tot de publieke kernenergiediscussie gebeurde door het oprichten van allerlei plaatselijke actiegroeperingen, die omwille van lokale belangen strijd voerden tegen de geplande kerncentrales. Door het optreden van deze groeperingen nam de informatiehoeveelheid rond kernenergie gevoelig toe. Naast informatieoverdracht schonken zij ook heel wat aandacht aan de opiniëring, die qua mobilisatie van de plaatselijke bevolking efficiënter bleek dan informatieoverdracht « as such ».

Waar het aanvankelijk ging om autonome, lokale groeperingen, zien we een evolutie naar grotere entiteiten die het lokale niveau overstijgen. De bestaande anti-kernenergiegroeperingen worden geleidelijk geïntegreerd in de bestaande nationaal georganiseerde milieubeweging, Bond Beter Leefmilieu en zijn Waalse zusterorganisatie Inter-environnement. Op 16 februari 1974 worden door een aantal milieu-actiegroeperingen de Verenigde Actiegroepen voor Kernstop (VAKS) opgericht. De discussie blijft daarbij niet meer beperkt tot lokale- en milieuaangelegenheden. Zo wordt ook de aandacht opgeëist voor de politieke besluitvorming en wordt het economisch groeimodel in vraag gesteld.

Op politiek vlak zijn er de parlementaire interpellaties van eind 1974 die aanleiding zijn geweest tot zowat het enige debat dat omtrent kernenergie tot nog toe in het parlement is gevoerd. Ondanks de fundamenteel kritische vragen en opmerkingen van de kamerleden J. Laridon en J. Vandemeulebroucke kreeg het debat niet de nodige respons. Bij de politieke elite bestond er een duidelijke onwil om kernenergie op de politieke agenda te plaatsen. Getuige hiervan het antwoord van voormalig minister van Economische Zaken A. Oleffe op de vraag wat de regering sinds 1966 aan rapporten en beoordelingen had opgemaakt : « La politique de ce pays en matière énergétique est engagée depuis de nombreuses années. Le problème n'est pas né aujourd'hui. Il s'est posé avec l'installation de la centrale de Chooz, pour ne pas remonter plus loin dans le temps, et ensuite des centrales de Tihange sur la Meuse et de Doel, près d'Anvers. C'est donc une politique qui a été voulu par les gouvernements successifs, pour diverses raisons (43) ».

In 1975 wordt het kernenergiedebat verruimd, zowel wat de inhoud betreft als het niveau waarop het gevoerd wordt. Verschillende honderden leden van het wetenschappelijk en academisch personeel van Belgische universiteiten en opzoekingscentra publiceren een manifest waarin stelling wordt genomen tegen een snelle en intensieve uitbreiding van nucleaire energie. Ze eisen een moratorium van twee jaar, de tijd die volgens hen

(43) Kamer van Volksvertegenwoordigers, *Parlementaire Handelingen van België*, gewone zitting 1974-1975, Vergadering van dinsdag 29 oktober 1974, blz. 208.

nodig is om een diepgaande vergelijkende studie te maken van de voor- en nadelen van kernenergie alsmede van andere energiebronnen (44).

2. De uittekening van beleidsalternatieven.

Welke was de situatie in 1975 ? De discussie omtrent kernenergie had een snelle uitbreiding genomen, zowel wat betreft het aantal betrokkenen als wat onderwerpen en argumentering betreft. Ofschoon de betrokkenheid van de « bevolking » waarop beide partijen (pro- en anti-kernenergie) zich beriepen veel kleiner is dan zij pretenderen, doet dit aan het belang van de discussie niets af. Integendeel lijkt niemand nog om het onderwerp heen te kunnen, kernenergie is het centrale punt : actiegroeperingen verenigen zich, kranten en tijdschriften besteden er steeds meer aandacht aan, academici zijn het volkomen oneens, de electriciteitsproducenten beginnen een tegenoffensief.

De eis van een probleemoplossende beslissing was dus duidelijk gesteld. Wie moest deze beslissing nemen ? Diegenen die verantwoordelijk waren voor het gevoerde beleid. Meteen raken we de kern van het probleem. Het waren de politieke overheden die een oplossing moesten zoeken voor het probleem. Een probleem dat zijn oorsprong vond in een beleid dat, ofschoon het door deze overheden was goedgekeurd (cf beslissing van het Ministercomité voor Economische en Sociale Coördinatie van 14 december 1966), door hen zelf niet was voorbereid, integendeel, het was klaargestoomd door de vertegenwoordigers van de kernindustrie (electriciteitsproducenten, multinationale ondernemingen).

De overheid was er zich ten zeerste van bewust dat het uitwerken van beleidsalternatieven een vrijwel onmogelijke opdracht zou zijn gezien de verstrekkende overeenkomsten die in 1966 reeds gesloten werden. Een probleemoplossende of -milderende beslissing was op korte termijn uitgesloten daar 1966 blijbaar veel meer was dan een principiële beslissing, het was zonder meer de goedkeuring van een kernuitrustingsprogramma voor bijna dertig jaar.

Bewijzen zijn er in veelvoud, en zij worden geleverd door de officiële instanties zelf. In een nota van het Kabinet van Waalse Aangelegenheden, gedateerd 25 mei 1977, werden de regeringsbeslissingen in verband met Tihange sinds 1965 op een rijtje gezet. Daaruit besluit het kabinet : « En conclusion, il faut considérer que depuis décembre 1966, le site de Tihange

(44) G. THILL, « Le pari nucléaire : éclairons-nous... vite ! », in *La Revue Nouvelle*, 4, (1975), blz. 535.

est voué à une nucléarisation portant sur 3 tranches nucléaires de plus ou moins 1000 MW chacune (45) ».

Een paragraaf verder lezen we : « La décision d'achat de Tihange III, en 1974, devait être suivie des procédures administratives habituelles en matière de permis de bâtir et de permis d'exploiter. Ces procédures administratives ne pouvaient pas elles-mêmes remettre en question la décision du Ministre des Affaires économiques confirmée par le gouvernement le 16 juillet 1976 (46) ».

Wordt hier niet gezegd dat de procedures voor bouwvergunningen en exploitatievergunningen alleen maar dienen om dingen goed te keuren die al lang achter gesloten deuren definitief werden beslist ? In een persnota schrijft Alfred Califice, minister voor Waalse Aangelegenheden : « En l'occurrence, les documents de l'époque en font foi, Tihange a été choisi comme site pouvant convenir à 2 ou 3 tranches nucléaires (47) ».

Gezien deze omstandigheden zag de overheid in een « afkoelingsperiode » de mogelijkheid om een breed publiek debat vooralsnog te ontwijken. Hiertoe werd een « Commissie van Beraad inzake kernenergie » opgericht die zich omtrent alle aspecten van kernenergie moest beraden. Dat het van regeringszijde niet de bedoeling was om deze commissie te laten fungeren als stimulator, die nadien een parlementair debat zou mogelijk maken, noch als beleidsvormende instantie, werd meteen duidelijk gemaakt door staatssecretaris Dhoore als hij verklaart dat deze commissie zich niet mag uitspreken over de wenselijkheid, c.q. de noodzaak van nieuwe kerncentrales (48). Ook na het neerleggen van de conclusies van deze commissie voor de regering kwam men tot gelijkaardige bevindingen. Dit werd ondermeer bevestigd door Vanden Abeele, kabinetchef van minister Simonet, die deel uitmaakte van de commissie als hij zegt : « Ce travail, fort utile et peu contesté n'a cependant pas eu le suivi qu'il méritait. On ne peut affirmer, en effet, qu'il ait été suivi du grand débat public qu'il était susceptible d'initier et qu'il eut été utile de lancer car rien ne permet de croire que la Belgique serait à l'abri d'une concertation nucléaire inutile et équivoque comme c'est le cas en France et en Allemagne. Tout se passe en effet comme si ce travail avait été une parenthèse, comme s'il avait permis un rejet dans la

(45) Cabinet du Ministre des Affaires Wallonnes, de l'Aménagement du Territoire et du Logement, *Note à propos de la demande de permis de bâtir relatif à la 3e centrale nucléaire de Tihange*, le 25 mai 1977, p. 2.

(46) *Ibid.*

(47) Cabinet du Ministre des Affaires Wallonnes, de l'Aménagement du Territoire et du Logement, *Note pour la presse à propos de Tihange*, blz. 2.

(48) P. LEROY, *op. cit.*, blz. 51.

discussion sur l'utilité et le niveau du développement du nucléaire en Belgique, mais que l'on avait pas la force ou la volonté de conclure (49) ».

In feite bood deze commissie geen enkele oplossing voor het gestelde probleem en dit om voornamelijk twee redenen :

a) De commissie mocht zich niet uitspreken over het gevoerde beleid noch over het te voeren beleid in de nabije toekomst daar dit reeds was vastgelegd door de gedane investeringen van de privé-sector waar de overheid haar goedkeuring reeds had over uitgesproken. Er mocht alleen maar gesproken worden over wat daarna zou kunnen gebeuren ;

b) De samenstelling van de commissie kon niet aanvaard worden door de tegenstanders van kernenergie omdat het grootste deel ervan, hetzij omwille van hun beroepsactiviteit op één of andere manier verbonden was met de kernindustrie, hetzij vooraf reeds een positief standpunt had ingenomen ten opzichte van kernenergie. De regering had nochtans voordien beslist dat mensen die bindingen hadden met de kernsector of die vroeger reeds een standpunt voor of tegen hadden ingenomen, geen deel mochten uitmaken van deze commissie (50). De regering heeft blijkbaar afgeweken van deze stelregel als ze de commissie samenstelde.

Toch slaagde de overheid erin het kernenergiedossier even op de achtergrond te duwen gedurende de periode dat de «Wijzen» (andere benaming voor de Commissie van Beraad inzake kernenergie) aan het werk waren. Dit zou echter van korte duur zijn want toen de commissie haar conclusies in maart 1976 voorlegde aan de regering bleven de reacties hierop niet uit. Wel is er een verschil in aanpak vast te stellen : *La Revue Nouvelle* begint een uitgebreide studieronde die tegen september uitmondde in het dossier « Energie nucléaire : un choix sage ? » (51), terwijl de lokale actiegroeperingen via perscommuniqués hun aanhoudend verzet pogen duidelijk te maken. Vast staat dat van een probleemoplossende of -milderende beslissing op dat ogenblik geen sprake is.

3. De keuze.

Ofschoon Doel IV en Tihange III reeds in 1974 door de toenmalige minister van Economische Zaken Oleffe waren goedgekeurd stond hun

(49) Société Royale d'Economie Politique de Belgique, *Séance du 16 novembre 1977*, nr 403, (1977), blz. 12-13.

(50) P. LEROY, *op. cit.*, blz. 51.

(51) Het betreft hier een dossier waar vele auteurs aan meegewerkt hebben onder de benaming : « Energie nucléaire, un choix 'sage' ? », in *La Revue Nouvelle*, LXIV, 32e année, 9, (1976), blz. 115-284.

vestigingsplaats in 1976 nog niet vast, althans officieel niet. Een advies hiervoor werd door de regering gevraagd aan de ministercomité's voor respectievelijk Waalse en Vlaamse Aangelegenheden. Uit het besluit van de werkgroep, die door het Ministercomité voor Waalse Aangelegenheden werd opgericht om de voorstellen van de electriciteitsproducenten te onderzoeken betreffende Tihange III blijkt duidelijk dat de principiële beslissing om Tihange III te bouwen in feite al lang werd genomen en dat men hooguit nog wat kan bijschaven aan de voorwaarden ervan : « le choix du site ayant été fait et confirmé par le gouvernement en place, les commandes d'équipement ayant été passées, les procédures d'octroi du permis d'exploiter relevant d'autres instances, seules les conditions nouvelles et non réglementaires pouvaient être exigées dans le domaine de la récupération des calories, préfigurant ainsi la politique d'utilisation rationnelle de l'énergie (52) ».

Dat de eigenlijke beslissingen gedicteerd werden door de electriciteitsproducenten blijkt duidelijk uit een interne nota van het Kabinet van Waalse Aangelegenheden aan minister A. Califice. De nota moest de minister helpen om een zinnig advies te geven over de bouwvergunning voor een koeltoren te Tihange en over de inplanting van een derde kerncentrale in Wallonië : « Le permis de bâtir la tour de réfrigération pour Tihange II créera un précédent et influencera le choix du site de WR 2, c'est-à-dire la 3e centrale commandée à planter en Wallonie. En effet, les électriciens considèrent la concentration nucléaire comme intéressante. Elle l'est certainement au niveau économique : valorisation des infrastructures existantes, économie d'échelle et de personnel... dénaturation d'un seul site ! Les électriciens ne retiennent que les sites mosans : Andenne, Bas Oha, Tihange et Hermalle-sous-Argenteau avec une préférence pour Tihange. L'implantation d'une tour permettra d'en demander une « deuxième » puisque le site est quand même gâché (53) ».

Aldus bestigde de regering in 1976 om Doel en Tihange uit te rusten met een supplementaire capaciteit van 1000 MW en aanvaardde men de idee van een voorlopig moratorium van twee jaar (54). Deze beslissing heeft nadien aanleiding gegeven tot heel wat verwarring bij de tegenstanders van kernenergie. Wanneer nadien de bouwvergunningen voor Tihange III en Doel IV worden afgeleverd argumenteren deze dat het moratorium, dat sinds de beslissing van minister Oleffe om een « Commis-

(52) Cabinet du Ministre des Affaires Wallonnes de l'Aménagement du territoire et du logement, *Note pour la presse à propos de Tihange*, z.d., blz. 4.

(53) Cabinet du Ministre des Affaires Wallonnes de l'Aménagement du territoire et du logement, *Note pour Monsieur le Ministre*, le 4 août 1976, blz. 2.

(54) Société Royale d'Economie Politique de Belgique, *op. cit.*, blz. 12-13.

sie van Beraad inzake kernenergie » samen te stellen, werd afgekondigd, ook geldt voor deze kerncentrales. De reden van deze verwarring ligt hierin dat de «buitenwereld» niet wist dat de regering reeds zijn toestemming had gegeven voor de bouw van deze centrales, nog voor dat het moratorium van kracht werd.

Zoals de overheid, omwille van vermelde redenen, geen beleidsalternatieven bezat, zo had ze, logisch hieruit voortvloeiend, zeker geen keuze te maken. Wie wel gekozen heeft zijn de multinationale ondernemingen (Société Générale, Westinghouse,...) en, wat betreft uitrustingsprogramma's en vestigingplaatsen, de electriciteitsproducenten.

De zogenaamde principiëbeslissing van 1966 was een onomkeerbare beslissing waarvan men nog steeds de gevolgen draagt in Doel en Tihange. Achter gesloten deuren kregen de electriciteitsproducenten destijds toestemming om kerncentrales te bestellen. De specifieke organisatie van de energiesector in België en het feit dat het belang van de electriciteitsproducenten destijds verward werd met het openbaar belang hebben een dergelijke toestemming in de hand gewerkt. De opeenvolgende regeringen konden sindsdien niet anders dan het uitrustingsprogramma van de producenten zegenen met bouwvergunningen. Ook al werd de economische toestand beduidend gewijzigd na 1973, ook al is de euforie van de exponentiële groei definitief voorbij.

IV. De politieke dimensie van het (kern)energiedebat.

Het mag opmerkelijk genoemd worden, maar vóór 1974 vinden we nergens een partijpolitek standpunt ten aanzien van kernenergie. Deze vaststelling is echter niet zo verwonderlijk als men nagaat hoe de Belgische energiesector in het algemeen, en de electriciteitssector in het bijzonder is georganiseerd.

De Belgische economie is gekenmerkt door haar geconcentreerd model en heeft in haar bestaan dezelfde evolutie gekend als in de grote geïndustrialiseerde landen : ontwikkeling van het financieel kapitalisme, neiging tot concentratie onder zijn diverse vormen, groeiende scheiding tussen de eigendom en het beheer, oprichting van financiële mechanismen die, dank zij een ingenieus systeem van kruisparticipaties en piramidale participaties, het mogelijk gemaakt hebben dat een beperkt aantal groepen het grootste deel van de industriële activiteit van ons land controleren. Zoals elders, heeft de Staat meer en meer geïntervenieerd op het domein van de economische activiteit, hetzij als beheerder van bepaalde sectoren, hetzij via de instrumenten van de economische politiek.

Wat de electriciteitssector betreft moet er beklemtoond worden dat de electriciteitsproductie een haast uitsluitende privé-aangelegenheid is gebleven. Nochtans zijn er ook in België, in navolging van andere landen, stemmen opgegaan om de electriciteitsproductie in staatsverband te organiseren. Het gaat hier om projecten die doen terugdenken aan de jaren 1960-1961 toen het Algemeen Belgisch Vakverbond een gedetailleerd plan opstelde van structuurhervormingen dat voorzag in nationalisaties op het vlak van de energie en controle op de holdings.

Dergelijke voorstellen hebben indertijd geen politieke meerderheid achter zich gekregen. De eis tot nationalisatie van de electriciteitssector werd in de kiem gesmoord door een aantal structurele aanpassingen (o.a. oprichting van het Controlecomité voor gas en electriciteit) die de beslissingsmacht van de holdings in wezen niet aantastte. Binnen de politieke elite bestond er een duidelijke consensus omtrent het liberaal kapitalistisch model. De politieke elite heeft steeds de dominerende rol van de holdings in de Belgische economie erkend. Dit verklaart in grote mate de terughoudendheid van de politieke partijen om kernenergie op de politieke agenda te plaatsen. Kernenergie werd door de politieke elite gepercipieerd als de technologie waarin de Belgische holdings zich hebben geëngageerd. Ondanks herhaalde eisen van de Kommunistische Partij en bepaalde middens in de Socialistische Partij bleef deze consensus onaangeroerd. Integendeel, de energiecrisis van eind 1973, begin 1974, zorgde voor een herbevestiging van deze consensus. Kritische vragen omtrent kernenergie en het economisch groeimodel werden als niet opportuun weggewuifd.

Onder druk van de opkomende anti-kernenergiebeweging werden er na 1974 wel enkele politieke standpuntbepalingen ingenomen. Deze bleven echter beperkt tot het lokale niveau en vonden geen doorgang tot de respectievelijke partijtoppen. Het waren meestal politieke mandatarissen van een lagere rang die omwille van electorale bezorgdheid standpunt innamen ten aanzien van kernenergie.

De toenemende mobilisering van de massa door de anti-kernenergiebeweging en, niet in het minst, de standpuntbepalingen van de vakbonden, dreigden kernenergie een politieke geladenheid te geven. Op hun congres van april 1975 pleitte het ABVV voor nieuwe structuurhervormingen in de electriciteitssector, die de greep van de overheid moest versterken. Ook het ACV drong aan op een aanpassing van de nationale energiestructuren, zei het dan minder sterk dan het ABVV.

Om deze politieke dimensie te ontzenuwen richtte de toenmalige minister van Economische Zaken Oleffe een werkgroep op, de zogenaamde « Raad van Wijzen » om kernenergie deskundig te doorlichten. De technocratie

was voor de politieke elite een goed instrument om de consensus te vrijwaren. Ook op structureel vlak werden een aantal hervormingen doorgevoerd om de latente eis tot nationalisering van de electriciteitssector te ontcrachten. Zo werd het Nationaal Comité voor de Energie opgericht waarin vertegenwoordigers van de overheid, de openbare- en privé-electriciteitsproducenten en de vakbonden verenigd waren om tot een coherent energiebeleid te komen.

Het instellen van een moratorium voor twee jaar door voormalig minister Oleffe, dat nadien door de opeenvolgende regeringen werd overgenomen, het eisen van een parlementair debat in de geschriften (programma's, electorale manifesten, interviews) van alle politieke partijen, zonder onderscheid, en de regeringsverklaring van de regering Tindemans II, waar men expliciet een parlementair debat voorzag ten laatste voor eind 1977, leken een nieuwe doorbraak te forceren maar bleven dode letters (55). Aan de consensus kon blijkbaar niet geraakt worden, getuige hiervan de uitlatingen van voormalig minister van Economische Zaken W. Claes die de tewerkstelling vooropstelt : ofwel kernenergie, ofwel werkloosheid en daling van de levensstandaard op termijn (56).

Op het einde van de zeventiger jaren dreigt de problematiek rond kernenergie opnieuw politieke afmetingen aan te nemen. De oorzaken hiervan zijn : de communautaire geladenheid van elk nationaal economisch dossier tesamen met de drang naar regionale autonomie en de nieuwe eis tot nationalisering van de electriciteitsproductie.

Op hun Conseil Général van 8 juli 1979 te Ottignies onderstreept de Parti Socialiste, bij monde van de minister van het Waalse gewest J.-M. Dehousse, dat alle belangrijke beslissingen in België een communautair karakter hebben. De nationale energiepolitiek is volgens de PS essentieel georiënteerd op de ontwikkeling van de Vlaamse economie. Daarbij worden de Limburgse steenkolen, de oliepolitiek die de havens van Zeebrugge, Gent en Antwerpen bevoordeelt, de gaspolitiek en de uitbouw van Zeebrugge en de nucleaire politiek met Mol als researchcentrum, aangehaald. De PS spreekt zich daarbij niet resoluut uit tegen kernenergie, maar waarschuwt voor de communautaire aspecten ervan (57). Dezelfde toon vinden we terug bij het Rassemblement Wallon, dat de kapitaalsintensi-

(55) X, « A quoi pourrait servir un 'grand' débat nucléaire ? », in *Le Soir*, 14 april 1979.

(56) X, « Willy Claes en de kernenergie », in *Links*, XIX, (1979), nr 50, blz. 1.

(57) X, « A Ottignies, dimanche, un conseil général a déterminé la politique énergétique du PS », in *Le Soir*, 9 juli 1979.

teit van het huidig energiebeleid verwijt de reconversie van de Waalse industrie te verhinderen (58).

Het regionale aspect als potentiële conflictbron wordt nadien, bij de wetten van 8 augustus 1980, ook institutioneel ingebouwd. Deze kennen immers een zekere energiebevoegdheid toe aan de gewesten. Een eerste uitbarsting hiervan gebeurt in juni 1981 wanneer de Waalse deelregering weigert de bouwvergunning toe te staan voor de koeltoren behorend bij Tihange II. De Waalse deelregering wil hierbij de regionale energiebevoegdheid op het voorplan brengen (59). Ook de huidige regeringscoalitie moet rekening houden met regionale stellingnamen. Daarbij kan verwezen worden naar de verklaringen van Philippe Busquin, energieverantwoordelijke voor het Waalse gewest, die het niet neemt dat staatssecretaris voor energie Knoops, op een soevereine wijze beslist welke het toekomstig energiebeleid van België moet zijn (60).

Het is echter niet alleen het communautaire en regionale aspect dat het energiebeleid dreigt te doorkruisen, ook de eis tot grondige structuurhervormingen van de energiesector, en voornamelijk van de electriciteitssector, klinkt herhaaldelijk opnieuw. Naast de vroegere voorstellen tot nationalisering van de electriciteitssector, legt het ABVV duidelijk de klemtoon op een heroriëntatie van de controlemechanismen in de nucleaire sector. Het ACV pleit voor een betere coördinatie van het globale energiebeleid door structuurhervormingen maar is, in tegenstelling met het ABVV, geen voorstander voor een nationalisering van de energiesector. Om aan deze vakbondsdruk enigszins te ontkomen, werd in de loop van 1979 het statuut herzien van de door de Staat erkende controleorganismen in de nucleaire sector. Serieuze structuurhervormingen bleven echter voorlopig uit. De hernieuwing van de electriciteitsconventie in 1981 was opnieuw een aanleiding om een grondige herstructurering van de energiesector te eisen. Van socialistische zijde werd, mede onder druk van haar jongeren, sterk aangedrongen op een absolute prioriteitsverlening aan de overheid inzake het energiebeleid. Een principiële stellingname tegen kernenergie werd niet geformuleerd, maar er werd wel stelling genomen tegen kernenergie die niet nuttig is voor het algemeen belang.

(58) L. FRANCKART, « Le nucléaire, les produits nouveaux et les idées », in *L'Événement*, 16 februari 1980.

(59) A.-M. PICARD, « Tihange II 'bloqué' par le refus du permis de bâtir la tour de réfrigération déjà terminée ! », in *La Cité*, 26 juni 1981.

(60) A. DE FOOZ, « Énergie : un faux débat pour entériner une situation quasi de fait », in *Tendances*, 18 maart 1982.

W. VANSTRAELEN, « Quel débat parlementaire sur l'énergie ? », in *Tendances*, 22 maart 1982.

Het akkoord van 29 januari 1981 tussen regering, publieke producenten en de privé-sector heeft het risico voor een nationalisatie weer voor een aantal jaren uitgesteld. De greep van de overheid op de electriciteitssector wordt schijnbaar wel versterkt doordat de conventie voorziet in een verhoging van het aandeel van de openbare electriciteitsproducenten tot 15 % van de electriciteitsproductie. Deze verhoging betekent echter geen evenredige greep op het beslissingsproces in de sector. Zolang Ebes en Intercom, samen goed voor bijna 85% van onze electriciteitsproductie, aan hetzelfde touw trekken is hun wil wet. Gezien de greep van de Genera'le Maatschappij op de hele sector koestert men in dit verband dus best niet te veel illusies (61).

Daarenboven is deze participatieverhoging niet volledig gratis. Het is niet de bedoeling om hier de financiële transacties aan te halen die met de herstructurering gepaard gaan. Maar het is toch belangrijk op te merken dat in de conventie wordt bepaald dat de publieke producenten een aandeel van 4 % nemen in het Belgische nucleaire park. Daarvoor zou 5 miljard over de toonbank moeten komen (62). Alles bij mekaar, een erg voorbarige conventie met het oog op het komende parlementair energiedebat. De elitaire consensus is echter blijkbaar onaangetast gebleven.

Nochtans zijn er indicaties die in de toekomst deze consensus zouden kunnen bedreigen. De aftakeling van de nationale economische sectoren en het immobilisme van het Belgisch patronaat doet thans reeds bij sommige politici vragen rijzen omtrent de rol van de holdings als motor van onze economie. Dergelijke redeneringen vindt men meer in Waalse politieke milieus terug dan in Vlaanderen en dit om voor de hand liggende redenen.

Vooralsnog blijft de elitaire consensus rond de electriciteitsproductie onbedreigd. De politieke elite is immers intens verstrengeld met de financiële belangen van de economische groepenringen en blijft een uitstekend transmissiekanaal om hun beslissingen op een adequate wijze ingang te doen vinden.

Besluit.

Het besluitvormingsproces inzake kernenergie illustreert duidelijk de geringe capaciteit van het Belgisch politiek systeem inzake nucleaire aangelegenheden. Aan de basis hiervan ligt een elitaire consensus waarbij de

(61) J. VAN OVERTVELDT, « Overheid is goede geleider voor electriciens », in *Trends*, VII, nr 130, (1981), blz. 36.

(62) C. SERROYEN, Aspecten van de overheidscontrole in de energie-sector, in : Interfacultaire kring - KU Leuven, *Energievormen voor de toekomst. Stapstenen naar een nieuwe samenleving*, Leuven, 1982, blz. 149.

politieke elite de dominerende rol erkent van de economische groeperingen in het economisch bestel. Bedreigingen van deze elitaire consensus worden op een subtiële wijze teniet gedaan, zonder dat de macht van deze economische groeperingen (holdings) in wezen wordt aangetast. De macht van de privé-electriciteitsproducenten, die gedirigeerd worden door de holdings, wordt aanzienlijk versterkt door een immobilisme van het politiek systeem dat instrumenteel is voor de elitaire consensus. De macht van de anti-kernenergiegroeperingen is relatief klein in de mate dat ze slechts een beperkt aantal actieven weet te mobiliseren. Daarbij vervullen de electriciteitsmaatschappijen in hun hoedanigheid van energieproducenten een vitaal geachte functie in ons economisch bestel. Energie is immers een motor van economische groei die op haar beurt nauw verbonden is met welvaart en welzijn. Een grondig parlementair energiedebat kan een doorbraak forceren. De schijnbaar onaantastbare elitaire consensus kan omgebogen worden, maar hiervoor moet wel een politieke meerderheid gevonden worden.

Summary : The nuclear energy decision-making process.

The nuclear energy decision-making process is a clear example of the difficulty the Belgian political system has in making decisions. An explanation for this incapability has to be sought among the political elite, which allows the Belgian economy to be directed by special interests. This admission fits into an « elitist consensus », an unwritten agreement among top-political leaders. Threats to this elitist consensus are subtly neutralized, leaving the power of these economic groups unaffected. The power of the private producers of electricity is to a large extent consolidated by the inertia of the political system. This passivity is instrumental in maintaining the elitist consensus. The power of the anti-nuclear groups, measured in its mobilizing effects, is relatively small. As producers of energy, the electricity companies have a privileged position in the Belgian economic system, because energy is thought to be the motor of economic growth. A thorough parliamentary debate on energy could change the elitist consensus but for this, a political majority would have to be found.

**CLASSIFICATIESCHEMA VOOR DE INVENTARIS
VAN DE OPINIEPEILINGEN EN DE BIBLIOGRAFIE.**

**SCHEMA DE CLASSIFICATION POUR L'INVENTAIRE
DES SONDAGES D'OPINION ET POUR LA BIBLIOGRAPHIE.**

**CLASSIFICATION SCHEME FOR THE INVENTORY
OF OPINION POLLS AND FOR THE BIBLIOGRAPHY.**

<i>A. Buitenlandse politiek :</i>	<i>A. Politique étrangère :</i>	<i>A. Foreign policy :</i>
1. UNO en andere wereldorganisaties	1. ONU et autres organisations mondiales	1. UNO and other world organizations
2. Europese politiek	2. Politique européenne	2. European policy
3. Politiek ten overstaan van de ontwikkelingslanden	3. Politique vis-à-vis des pays en voie de développement	3. Policy vis-à-vis the developing countries
4. Politiek ten overstaan van de betrekkingen Oost - West	4. Politique relative aux rapports Est-Ouest	4. Policy vis-à-vis East-West relations
5. Defensiepolitiek	5. Politique de défense	5. Defence policy
6. Internationale betrekkingen	6. Relations internationales	6. International relations
7. Buitenlandse politiek van andere landen	7. Politique étrangère des autres pays	7. Foreign policy of other countries
8. Binnenlandse politiek van andere landen	8. Politique intérieure des autres pays	8. Domestic policy of other countries
<i>B. Sociale politiek :</i>	<i>B. Politique sociale :</i>	<i>B. Social policy :</i>
1. Regime van de arbeid	1. Régime du travail	1. Labour system
2. Tewerkstellingsbeleid	2. Politique de l'emploi	2. Employment policy
3. Beroepsorganisaties	3. Organisations professionnelles	3. Professional organizations

4. Sociale zekerheid	4. Sécurité sociale	4. Social security
5. Familiale en demografische politiek	5. Politique familiale et démographique	5. Family policy and demographic policy
6. Volksgezondheid	6. Santé publique	6. Public health
7. Huisvesting	7. Logement	7. Housing
8. Sociale programmatie	8. Programmation sociale	8. Social planning
9. Het verbruik	9. La consommation	9. Consumption
10. Leefmilieubescher- ming (met inbegrip van ruimtelijke or- dening)	10. Protection de l'en- vironnement (y compris l'aména- gement du terri- toire)	10. Environmental pro- tection (including urban planning)
11. Welzijn	11. Bien-être	11. Welfare

C. *Economische politiek* : C. *Politique économique* . C. *Economic policy* :

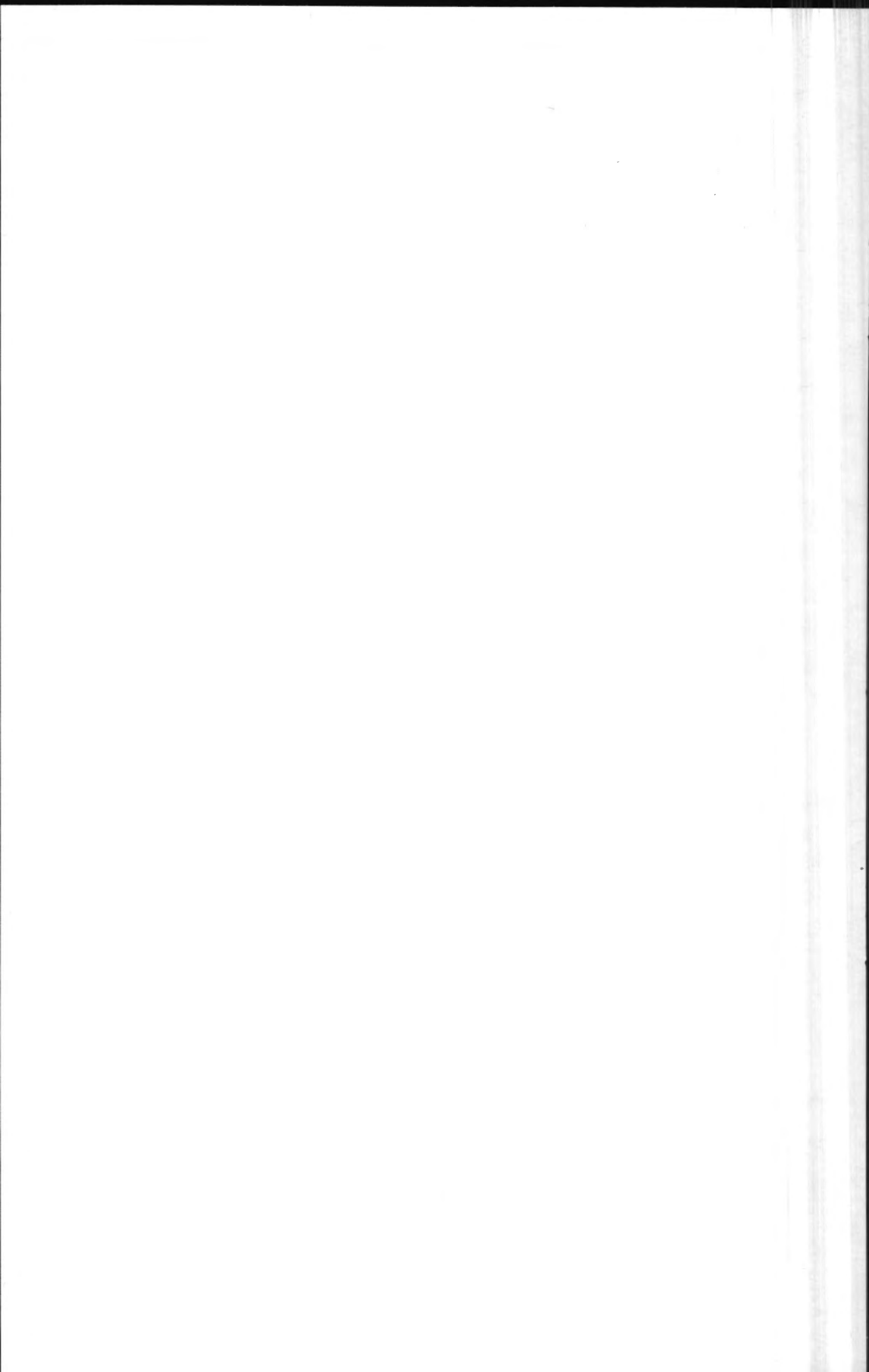
1. De eigendom	1. La propriété	1. Property
2. Organisatie van de economie	2. Organisation de l'économie	2. Organization of the economy
3. Prijzenpolitiek	3. Politique des prix	3. Prices policy
4. Subsidiepolitiek	4. Politique des sub- sides	4. Subsidization policy
5. Conjunctuurpolitiek	5. Politique conjon- cturelle	5. Policy regarding economic cycles
6. Energiebeleid	6. Politique énergéti- que	6. Energy policy
7. Infrastructuur - ver- voer en communi- caties	7. Infrastructure - transport et com- munications	7. Infrastructure - transport and com- munications
8. Streekontwikkeling	8. Développement ré- gional	8. Regional develop- ment
9. Industriële politiek	9. Politique indus- trielle	9. Industrial policy
10. Handelspolitiek	10. Politique commer- ciale	10. Trade policy
11. Landbouwpolitiek	11. Politique agricole	12. Policy vis-à-vis the
12. Politiek ten over- staan van de mid- denstand en de zelfstandigen	12. Politique relative aux classes moyen- nes et aux indé- pendants	11. Agricultural policy middle classes and the self-employed

D. *Financiële politiek* : D. *Politique financière* : D. *Financial policy* :

1. Investerings- en sparen	1. Investissements et épargne	1. Investments and savings
2. Budgettaire politiek	2. Politique budgétaire	2. Budget policy
3. Fiscale politiek	3. Politique fiscale	3. Fiscal policy
4. Munt- en krediet- politiek	4. Politique monétaire et du crédit	4. Monetary and cred- it policy

<i>E. Binnenlandse politiek :</i>	<i>E. Politique intérieure :</i>	<i>E. Domestic policy :</i>
0. Kronieken	0. Chroniques	0. Chronicles
1. Organisatie van de staat	1. Organisations de l'Etat	1. Organization of the state
2. Nationale instellingen	2. Institutions nationales	2. National institutions
3. Regionale en plaatselijke instellingen	3. Institutions régionales et locales	3. Regional and local institutions
4. Politieke partijen	4. Partis politiques	4. Political parties
5. Verkiezingen	5. Elections	5. Elections
6. Rechten en vrijheden	6. Droits et libertés	6. Rights and liberties
7. Rechtsbedeling	7. Assistance juridique	7. Administration of justice
8. Taalproblemen en minderheden	8. Problèmes linguistiques et minorités	8. Linguistic problems and minorities
9. Handhaving van de orde	9. Maintien de l'ordre	9. Maintenance of public order
10. Nasleep van de oorlogen	10. Séquelles des guerres	10. War recovery
11. Vreemdelingenproblemen	11. Problèmes des étrangers	11. Problems concerning aliens
12. Verhouding staat en kerken	12. Rapport entre l'Etat et les églises	12. Church-State relations
13. Verkeersproblematiek	13. Problématique des transports	13. Traffic problems
<i>F. Cultuurpolitiek.</i>	<i>F. Politique culturelle :</i>	<i>F. Cultural policy :</i>
1. Onderwijs	1. Enseignement	1. Education
2. Wetenschappelijk onderzoek	2. Recherche scientifique	2. Scientific research
3. Volksopvoeding	3. Education populaire	3. Adult education
4. Vrijtijdsbesteding	4. Politique des loisirs	4. Leisure
5. Vrouwenemancipatie	5. Emancipation des femmes	5. Emancipation of women
6. Jeugd	6. Problèmes de la jeunesse	6. Youth
7. Kunst	7. Arts	7. Art
8. Massacommunicatie	8. Communication de masse	8. Mass communication
9. Cultuurautonomie	9. Autonomie culturelle	9. Cultural autonomy
10. Toerisme	10. Tourisme	10. Tourism
11. Sport	11. Sport	11. Sports

De politieke opiniepeilingen in België in 1981

door Jozef SMITS,

Assistent aan de Afdeling Politologie
van de Katholieke Universiteit te Leuven.

★

Dit overzicht van de politieke opiniepeilingen in België in 1981 is gerubriceerd volgens de grote beleidssectoren : buitenlandse politiek, sociale politiek, economische politiek, financiële politiek, binnenlandse politiek en culturele politiek. Peilingen die weinig of geen betrekking hebben op de Belgische politiek als dusdanig zijn ondergebracht in de rubriek « Andere peilingen » (1).

In de inventaris wordt van elke peiling de titel gegeven, een beknopte omschrijving van de inhoud, het instituut dat de peiling doorvoerde, het tijdstip van de bevraging, de omvang en de aard van de steekproef, het aantal vragen, de opdrachtgever en de bibliografische gegevens van de publikatie(s). Het teken X staat voor vertrouwelijk of onbekend. Het onderzoek naar de publikaties werd afgesloten op 8 mei 1982. De samensteller dankt de peilingeninstituten voor hun waardevolle medewerking bij het opstellen van deze inventaris.

(1) Voor de overzichten van :

- 1974 zie : *Res Publica*, 1975, nr. 3, blz. 433-442 ;
- 1975 zie : *Res Publica*, 1976, nr. 3-4, blz. 497-506 ;
- 1976 zie : *Res Publica*, 1977, nr. 2, blz. 373-382 ;
- 1977 zie : *Res Publica*, 1978, nr. 2, blz. 367-376 ;
- 1978 zie : *Res Publica*, 1979, nr. 2, blz. 371-387 ;
- 1979 zie : *Res Publica*, 1980, nr. 3, blz. 505-521 ;
- 1980 zie : *Res Publica*, 1981, nr. 2-3, blz. 409-426.

A. BUITENLANDSE POLITIEK.

2. Europese politiek.

a) De publieke opinie in de Europese Gemeenschap in het voorjaar van 1981.

De stemming onder de Belgen : de tevredenheid met het leven ; de houding tegenover veranderingen in de samenleving : revolutie, hervormingen, verdediging tegen subversieve krachten. De houding tegenover Europa en de E.G. : voor of tegen de eenmaking van W.-Europa, het oordeel over de evolutie m.b.t. de verstandhouding tussen de E.G.-lidstaten, de identificatie met de E.G., de voor- en nadelen van het lidmaatschap van de E.G. De gevoelens van Europese solidariteit. Houding tegenover de invoering van een Europees paspoort.

DIMARSO. 23 maart-4 april 1981. Nationale representatieve steekproef van 949 Belgen van 15 jaar en ouder. Twaalf vragen. Opdrachtgever : Commissie van de Europese **Gemeenschap**.

Publikatie : *Eurobarometer nr. 15*, Commissie van de E.G., Brussel, 1981.

b) De publieke opinie in de Europese Gemeenschap in het najaar van 1981.

De stemming onder de Belgen : wat de Belgen van 1982 verwachten, de vrees voor een nieuwe wereldoorlog, de tevredenheid met de wijze waarop de democratie functioneert, de houding tegenover veranderingen in de samenleving : revolutie, hervormingen, verdediging tegen subversieve krachten. De houding tegenover de belangrijkste sociaal-economische problemen.

De houding tegenover Europa en de E.G. : voor of tegen de eenmaking van W.-Europa, de evolutie in de relaties tussen de W.-Europese landen tijdens de voorbije 25 jaar, het oordeel over de recente evolutie m.b.t. de verstandhouding tussen de E.G.-lidstaten, de perspectieven inzake de tewerkstelling in de E.G., de algemene houding tegenover de E.G. en de mate van identificatie met de E.G.

DIMARSO. Oktober 1981. Nationale representatieve steekproef van 973 Belgen van 15 jaar en ouder. Elf vragen. Opdrachtgever : Commissie van de Europese Gemeenschap.

Publikatie : *Eurobarometer nr. 16*, Commissie van de E.G., Brussel, 1981.

5. Defensiepolitiek.

a) De Eurotraketten.

Houding tegenover de installatie van kerntraketten in Europa. Houding tegenover de installatie van kerntraketten in België. Beoordeling van de zgn. nul-optie voorgesteld door de president van de VSA. Houding tegenover de installatie van kerntraketten in W.-Europa indien in O.-Europa kerntraketten worden geïnstalleerd. Houding tegenover de installatie van kerntraketten in België indien in O.-Europa kerntraketten worden geïnstalleerd.

SOBEMAP. 24-26 oktober 1981. Nationale representatieve steekproef van 843 Belgen. Zes vragen. Opdrachtgever : L'Événement.

Publikatie : *l'Événement*, 3 december 1981.

b) De kerntraketten.

Houding tegenover de installatie van kerntraketten op Belgisch grondgebied.

IAO-ICSOP. 14-18 oktober 1981. Nationale representatieve steekproef van 1.621 Belgen van 18 jaar en ouder. Eén vraag. Opdrachtgever : De Standaard-Het Nieuwsblad-De Gentenaar.

Publikatie : *De Standaard*, 27 oktober 1981.

B. SOCIALE POLITIEK.

O. Algemeenheden.

a) De man-vrouw-relatie.

De houding t.a.v. de ondervertegenwoordiging van de vrouw in belangrijke functies. Beoordeling van de kansen van de vrouw op de arbeidsmarkt. Beoordeling van de bekwaamheid van de vrouw om leidinggevende functies uit te oefenen. De houding t.a.v. de tewerkstelling van de vrouw in traditioneel mannelijke beroepen. De rechten van de vrouw in het huwelijk. De houding t.a.v. de betrokkenheid van de vrouw in de politiek. Of men over politiek spreekt met zijn echtgeno(o)t(e). De wenselijkheid van het huwelijk. Aanduiding van de factoren die het huwelijk bedreigen. De belangrijkste doeleinden van het huwelijk. De belangrijkste redenen die een echtscheiding rechtvaardigen.

UNIOP-INUSOP. Juni 1981. Nationale representatieve steekproef van 2.000 Belgen. Dertien vragen. Eigen initiatief UNIOP-INUSOP.

Publikatie : Document UNIOP-INUSOP nr. 10, Brussel november 1981.

1. Regime van de arbeid.

a) De Kaderleden.

De karakteristieken van de kaderleden : leeftijd, onderwijs, mobiliteit, tewerkstellingssector en bezoldiging.

IAO-ICSOP. Tijdstip van bevraging : X. Omvang en aard van de steekproef : X. Aantal vragen : X. Opdrachtgever : Nationale Confederatie van het Kaderpersoneel.

Publikatie : *Infokader-Infocadre*, april 1981.

b) Derde leeftijd of een tweede leven ?

Houding tegenover de oppensioenstelling. De identificatie met België, Wallonië, Brussel en Europa. De betekenis van Wereldoorlog II voor hun leven. De markantste politieke, sociale en economische gebeurtenissen uit hun leven. Beoordeling van de professionele loopbaan. Aan wie de verbetering van de arbeidsomstandigheden dient toegeschreven te worden. Houding i.v.m. de relaties tussen de politieke partijen en de werknemers- en werkgeversorganisaties. Houding i.v.m. een aantal maatschappelijke problemen : de evolutie in de zeden, het geweld, het onderwijs. De activiteiten tijdens de oppensioenstelling.

SOBEMAP. Maart-september 1981. Nationale representatieve steekproef van 1.000 Franstalige Belgen van 55 tot 70 jaar. Veertien vragen. Opdrachtgever : La Dernière Heure en RTBF.

Publikatie : *La Dernière Heure*, 9-10 januari - 6-7 februari 1982.

3. Beroepsorganisaties.

a) De vakbonden.

De verhouding tussen de vakbonden. De verhoudingen vakbonden-werkgevers. De economische beslissingsmacht.

IAO-ICSOP. Juni 1981. Representatieve steekproef van de Vlaamse bevolking van 18 jaar en ouder. Achtentwintig vragen. Opdrachtgever : X.

Niet gepubliceerd.

b) Zie peiling B.1.b., E.O.d.

9. Het verbruik.

a) **Typologie van de vrouw.**

Het consumptiepatroon van de vrouw.

SOBEMAP in samenwerking met McCANN ERICKSON. Tijdstip van bevraging : X. Nationale representatieve steekproef van 6.080 Belgische vrouwen van 15 jaar en ouder. Aantal vragen : X. Eigen initiatief SOBEMAP en McCANN ERICKSON.

Publikatie : *Typologie van de vrouw*, SOBEMAP-Rapport, Brussel, z.d., *Pourquoi Pas ?*, 4 maart en *Knack*, 10 maart 1982.

b) **Bedrijfsleiders - Kaderleden 1981.**

De koop- en leefgewoonten van bedrijfsleiders en kaderleden. Hun socio-demografisch en -professioneel profiel.

SOBEMAP. 1-30 juni 1981. Nationale representatieve steekproef van 1.016 bedrijfsleiders en leidinggevende kaderleden. Vierenzeventig vragen. Opdrachtgever : L'Echo de la Bourse - Agefi, L'Événement, De Financieel Economische Tijd, Gazet van Antwerpen, Knack, De Standaard, Trends en Trends-Tendances.

Publikatie : *Bedrijfsleiders - Kaderleden '81*, SOBEMAP-Rapport, Brussel, z.d., *De Standaard en Knack*, 9 december, *L'Echo de la Bourse*, *De Financieel Economische Tijd*, *Gazet van Antwerpen*, *l'Événement*, 10 december, *Trends*, 15 december 1981 en 1 januari 1982, *Trends-Tendances*, 22 december 1981, *Pourquoi Pas ?* 31 december 1981.

C. ECONOMISCHE POLITIEK.

C. Algemeenheden.

a) **De Belgen en hun inkomens.**

De verwachtingen m.b.t. de inkomensevolutie.

UNIOP-INUSOP. 15-31 maart 1981. Nationale representatieve steekproef van 1.624 Belgen van 18 jaar en ouder. Eén vraag. Opdrachtgever : UNIOP-INUSOP en DULBEA.

Publikatie : *L'Événement*, 30 mei 1981.

b) De vrouwen en de crisis.

De verwachtingen in verband met de economische crisis. De verwachtingen in verband met de evolutie van de koopkracht. De besparingen in het huishouden. Het sparen in het algemeen : hoeveel en waarom.

IAO-ICSOP. Juni 1981. Nationale representatieve steekproef van 3.121 Belgen van 18 jaar en ouder. Twaalf vragen. Opdrachtgever : Marie Claire.

Publikatie : Marie Claire, september 1981.

c) De economische conjunctuur.

De voorstelling, de vrees en de verwachtingen in verband met de persoonlijke financiële situatie, de werkgelegenheid, het sparen, de belastingen, de prijzen en de overheidsfinanciën. Het algemeen psychologisch klimaat ten aanzien van het optreden van de regering. De verwachtingen met betrekking tot het optreden van de regering.

UNIOP-INUSOP. Maart, mei, september en december 1981. Nationale representatieve steekproef van 2.000 Belgen van 18 jaar en ouder. Vijfendertig vragen. Opdrachtgever : Ministerie van Economische Zaken.

Niet gepubliceerd.

d) « Het groot orakel ».

Beoordeling van de economische toestand. Aanduiding van de verantwoordelijken voor de werkloosheid. De samenstelling van de regeringscoalitie. De mogelijkheid dat België in een wereldoorlog wordt betrokken. De onderneming : haar doelstellingen en vertegenwoordigers. De beroepen van de toekomst.

CEGOS MAKROTEST. 2 december 1981. De peiling werd ondernomen bij 229 deelnemers aan een studiedag over « Commercieel beleid in crisistijd ». Elf vragen. Eigen initiatief CEGOS MAKROTEST.

Publikatie : *Het groot orakel*, Rapport CEGOS MAKROTEST, Brussel, december 1981.

e) Zie peiling E.O.e.

6. Energiepolitiek.

a) De houding van de Belgen tegenover energiebesparingen.

Het bewustzijn van de energiecrisis. De reacties t.a.v. de energiecrisis en de energiebesparingen.

UNIOP-INUSOP. Februari 1981. Nationale representatieve steekproef van 2.000 Belgen van 18 jaar en ouder. Drieëndertig vragen. Opdrachtgever : Belgisch Instituut voor Voorlichting en Documentatie en het Ministerie van Economische Zaken.

Niet gepubliceerd.

b) **Kernenergie.**

Houding tegenover het behoud van de bestaande en de bouw van nieuwe kerncentrales. Beoordeling van de argumenten die aangevoerd worden voor het behoud van de bestaande of de bouw van nieuwe kerncentrales. Oplossingen voor de energieschaarste. De gevolgen van het stopzetten van de bouw van kerncentrales voor de levensstandaard en de werkloosheid. Kennis van het bestaan van een reddingsplan ingeval van een ongeval in een kerncentrale. Het vertrouwen in de controle- en veiligheidsmaatregelen i.v.m. kerncentrales.

IAO-ICSOP. 22 april - 1 mei 1981. Representatieve steekproef van 1.949 Franstalige Belgen van 18 jaar en ouder. Tien vragen. Opdrachtgever : Vers l'Avenir.

Publikatie : *Vers l'Avenir*, 26 juni 1981.

7. Infrastructuurpolitiek.

a) **Het gebruik van groene zones.**

Het bezoek aan parken. De behoefte aan groene zones. De activiteiten in groene zones.

UNIOP-INUSOP. April 1981. Representatieve steekproef bij 1.000 inwoners van de Brusselse agglomeratie van 15 jaar en ouder. Vijftig vragen. Opdrachtgever : Ministerie van Openbare Werken.

Niet gepubliceerd.

b) **De houding van de inwoners van de Luikse regio t.o.v. de opties inzake de stedelijke infrastructuurwerken.**

Inhoud : zie titel.

UNIOP-INUSOP. Januari 1981. Omvang en aard van de steekproef : X. Opdrachtgever : Ministerie van Openbare Werken.

Niet gepubliceerd.

c) **De verkeersveiligheid in België.**

De impact van de campagnes ter bevordering van de verkeersveiligheid. Kennis van de wegcode.

UNIOP-INUSOP. Tijdstip van bevraging : X. Nationale representatieve steekproef van 2.000 Belgen van 18 jaar en ouder. Veertig vragen. Opdrachtgever : Fonds d'Etudes pour la Sécurité Routière.

Niet gepubliceerd.

D. FINANCIËLE POLITIEK.

2. Budgettaire politiek.

a) **De overheidsfinanciën.**

Beoordeling van het financieel beheer van de staat. De draagwijdte van de openbare schuld. Houding tegenover een vermindering van de overheidsuitgaven. Houding tegenover een verhoging van de belastingen en de sociale bijdragen. De wenselijkheid van besparingen in diverse sectoren.

SOBEMAP. 27 mei-25 juni 1981. Nationale representatieve steekproef van 2.300 Belgen van 18 jaar en ouder. Zes vragen. Opdrachtgever : Knack en Pourquoi Pas ?

Publikatie : *Knack*, 30 september 1981 en *Pourquoi Pas ?*, 1 en 8 oktober 1981.

3. Fiscale politiek.

a) **De Belgen en de fiscaliteit.**

Het presteren van overuren. De bereidheid tot het (verder) presteren van overuren in geval van een verhoging van de inkomstenbelastingen (voor de loon- en weddetrekkenden). Of men meer of minder zou werken in geval van een verhoging van de inkomstenbelastingen (voor zelfstandigen). De kennis van het bedrag van de belastingvoorheffing op het brutoloon. Wie de belastingsaangifte invult. De verwachtingen inzake de verhoging van het netto-inkomen. De houding t.a.v. de decumul.

UNIOP-INUSOP. Maart 1981. Nationale representatieve steekproef van 1.625 Belgen. Zeventien vragen. Eigen initiatief UNIOP-INUSOP.

Publikatie : Document UNIOP-INUSOP nr. 9, Brussel, oktober 1981,

E. BINNENLANDSE POLITIEK.**O. Algemeenheden .****a) De communautaire beeldvorming.**

Beoordeling van de beslissingsmacht van de Vlaamse resp. Franstalige ministers. De noodzakelijkheid van de kennis van de tweede landstaal voor een aantal (aangeduide) functies in tweetalige gebieden. Financiële solidariteit tussen of financiële zelfstandigheid voor de Vlaamse en de Franstalige gemeenschap. De bereidheid om naar het Vlaamse resp. Franstalige landsgedeelte te verhuizen om beroepsredenen. Het luisteren en het kijken naar de Nederlandstalige resp. Franstalige radio en TV, het lezen van een Nederlandstalige resp. Franstalige krant. De professionele, familiale en vriendschappelijke contacten met leden van de anderstalige gemeenschap. Aanduiding van de adjectieven die het best de Vlamingen, de Walen en de Brusselaars omschrijven. Aanduiding van de belangrijkste doelstellingen waarvoor de taalgemeenschappen onafhankelijk van mekaar kunnen ijveren. Aanduiding van de materiële goederen die belangrijk zijn voor het realiseren van de persoonlijke welstand. De keuze inzake de politieke evolutie van het Vlaamse, Waalse en Brusselse gewest. Kennis van de tweede landstaal. Voor welke partij men stemde bij de laatste verkiezingen.

UNIOP-INUSOP. 19 januari-2 februari 1981. Nationale representatieve steekproef van 2 036 Belgen van 18 jaar en ouder. Twaalf vragen. Opdrachtgever : UNIOP-INUSOP, De Standaard en Le Soir.

Publikatie : *Document UNIOP-INUSOP nr. 7*, Brussel, 1981. *De Standaard en Le Soir*, 6 en 7 maart 1981.

b) De politicus van het jaar 1980.

Aanduiding van de politicus van het jaar 1980.

DIMARSO. Januari 1981. Nationale representatieve steekproef van 979 Belgen. Eén vraag : Opdrachtgever : X.

Publikatie : *De Standaard*, 3 maart 1981.

c) Barometer van de populariteit der politici.

Aanduiding van de politicus die tijdens de volgende maanden een belangrijke rol kan spelen.

MARKETING UNIT. 26 maart - 2 april 1981 en 1-4 september 1981. Nationale representatieve steekproef van 1.013 en 1.121 Belgen van 18 jaar en ouder. Eén vraag. Opdrachtgever : Pourquoi Pas ?

Publikatie : *Pourquoi Pas ?*, 9 april en 17 september 1981.

d) **Politieke actualiteit.**

Voorkeur in verband met de samenstelling van de regeringscoalitie. Houding tegenover een zakenkabinet. Houding tegenover een federalisme met financiële verantwoordelijkheid voor de gewesten. Houding tegenover het sociaal overleg. Houding tegenover een legislatuurparlement. Aanduidingen van de sectoren waarin de overheid dient te bezuinigen. De keuze tussen belastingverhoging, loonsverlaging of wijziging van de automatische indexkoppeling voor het voeren van een herstelbeleid. Houding tegenover wijzigingen aan de automatische indexkoppeling. Voor welke doelstellingen men een koopkrachtvermindering aanvaardt. Houding tegenover besparingen op de werkloosheidsuitgaven. Houding tegenover een regionalisering van de nationale industriële sectoren. De oplossing van de economische crisis door meer overheids- of persoonlijk initiatief. Aanduiding van de doeltreffendheid van maatregelen ter bevordering van de tewerkstelling. Houding tegenover een vermindering van de overheidssubsidies voor de culturele en voor de welzijnssector.

IAO-ICSOP. 14-18 oktober 1981. Nationale representatieve steekproef van 1.621 Belgen van 18 jaar en ouder. Veertien vragen. Opdrachtgever : De Standaard-Het Nieuwsblad-De Gentenaar.

Publikatie : *De Standaard*, 4, 5 en 6 november 1981.

e) **Politieke actualiteit.**

Beoordeling van de overlevingskansen van de regering. De verantwoordelijken voor een eventuele val van de regering. Houding tegenover een vermindering van de produktiekosten voor de ondernemingen. Houding tegenover en de beoordeling van de efficiëntie van een aantal maatregelen tot vermindering van de produktiekosten. Houding tegenover mogelijke wijzigingen aan de automatische indexkoppeling. Houding tegenover een regionalisering van de vijf nationale industriële sectoren. Voor welke partij zou men nu stemmen.

IAO-ICSOP. 29 april - 6 mei 1981. Representatieve steekproef van Franstalige Belgen van 18 jaar en ouder. Veertien vragen. Opdrachtgever : La Libre Belgique.

Publikatie : *La Libre Belgique*, 13 mei 1981.

f) **Politieke actualiteit.**

Aanduiding van de populairste Brusselse politicus. Aanduiding van de mogelijke opvolger van PSC-voorzitter P. Vanden Boeynants. Aanduiding van de mogelijke opvolger van PS-voorzitter A. Cools. Voor welke niet-Brusselse politicus men zou stemmen indien deze zich in het kiesarrondissement Brussel kandidaat zou stellen voor de parlamentsverkiezingen. Beoordeling van de al of niet verplichte deelname aan het referendum georganiseerd door een aantal gemeenten in de Brusselse agglomeratie. De participatie aan dit referendum. Voor welke partij men nu zou stemmen.

IAO-ICSOP. 29 december 1980 - 5 januari 1981. Representatieve steekproef van 525 inwoners van 18 jaar en ouder uit de Brusselse agglomeratie. Tien vragen. Opdrachtgever : La Libre Belgique.

Publikatie : La Libre Belgique, 16 en 17 januari 1981.

g) **Politieke actualiteit.**

Aanduiding van de Franstalige politicus die de socio-economische problemen kan oplossen. De gehechtheid aan België en aan Wallonië. Aanduiding van de belangrijkste problemen (buiten het probleem van de werkloosheid). Voor welke partij men nu zou stemmen. Het kiesgedrag van praktizerende en niet-praktizerende katholieken. Het kiesgedrag van niet-katholieken. Het kiesgedragen van de 18-21 jarigen en de zestig-plussers. Houding tegenover de kiesplicht.

Groupe de Sociologie Wallonne. 12-18 oktober 1981. Representatieve steekproef van 1.206 Walen van 18 jaar en ouder. Aantal vragen : X. Opdrachtgever : La Cité.

Publikatie : *La Cité*, 22, 23, 24, 25 en 26 oktober 1981.

h) **Politieke actualiteit.**

Beoordeling van de bekwaamheid van de Brusselse en Waalse politici om de economische moeilijkheden op te lossen.

UNIOP-INUSOP. Juni 1981. Representatieve steekproef van 1.970 franstalige Belgen. Eén vraag. Opdrachtgever : L'Événement.

Publikatie : *L'Événement*, 8 oktober 1981 en *La Libre Belgique*, 10-11 oktober 1981.

i) **Wat willen de 18-21 jarigen ?**

Het belang van stemrecht voor jongeren. De invloed van de politiek op het privé-leven. Waar de belangstelling van de jongeren naar uitgaat.

Wat de electorale keuze bepaalt. Het uitbrengen van een lijst- of voorkeurstem bij de verkiezingen. Voor welke partij men nu zou stemmen.

Institut pour la Promotion de la Formation permanente de Hainaut. 30 oktober - 2 november 1981. De peiling werd ondernomen bij jongeren van 18 tot 21 jaar van het arrondissement Charleroi. Aantal vragen : X. Opdrachtgever : Journal Indépendance et du Peuple.

Publikatie : *Le Peuple*, 6 en 7-8 november 1981.

j) « **Welke regering wenst U ?** »

Voorkeur inzake de samenstelling van de regeringscoalitie.

MARKETING UNIT. 30 oktober - 2 november 1981. Nationale representatieve steekproef van 1.041 Belgen van 18 jaar en ouder. Eén vraag. Opdrachtgever : Pourquoi Pas ?

Publikatie : *Pourquoi Pas ?*, 12 november 1981.

1. Organisatie van de staat.

a) **De verhoudingen en opinies bij de Belgische bevolking over de toekomst van België, de staats hervorming en de organisatie van een referendum.**

Kennis over en belangstelling voor de staats hervorming. De oorzaken van de geringe interesse voor de staats hervorming. De gehechtheid aan België. De oorzaken van de economische en financiële problemen. Houding tegenover een grotere autonomie voor de gewesten. De gevolgen van de staats hervorming voor de gewesten. De leefbaarheid van een Vlaamse en Waalse staat. Beoordeling van de Vlaams-Waalse verstandhouding. Beoordeling van het taalstatuut, een gebiedsuitbreiding voor en de bevoegdheden van het Brussels gewest. De bereidheid tot deelname aan een eventueel referendum. Aanduiding van mogelijke referendum-onderwerpen.

DIMARSO. September 1981. Nationale representatieve steekproef van 1.510 Belgen. Veertig vragen. Opdrachtgever : CEPRESS.

Publikatie : *De Standaard*, 18 februari 1982.

b) **Zie peiling E.O.a., E.O.d., E.O.e.**

2. Nationale instellingen.

a) Het imago van de ambtenaren bij het Belgisch publiek.

Het algemeen imago van de ambtenaar. De tevredenheid over de dienstverlening door de ambtenaren. Persoonlijke belangstelling voor een loopbaan in overheidsdienst.

GfK-BELGIUM. Mei-juni 1981. Nationale representatieve steekproef van 2.000 Belgen van 18 jaar en ouder. Vijf vragen. Eigen initiatief GfK-BELGIUM.

Niet gepubliceerd.

4. Politieke partijen.

a) Wallonië en de PS : Glinne-Spitaels.

Wie men zou kiezen uit de 3 kandidaten (E. Glinne, G. Spitaels, A. Van der Biest) voor het voorzitterschap van de PS. Wie men zou kiezen als voorzitter van de PS.

MARKETING UNIT. 9-13 februari 1982. Representatieve steekproef van 492 Franstalige Belgen van 18 jaar en ouder. Twee vragen. Opdrachtgever : Pourquoi Pas ?

Publikatie : *Pourquoi Pas ?*, 19 februari 1981.

b) Het CVP-kiezerskorps.

Inhoud : zie titel.

IAO-ICSOP. Juni 1981. Aard en omvang van de steekproef : X. Veertien vragen. Opdrachtgever : X.

Niet gepubliceerd.

c) Het PSC-kiezerskorps.

Inhoud : zie titel.

IAO-ICSOP. Juni 1981. Aard en omvang van de steekproef : X. Vijfendertig vragen. Opdrachtgever : X.

Niet gepubliceerd.

d) Zie peiling E.O.f.

5. Verkiezingen.

a) Kiesintenties.

Voor welke kandidaat de Belgen zouden stemmen bij de Franse presidentsverkiezingen.

UNIOP-INUSOP. 24 februari-12 maart 1981. Nationale representatieve steekproef van 1.989 Belgen van 18 jaar en ouder. Eén vraag. Opdrachtgever : L'Événement.

Publikatie : *L'Événement*, 28 maart 1981.

b) Kiesintenties in Wallonië.

Voor welke partij men nu zou stemmen.

IAO-ICSOP. Juni 1981. Representatieve steekproef van de Waalse bevolking van 18 jaar en ouder. Twee vragen. Opdrachtgever : La Libre Belgique.

Publikatie : *La Libre Belgique*, 24 juli 1981.

c) Kiesintenties.

Voor welke partij men nu zou stemmen.

IAO-ICSOP. 14-26 september 1981. Representatieve steekproef van 1.022 Vlamingen en 1.084 Walen van 18 jaar en ouder. Vier vragen. Opdrachtgever : Het Laatste Nieuws en La Libre Belgique.

Publikatie : *Het Laatste Nieuws* en *La Libre Belgique*, 29 september 1981.

d) Kiesintenties.

Voor welke partij stemde men bij de laatste verkiezingen. Voor welke partij men nu zou stemmen.

SOBEMAP. 12-14 oktober, 19-21 oktober, 26-28 oktober 1981. Nationale representatieve steekproef van 578, 594 en 810 Belgen van 18 jaar en ouder. Twee vragen. Opdrachtgever : L'Événement.

Publikatie : L'Événement, 22 en 29 oktober en 5 en 12 november 1981.

e) **Kiesintenties.**

Voor welke partij men nu zou stemmen.

Groupe de Sociologie Wallonne. 12-18 oktober 1981. Representatieve steekproef bij 1.206 Walen van 18 jaar en ouder. Eén vraag. Opdrachtgever : X.

Publikatie : *Le Soir*, 23 oktober 1981.

f) **Kiesintenties.**

Voor welke partij men nu zou stemmen.

IAO-ICSOP. 14-18 oktober 1981. Nationale representatieve steekproef van 1.621 Belgen van 18 jaar en ouder. Twee vragen. Opdrachtgever : De Standaard-Het Nieuwsblad-De Gentenaar.

Publikatie : *De Standaard*, 24-25 oktober 1981.

g) **Kiesintenties in de Brusselse agglomeratie.**

Voor welke partij men nu zou stemmen.

IAO-ICSOP. 14-18 oktober 1981. Representatieve steekproef bij inwoners van de Brusselse agglomeratie. Twee vragen. Opdrachtgever : X.

Publikatie : *Het Laatste Nieuws*, 27 oktober 1981.

h) **Kiesintenties.**

Voor welke partij men nu zou stemmen.

IAO-ICSOP. 19-21 oktober 1981. Nationale representatieve steekproef van 594 Belgen van 18 jaar en ouder. Vier vragen. Opdrachtgever : L'Événement.

Publikatie : *L'Événement*, 29 oktober 1981.

i) **Kiesintenties : de laatste ronde.**

Voor welke partij stemde men bij de laatste verkiezingen. Voor welke partij zou men nu stemmen. De keuzemotivatie. De invloed van het TV-verkiezingsdebat.

DIMARSO. 1-3 november 1981. Representatieve steekproef van 1.505 Vlamingen van 18 jaar en ouder. Tien vragen. Opdrachtgever : BRT-Nieuwsdienst.

Publikatie : BRT-programma « De verkiezingsshow », 8 november 1981.

j) **Beoordeling van de verkiezingsaffiches.**

Welke verkiezingsaffiches men gezien heeft. Of men weet van welke politieke partij de verkiezingsaffiche is. Beoordeling van de verkiezingsaffiche.

MARKETING UNIT. 30 oktober-1 november 1981. De peiling werd ondernomen bij 500 personen in de Brusselse agglomeratie. Drie vragen. Opdrachtgever : *Le Soir*.

Publikatie : *Le Soir*, 4 november 1981.

k) **Het stemgedrag van de jongeren.**

Houding tegenover de kiesplicht. Het kiesgedrag van de jongeren in vergelijking met dat van hun ouders. Het kiezen voor de traditionele of nieuwe partijen. De partij die het best de belangen van de jeugd verdedigt. De invloed van het kiesgedrag van de jongeren op de globale verkiezingsresultaten.

IAO-ICSOP. 14-18 oktober 1981. Nationale representatieve steekproef van 1.621 Belgen van 18 jaar en ouder. Vijf vragen. Opdrachtgever : *Het Volk*.

Publikatie : *Het Volk*, 29 oktober 1981.

l) **Zie peiling E.O.a., E.O.e., E.O.f., E.O.g., E.O.i.**

6. Rechten en vrijheden.

a) **De vrijheid.**

Het imago van de Rijkswacht. Houding tegenover data-banken. Houding tegenover de activiteiten van privé-veiligheidsdiensten. Houding tegenover censuur.

IAO-ICSOP. 29 december 1980-5 januari 1981. Representatieve steekproef van 525 inwoners van 18 jaar en ouder uit de Brusselse agglomeratie. Vijftien vragen. Opdrachtgever : Cultureel Comité van St.-Lambrechts-Woluwe.

Publikatie : *La Libre Belgique*, 27 januari 1981.

9. Ordehandhaving.

a) **Hoe bang is de Belg?**

Waarom men denkt als men spreekt over « onveilige tijden ». Beoordeling van de overheidsmaatregelen om de onveiligheid te bestrijden.

CEGOS MAKROTEST. 18 juni-2 juli 1981. Nationale representatieve steekproef van 2.000 Belgen van 15 tot 64 jaar. Vijf vragen. Eigen initiatief CEGOS MAKROTEST.

Publikatie : *De Standaard* en *Le Soir*, 30 oktober 1981.

VI. CULTURELE POLITIEK.

6. Jeugd.

a) « Jong zijn in 1981 ».

De houding van de jongeren i.v.m. het gezin, het onderwijs, de Kerk, het geloof, het leger, de pers, de regering, het Parlement, de sociale zekerheid, het gerecht en de politie.

IAO-ICSOP. Januari-februari 1981. Representatieve steekproef van 1.218 Vlamingen van 17 tot 23 jaar. Aantal vragen : X. Opdrachtgever : Het Laatste Nieuws en het Gemeentekrediet van België.

Publikatie : *Als je 20 bent heb je altijd gelijk*, Gemeentekrediet van België, Brussel, 1981. *Het Laatste Nieuws*, 18 mei - 2 juni 1981.

10. Toerisme.

a) De vakantie van de Belgen in 1981.

De vakantieplannen voor 1981. De bestemming en de duur van de vakantie. De geprefereerde vakantieplaatsen in België en in het buitenland.

UNIOP-INUSOP. Juni 1981. Nationale representatieve steekproef van 1.971 Belgen van 18 jaar en ouder. Negen vragen. Eigen initiatief UNIOP-INUSOP.

Publikatie : Document UNIOP-INUSOP nr. 8, Brussel, september 1981.

b) Met toerisme en de Belgen.

Bestemming, duur, tijdstip, formule en het besteedde budget van de vakantie in 1981.

CEGOS MAKROTEST. November 1981. Nationale representatieve steekproef van 2.000 Belgen van 15 tot 64 jaar. Tien vragen. Opdrachtgever : Federatie Toerisme Bureau.

Niet gepubliceerd.

G. ANDERE PEILINGEN.

a) De waarden in Europa.

De waarden waaraan de Belgen belang hechten i.v.m. politiek, arbeid, opvoeding, vrije tijd, geloof en seksualiteit.

DIMARSO. Mei 1981. Nationale representatieve steekproef van 1.000 Belgen. Honderdentien vragen. Opdrachtgever : European Value Systems Study Group.

Niet gepubliceerd.

b) Oordeel over het marktonderzoek en de opiniepeilingen.

De deelname aan marktonderzoeken. Het doel van het marktonderzoek. De deelname aan opiniepeilingen. Het nut en het belang van opiniepeilingen. Mogelijke onderwerpen voor opiniepeilingen. Wat is een referendum.

GfK-BELGIUM. September-oktober 1981. Nationale representatieve steekproef van 1.000 Belgen van 15 jaar en ouder. Eigen initiatief GfK-BELGIUM.

Niet gepubliceerd.

Adressenlijst van de opiniepeilingsinstituten

GfK-BELGIUM, Paul Lauterstraat 1, 1050 Brussel.

CEGOS MAKROTEST, Oorlogskruisenlaan 191, 1120 Brussel.

DIMARSO, Koloniënstraat 54, 1000 Brussel.

GROUPE DE SOCIOLOGIE WALLONNE, Place Montesquieu 1, 1348 Louvain-La-Neuve.

IAO-ICSOP, Witvissenlaan 19, 1160 Brussel.

MARKETING UNIT, Louizalaan 430, 1050 Brussel.

SOBEMAP, Marsveldplein 5, 1050 Brussel.

UNIOP-INUSOP, Johannalaan 44, 1050 Brussel.

Bibliographie de l'année politique 1981

Etablie par Wladimir S. PLAVSIC,

Attaché de recherche à l'Institut de Science Politique.

A. Politique étrangère.

1. ONU et autres organisations mondiales.

- DOMODOSSOLA. Les institutions du système de l'ONU. *Progrès*, 1981, N° 78, pp. 16-19.
- DOMODOSSOLA. L'ONU : les problèmes d'aujourd'hui et la position belge. *Progrès*, 1981, N° 79, pp. 29-31.
- GASTAUT T. La contribution des Nations Unies au nouvel ordre économique international, 1974-1981. *Socialisme*, novembre-décembre 1981, N° 168, pp. 555-564.
- WELLENS K. Recent developments towards a United Nations code of conduct for transnational corporations. *Studia Diplomatica*, 1981, N° 6, pp. 685-708.

2. Politique européenne

- ACX R., QUINTYN M. De breder wordende kloof tussen de Europese gedachte en de EG-praktijk. *Economisch en Sociaal Tijdschrift*, 1981, Nr 5, blz. 557-573.
- BRANDT W. De Europese eenmaking. *Socialistische Standpunten*, 1981, Nr 6, blz. 353-362.
- CHARLIER P. Contribution du Conseil de l'Europe à la protection du citoyen en présence de l'administration. *Journal des Tribunaux*, 10 octobre 1981, pp. 545-547.
- DABIN P. Concertation et action en coopération politique européenne. *Revue Générale*, avril 1981, pp. 39-52.
- DEFAY J. La Wallonie a besoin de l'Europe. *Wallonie 81*, N° 3-4, pp. 191-213.
- DE MEYERE P. Een nieuwe toekomst voor West-Europa. *Tijdschrift voor Diplomatie*, Januari 1981, Nr 5, blz. 290-299.
- DUBOIS J.-P. Europe des polices : Quel terrorisme ? Quelle répression. *La Revue Nouvelle*, septembre 1981, N° 9, pp. 208-219.
- FRANCHIMONT M. L'espace judiciaire européen. Idée à la mode ou option politique criminelle ? *Annales de la Faculté de Droit, d'Economie et de Sciences Sociales de Liège*, 1981, N° 1, pp. 61-95.
- PALLISER M. European security and cooperation. *Studia Diplomatica*, 1981, N° 5, pp. 555-567.
- SUYKENS F. De Europese zeehavenpolitiek. *Economisch en Sociaal Tijdschrift*, 1981, Nr 6, blz. 713-729.
- RAMADIER P. Europe - Tiers monde : pour une nouvelle politique de coopération. *La Revue Nouvelle*, mars 1981, N° 3, pp. 261-270.
- Une commission d'étude universitaire de l'Institut Royal des Relations Internationales. Le rôle des Belges et de la Belgique dans l'édification européenne. *Studia Diplomatica*, 1981, N° 1-4, pp. 1-XXVI, 3-527.
- VAN DER PIJL. De EEG als kader voor controle. *Tijdschrift voor Diplomatie*, juni 1981, Nr 10, blz. 586-601.

3. Politique vis-à-vis des pays en voie de développement

- BOKONGA E.B. Révolution Informatique et Tiers Monde. *Revue Générale*, octobre 1981, pp. 45-61.
- BUENO G.M. A new order in financial and technological with the Third World? *Tijdschrift voor Economie en Management*, 1981, Nr 1, biz. 95-116.
- FRANCK C. Lomé, convention modèle, hasard et nécessité. *Les Cahiers du Centre Jacques Georgin*, 1981, N° 1, pp. 31-37.
- JAZAIRY I. Cancun 1981 : espoir de solution plutôt que solution de l'espoir. *Socialisme*, novembre-décembre 1981, N° 168, pp. 573-577.
- NOIRET S. Une conférence Nord-Sud à Florence. *Socialisme*, novembre-décembre 1981, N° 168, pp. 583-587.
- RAMADIER P. Europe - Tiers Monde : pour une politique de coopération. *Socialisme*, novembre-décembre 1981, N° 168, pp. 531-538.
- THARAKAN P.K.M. Bescherming, aanpassing en de Invoer uit de ontwikkelingslanden. *Economisch en Sociaal Tijdschrift*, 1981, Nr 3, biz. 299-308.

4. Politique relative aux rapports Est-Ouest

- FRANCK C. Est-Ouest : les tensions de la détente. *La Revue Nouvelles*, juillet-août 1981, N° 7-8, pp. 85-94.

5. Politique de défense

- ARCO P. Le renouvellement des transporteurs de troupes de l'Armée belge. *Centre de Recherche et d'Information Socio-politiques (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 27 mars 1981, N° 915, 25 p.
- COOLSAET R. Swaelens stille solo. *De Nieuwe Maand*, januari 1981, Nr 1, biz. 42-46.
- COOLSAET R. Komt na het SALT-tijdperk opnieuw een ijstijdperk? *De Nieuwe Maand*, mei 1981, Nr 4, biz. 232-247.
- DELMAS C. Terrorisme, sociétés libérales et Alliance atlantique. *Revue Générale*, octobre 1981, pp. 79-93.
- DE SMET L. M(B)FR, of de mythe der wapenbeheersing. *Tijdschrift voor Diplomatie*, januari 1981, Nr 5, biz. 279-289.
- ENGELS J. L'implantation des armes eurostratégiques : une décision rapide pour éviter un avenir sombre. *Progrès*, 1981, N° 76, pp. 8-12.
- KOOPAL K., PORTEGIJS N., STUMMEL B., ZEEMAN B. De Europese defensiegemeenschap. *Tijdschrift voor Diplomatie*, Maart 1981, Nr 7, biz. 387-403.
- LINDEMANS I. Economische en sociale gevolgen van de bewapeningswedloop en de ontwapening. *Tijdschrift voor Diplomatie*, januari 1981, Nr 5, biz. 259-269.
- MANIGART P. Les relations militaro-civiles en Belgique : une analyse comparative des opinions des civils et des militaires sur les problèmes de sécurité et de défense. *Recherches Sociologiques*, 1981, N° 3, pp. 303-325.
- PROOST S., SCHOKKAERT E., VAN ELEWIJCK P. Enkele economische aspecten van de Belgische defensie-uitgaven. *Cahiers économiques de Bruxelles*, 1981, N° 92, pp. 571-599.
- REYCHLER L. De Westerse veiligheid. *Kultuurleven*, 1981, Nr 5, biz. 427-433.
- TUYTTENS B. De Europese veiligheidspositie. *Socialistische Standpunten*, 1981, Nr 1, biz. 4-9.
- VAN DE VOORDE H. Wedloop in kernwapens. *Tijdschrift voor Diplomatie*, januari 1981, Nr 5, biz. 270-278.

6. Relations internationales

7. Politique étrangère des autres pays

- KUISTERS R. La Belgique et le Plan Mobutu ou comment on relance une économie. *La Revue Nouvelle*, avril 1981, N° 4, pp. 355-364.

8. Politique intérieure des autres pays

- DE WIT J. Lezers over Nieuw Rechts. *De Nieuwe Maand*, december 1981, Nr 10, biz. 792-797.

B. Politique sociale.

1. Régime du travail

- ANNICAERT P. Het Fonds voor Humanisering van de Arbeidsvoorwaarden. Een experiment ter stimulering van volwaardige werkgelegenheid. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, juni-juli 1981, Nr 6-7, blz. 535-552.
- ARCO P., PIRAUX M. L'accord interprofessionnel du 13 février 1981. *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 6 mars 1981, N° 914, 26 p.
- CLEMENS R. La participation des travailleurs à la décision dans l'entreprise, procédé d'acceptation du changement technique. *Annales de la Faculté de Droit, d'Economie et de Sciences sociales de Liège*, 1981, N° 1, pp. 15-59.
- DANCET G., DELBEKE J., WILLEKENS F. Solidariteit, de logica van 30 jaar sociale strijd. *De Nieuwe Maand*, september 1981, Nr 7, blz. 556-569.
- HAAR E. Le contrôle des entreprises publiques par les travailleurs. *Annales de l'économie publique, sociale et coopérative*, janvier-juin 1981, N° 1-2, pp. 143-153.
- KESTELOOT R., GEVERS P. Ondernemingsraad en democratisering in het Belgische ziekenhuiswezen. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, mei 1981, Nr 5, blz. 429-443.
- OSSANDON M. Education et marché de l'emploi : les théories de segmentation. *Cahiers marxistes*, juin 1981, N° 95, pp. 17-25.
- OVERBEEK H. De nieuwe internationale arbeidsdeling. *Tijdschrift voor Diplomatie*, april 1981, Nr 8, blz. 477-487.
- PIETERS D. Een historisch-economische situering van de nieuwe internationale arbeidsverdeling. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, januari 1981, Nr 1, blz. 49-55.
- SAENS A. Efficience économique et consensus social. *Annales de droit de Louvain*, 1981, N° 3-4, pp. 385-399.
- TASSIN A. Durée du travail et croissance économique. *Revue générale*, mars 1981, pp. 37-45.
- VARDA J. Automatisatie, intensification du travail et fragmentation de l'unité des travailleurs. *Cahiers marxistes*, septembre 1981, N° 96, pp. 7-24.

2. Politique de l'emploi

- BONTE A., VAN BIESEN E. Tewerkstelling na de universiteit. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, maart 1981, Nr 3, blz. 225-236.
- BRÖERMAN M. Evolution de la population active féminine en Belgique : tendances de 1970 à 1977. Première partie. *Population et Famille*, N° 49, pp. 71-96.
- CARLIER A. De evolutie van het arbeidsaanbod in de Belgische economie : een verklarende analyse. *Economisch en sociaal tijdschrift*, 1981, Nr 3, blz. 339-354.
- COPPIETERS P. Technologie : « job-killer » of « job-creator » ? *Economisch en sociaal tijdschrift*, 1981, Nr 3, blz. 311-337.
- COPPIETERS P. Tertialisering en de ruimtelijke spreiding van de tertiaire tewerkstelling in België. *Economisch en sociaal tijdschrift*, 1981, Nr 4, blz. 467-480.
- CUYVERS L. Technologie en werkloosheid. *Marxistisch Tijdschrift*, 1981, Nr 4, blz. 25-35.
- DE BRABANDER G.L. Ruimtelijke verschillen in werkgelegenheid. *Economisch en sociaal tijdschrift*, 1981, Nr 3, blz. 411-423.
- DESCHAMPS R. Emploi et chômage : Quel est le problème ? Que peut-on faire ? *Wallonie 81*, N° 3-4, pp. 215-229.
- FRANCOIS A. Le recrutement : une fonction importante de la gestion du personnel. *Administration publique*, mars 1981, tome 1, pp. 7-12.
- GOOSSENS K., VUCHELEN J. Het bedrijfseconomische karakter van het plan De Wulf. *Cahiers économiques de Bruxelles*, 1981, N° 90, pp. 203-228.
- GRAITSON D. Le plein emploi est-il réalisable en Belgique ? Un aperçu des thèses en présence. *Population et Famille*, N° 49, pp. 97-130.
- HENDERICKX E., COENAERTS L. Crisis en werkloosheid. Sociologische probleemformulering en beleid. *Tijdschrift voor Sociale Wetenschappen*, 1981, Nr 1, blz. 50-63.
- HOUYOUX J. Les faits : l'emploi, le chômage et la politique de résorption du chômage en Belgique. *Reflets et perspectives de la vie économique*, novembre 1981, N° 5, pp. 290-321.
- HUYBRECHTS J. Tewerkstelling en Inkomensverdeling. *Economisch en sociaal tijdschrift*, 1981, Nr 3, blz. 381-395.
- KESENNE S. Herwaardering van de arbeid : bedenkingen bij een tewerkstellingspolitiek. *Economisch en sociaal tijdschrift*, 1981, Nr 3, blz. 367-378.

- LECLERCO J. Réflexions sur la notion de licenciement de travailleurs protégés. *Revue Belge de Sécurité Sociale*, novembre-décembre 1981, N° 11-12, pp. 923-950. *Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid*, november-december 1981, Nr 11-12, blz. 945-974.
- LEIRMAN W. Begeleidingsprogramma's voor werklozen in het Vlaanderen van de jaren tachtig. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, december 1981, Nr 12, blz. 909-932.
- LEROY R. Quelles stratégies d'emploi face à la crise ? *Recherches économiques de Louvain*, 1981, N° 1, pp. 95-110.
- LINDEMANS I. Een « plan van de arbeid » voor de jaren tachtig. *Streven*, augustus-september 1981, blz. 982-994.
- LUX B. Une approche dynamique du chômage : les flux mensuels de sortie et leur estimation pour la Belgique. *Population et Famille*, N° 49, pp. 1-22.
- PIRET C. Chômeurs parce que non qualifiés ? *La Revue Nouvelle*, avril 1981, N° 4, pp. 365-369.
- RENDERS J. Werkloosheidscijfers van 1980 en 1981. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, november 1981, Nr 11, blz. 878-888.
- REZSOHAZY R. La valorisation du travail et la promotion de l'emploi. *Reflets et perspectives de la vie économique*, novembre 1981, N° 5, pp. 369-381.
- PANIER C. Le travailleur, le chômeur et l'inspecteur. *La Revue Nouvelle*, février 1982, N° 2, pp. 214-219.
- SIX L. Perspectives d'emploi du CST auprès des administrations locales. *Eco-Brabant*, décembre 1981, N° 30, pp. 3-16. *Eco-Brabant*, december 1981, Nr 30, blz. 3-16.
- Studiedienst KAV. Thuiswerkende en buitenhuiswerkende vrouwen. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, november 1981, Nr 11, blz. 851-866.
- TANGHE F. Een andere technologie en tewerkstelling. *De Nieuwe Maand*, augustus 1981, Nr 6, blz. 461-479.
- UYTTEBROECK A. Vrouwen en werkloosheid. *De Vlaamse Gids*, 1981, Nr 4, blz. 77-80.
- VANDEBOSCH J. L'entreprise publique et son personnel. *Annales de l'économie publique, sociale et coopérative*, janvier-juin 1981, N° 1-2, pp. 125-142.
- VAN POECK A. Tewerkstelling en internationale concurrentiepositie. *Economisch en sociaal tijdschrift*, 1981, Nr 3, blz. 287-297.

3. Organisations professionnelles

- BEGUIN J.-M. Syndicats. Un ton nouveau. *La Revue Nouvelle*, avril 1981, N° 4, pp. 349-351.
- GEVERS P., VAN DER AUWERA F. De syndicale afvaardiging in het gedrang. *De Nieuwe Maand*, december 1981, Nr 10, blz. 748-755.
- HERTOGS B. De arbeidersbeweging regionaal bekeken. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, juni-juli 1981, Nr 6-7, blz. 557-561.
- Het Europees Vakbondsinstituut. Enkele onderzoeksresultaten. *Socialistische Standpunten*, 1981, Nr 1, blz. 37-47.
- NEUVILLE J. Naissance et destin d'une revendication syndicale. Le contrôle ouvrier au cours de l'entre-deux-guerres. *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP)*, *Courrier hebdomadaire*, 6 février 1981, N° 909, 33 p.
- Quand la CSC s'interroge. Syndicalisme des années 1980-1990 en Wallonie. Analyse et propositions pour un large débat. *Contradictions*, Hiver 1981-1982, N° 30, pp. 45-69.
- STUART M. De vakbond en de vrouw of de nood aan solidariteit. *De Nieuwe Maand*, oktober 1981, Nr 8, blz. 602-615.

4. Sécurité sociale

- BODSON J.-C. Chômage de longue durée : Qui est coupable ? Qui est pénalisé ? *Cahiers marxistes*, juin 1981, N° 95, pp. 4-9.
- CAROYER P. Au delà de la notion de chômage de longue durée... Le lent démantèlement de la Sécurité sociale. *Cahiers marxistes*, octobre 1981, N° 97, pp. 16-21.
- CLOSON J.-P. Pour une réforme de l'assurance maladie. *La Revue Nouvelle*, février 1981, N° 2, pp. 146-158.
- DELCOURT J. Handicapés et Société : un point de vue sociologique. *Revue belge de sécurité sociale*, janvier 1981, N° 1, pp. 4-13. *Belgisch tijdschrift voor sociale zekerheid*, januari 1981, Nr 1, blz. 4-13.
- DELEECK H. De sociale zekerheid tussen droom en daad. *Streven*, februari 1981, blz. 432-447.
- DELEECK H. De hervorming van de sociale zekerheid of de vernieuwing van het solidariteitsbegrip in een vastgelopen welvaartstaat. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, april 1981, Nr 4, blz. 354-369.

- DE LEVE O. De quelques problèmes juridiques en matière de pensions. *Revue belge de sécurité sociale*, juin 1981, N° 6, pp. 523-539. *Belgisch tijdschrift voor sociale zekerheid*, juni 1981, Nr 6, blz. 539-576.
- DUFQUR I. Entailler la sécurité sociale : la méthode De Wulf. *La Revue Nouvelle*, mai-juin 1981, N° 5-6, pp. 487-496.
- GOETGHEBUER J.-P. Le handicapé et la société : point de vue d'un handicapé moteur. *Revue belge de sécurité sociale*, janvier 1981, N° 1, pp. 14-23. *Belgisch tijdschrift voor sociale zekerheid*, januari 1981, Nr 1, blz. 14-23.
- GRELL P., VERHAEGEN L. Le profil social de l'usager du système d'allocations pour handicapés. *Revue belge de sécurité sociale*, janvier 1981, N° 1, pp. 185-197. *Belgisch tijdschrift voor sociale zekerheid*, januari 1981, Nr 1, blz. 187-199.
- LAMBRECHT A.-M. Voorschotten op sociale zekerheid, meer dan een zware financiële last voor de OGMW's. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, maart 1981, Nr 3, blz. 237-255.
- LEUS I. Selectiviteit : ja, maar... *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, juni-juli 1981, Nr 6-7, blz. 572-580.
- PERELMAN S. Evaluation patrimoniale des droits à la pension en Belgique. *Cahiers économiques de Bruxelles*, 1981, N° 89, pp. 25-52.
- VIAENE J. La perte de salaire et sa répartition entre différentes causalités : évaluation rationnelle ou forfaitaire ? *Revue belge de sécurité sociale*, octobre 1981, N° 10, pp. 827-82. *Belgisch tijdschrift voor sociale zekerheid*, oktober 1981, Nr 10, blz. 845-881.
- WIAME M., DE BOECK T. Le Conseil supérieur des handicapés. Historique - Activités - Evolution. *Revue belge de sécurité sociale*, janvier 1981, N° 1, pp. 24-31. *Belgisch tijdschrift voor sociale zekerheid*, januari 1981, Nr 1, blz. 24-32.
- WIJNINCKX J. La politique en matière de pension. *Socialisme*, mai-juin 1981, N° 165, pp. 195-206.

5. Politique familiale et démographique

- BOURDIAUDHY J. Een « Familiehulp op maat ». *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, mei 1981, Nr 5, blz. 479-484.
- COLARD-DUTRY G. Réflexions sur la politique familiale : un cas concret. *Recherches sociologiques*, 1981, N° 1, pp. 49-59.
- DAMAS H., WATTELAR C. La situation démographique des arrondissements belges, à la lueur des perspectives (1976-2000). *Population et Famille*, N° 49, pp. 31-60.
- DODGHE G. Demografische nulgroei : realiteit en fictie. *Kultuurleven*, 1981, Nr 2, blz. 146-155.
- DUCHENE J., WUNSCH G. Population - type optimale et composante principale. *Population et Famille*, N° 49, pp. 23-30.
- HUYBRECHTS J., VEREYCKEN L. Typologie de familles et minimum vital. *Recherches sociologiques*, 1981, N° 1, pp. 31-47.
- TERLOO J. Kranten verzwijgen gezinsalternatieven. *De Nieuwe Maand*, oktober 1981, Nr 8, blz. 616-621.

6. Santé publique

- CAPLUN E. Aperçu de la législation belge en faveur des personnes handicapées. *La Revue Nouvelle*, octobre 1981, N° 10, pp. 242-249.
- CAPLUN E. La gestion des ateliers protégés : entre l'économique et le social. *La Revue Nouvelle*, octobre 1981, N° 10, pp. 261-266.
- DE PAUW R. La prévention des handicapés en matière d'accidents du travail et le régime d'assurance contre les accidents du travail. *Revue belge de sécurité sociale*, janvier 1981, N° 1, pp. 110-124. *Belgisch tijdschrift voor sociale zekerheid*, januari 1981, Nr 1, blz. 111-126.
- de VILLERS G. La condition sociale des handicapés. *Recherches sociologiques*, 1981, N° 3, pp. 259-281.
- HANCKE L. Inleiding congres gezondheidszorg in Vlaanderen. *Socialistische Standpunten*, 1981, Nr 1, blz. 14-34.
- HASCAL V. La mutualité libérale : où, comment, pourquoi. *Progrès*, 1981, N° 75, pp. 9-11.
- HÖFTE M. Komt de sociobiologie rechts ter hulp ? *De Nieuwe Maand*, mei 1981, Nr 4, blz. 258-274.
- HOORNAERT X. Les handicapés, des travailleurs pas comme les autres ? *La Revue Nouvelle*, octobre 1981, N° 10, pp. 250-260.
- L'HAYE D. La prévention des maladies professionnelles. *Revue belge de sécurité sociale*, janvier 1981, N° 1, pp. 100-109. *Belgisch tijdschrift voor sociale zekerheid*, januari 1981, Nr 1, blz. 101-110.
- Les travailleurs du collectif contraception. Avortement : une expérience en milieu extra-hospitalier. *La Revue Nouvelle*, juillet-août 1981, pp. 7-8, pp. 44-54.

- LEWIN R. Pourquoi une Fondation travail / santé mentale ? *Cahiers marxistes*, septembre 1981, N° 96, pp. 25-29.
- MAES A. Handicapés parmi nous. Ce qui doit changer. *La Revue Nouvelle*, octobre 1981, N° 10, pp. 267-272.
- MARON A. Le reclassement social des handicapés. *Revue belge de sécurité sociale*, janvier 1981, N° 1, pp. 137-157. *Belgisch tijdschrift voor sociale zekerheid*, januari 1981, Nr 1, blz. 140-161.
- ROYEN M. La prévention des handicapés en matière d'accidents de la route. *Revue belge de sécurité sociale*, janvier 1981, N° 1, pp. 125-136. *Belgisch tijdschrift voor sociale zekerheid*, januari 1981, Nr 1, blz. 127-139.
- THILL G. Médecine. Les bonnes idées doivent passer la rampe. *La Revue Nouvelle*, décembre 1981, N° 12, pp. 510-514.
- VAN BUGGENHOUT B. La coordination de la politique des handicapés en Belgique. *Revue belge de sécurité sociale*, janvier 1981, N° 1, pp. 32-39. *Belgisch tijdschrift voor sociale zekerheid*, januari 1981, Nr 1, blz. 33-40.
- VANDEN BUSSCHE A. De organisatie van de gezondheids- en welzijnszorg sinds de jongste Staats-hervorming. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, mei 1981, Nr 5, blz. 419-428.
- VANDEN BUSSCHE A. Nogmaals over de hervorming van de Orde van Geneesheren : pleidooi voor een nieuw medisch tuchtrecht. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, november 1981, Nr 11, blz. 819-836.
- VANDEVOORDE J. La prévention des handicaps chez le nouveau-né et le jeune enfant. *Revue belge de sécurité sociale*, janvier 1981, N° 1, pp. 90-99. *Belgisch tijdschrift voor Sociale Zekerheid*, januari 1981, Nr 1, blz. 91-100.

7. Logement

- BOINET J. Les Institutions d'hébergement des personnes handicapées. *Revue belge de sécurité sociale*, janvier 1981, N° 1, pp. 158-171. *Belgisch tijdschrift voor sociale zekerheid*, januari 1981, Nr 1, blz. 162-175.
- DESCAMPE E. Les institutions d'hébergement pour personnes handicapées. *La Revue Nouvelle*, octobre 1981, N° 10, pp. 273-283.
- DUREZ-DEMAL M., LUX B., VANDEVILLE V. Pour une réorientation de la politique dans le secteur du logement. *Cahiers économiques de Bruxelles*, 1981, N° 90, pp. 229-251.
- MATTHYS D. Accessibilité et logement pour les handicapés. *Revue belge de Sécurité sociale*, janvier 1981, N° 1, pp. 172-184. *Belgisch tijdschrift voor sociale zekerheid*, januari 1981, Nr 1, blz. 176-186.
- PATTYN M. De Belgische kleine woonkernen. *De Gemeente*, 1981, Nr 3, blz. 107-115.
- TASSET P. Réflexions en faveur d'une politique du logement social en Wallonie. *Wallonie 81*, N° 1, pp. 49-56.
- VAN ROY J.-P. Un exemple de rénovation d'îlot à Bruxelles. *Eco-Brabant*, décembre 1981, N° 30, pp. 38-44.

8. Programmation sociale

- DELEECK H. Het aandeel van de lonen en wedden in het nationaal inkomen. Aanvulling tot 1979. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, februari 1981, Nr 2, blz. 149-156.
- SCHOONBROODT J. Austérité et Inégalités de revenus en Belgique. *La Revue Nouvelle*, février 1981, N° 2, pp. 133-145.

9. La consommation

- VANDEWALLE G. Sober leven in de rijke landen : een noodzaak. *De Nieuwe Maand*, december 1981, Nr 10, blz. 756-767.

10. Protection de l'environnement (y compris l'aménagement du territoire)

- ANSION G. Pour le maintien de la qualité des eaux. *Socialisme*, septembre-octobre 1981, N° 167, pp. 447-456.
- BOCKEN H. Milieurecht in vogelvlucht. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, januari-april 1981, Nr 1-2, blz. 70-80.
- BOES M. Ruimtelijke ordening. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, januari-april 1981, blz. 166-188.

- SDRW. Les études préparatoires au plan régional d'aménagement du territoire wallon. *Wallonie 81*, N° 2, pp. 173-183.
- VAN ROY J.-P. Een voorbeeld van woonkernvernieuwing in Brussel. *Eco-Brabant*, december 1981, Nr 30, blz. 38-44.

11. Bien-être

- CAUWELIER D., VAN OTRIVE L. De beheersing van probleemgroepen. *De Nieuwe Maand*, juni-juli 1981, Nr 5, blz. 409-421.
- DEBUNNE O. De crisis van de welvaart-staat. Het neo-liberale offensief. Verstaatsing en democratisch socialisme. Het vraagstuk van de volledige tewerkstelling. *Socialistische Standpunten*, 1981, Nr 3, blz. 129-138.
- DESSICY J.-P. Quelques réflexions sur les plaines de jeux de l'entité de Thuin. *Mouvement communal*, 1981, N° 6-7, pp. 243-247.
- Etude des parlementaires PRL - PVV. Le quart-monde belge. *Progrès*, 1981, N° 76, pp. 13-16.
- LEAFER R.A.B. La fin du Welfare-State ? *Recherches sociologiques*, 1981, N° 1, pp. 5-14.
- MICHELENS M. Welzijnswerk en kapitalisme. *Marxistisch Tijdschrift*, 1981, 4 blz. 71-75.
- NICAISE I., POLFLIET L. De vierde wereld in de crisis. *De Nieuwe Maand*, september 1981, Nr 7, blz. 534-547.
- NOTREDAME L. Marxistische kijk op het welzijnswerk. *De Nieuwe Maand*, december 1981, Nr 10, blz. 768-772.
- VANDEGAER G. La sécurité des plaines et terrains de jeux : un jeu d'enfants ? *Mouvement communal*, 1981, N° 4, pp. 158-160. *De Gemeente*, 1981, Nr 4, blz. 153-155.
- VANNESTE L. Twee boeken over welzijnswerk. *De Nieuwe Maand*, april 1981, Nr 3, blz. 203-212.
- VAN VERRE B. Voorbereiding op de pensionering : luxe of noodzaak ? *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, maart 1981, Nr 3, blz. 269-273.

C. Politique économique.

1. La propriété

- van der BEKEN A. Mieux vaut être riche et bien portant que pauvre et mal foutu... *La Revue Nouvelle*, octobre 1981, N° 10, pp. 315-319.

2. Organisation de l'économie

- ANSON G. Les coopératives en Belgique. *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 18 septembre 1981, N° 933-934, 47 p.
- BEECKMANS J., VAN DER AUWERA F. Collectief overleg en participatie als kostenfactor in het bedrijfsbeleid. *Economisch en sociaal tijdschrift*, 1981, N° 2, blz. 149-164.
- BEHMO S. Les grandes innovations de l'après-guerre. *Reflets et perspectives de la vie économique*, juin 1981, N° 2-3, pp. 113-128.
- BOGAERT M.H., de BIOLLEY, DEBOIS-PERE, HOGE P. Construction à l'aide du modèle Maribel de deux scénarios de redressement de l'économie belge. *Cahiers économiques de Bruxelles*, 1981, N° 91, pp. 323-373.
- CABRAL N. Les critères du contrôle des entreprises publiques. *Annales de l'économie publique, sociale et coopérative*, janvier-juin 1981, N° 1-2, pp. 25-46.
- CHESSHIRE J. L'entreprise publique et les consommateurs. *Annales de l'économie publique, sociale et coopérative*, janvier-juin 1981, N° 1-2, pp. 155-161.
- CHEYSSON C. Et si nous cessions de prétendre que rien n'a changé dans l'ordre économique. *Studia Diplomatica*, 1981, N° 5, pp. 541-554.
- DE GRAUWE P. Economie en politiek. *Tijdschrift voor economie en management*, 1981, Nr 4, blz. 515-522.
- DELORME J., MEZIERES J.-F. Peut-on mesurer l'innovation ? *Reflets et perspectives de la vie économique*, juin 1981, N° 2-3, pp. 129-147.
- FEDERWISCH J. Etat et perspective des modèles Intégrés de gestion. *Cahiers économiques de Bruxelles*, 1981, N° 90, pp. 269-279.
- FERREIRA da COSTA F. La démocratie coopérative, les consommateurs et les travailleurs. *Annales de l'économie publique, sociale et coopérative*, janvier-juin 1981, N° 1-2, pp. 99-114.

- GERARD M., CATTIER J. La dynamisation des coefficients économétriques : une application à des données sectorielles belges. *Cahiers économiques de Bruxelles*, 1981, N° 91, pp. 447-474.
- GIARINI O. Développement économique, théorie économique et risques. *Reflets et perspectives de la vie économique*, février 1981, N° 1, pp. 5-22.
- KUMPS A.-M. Evolution et rôle économique des holdings. *Reflets et perspectives de la vie économique*, septembre 1981, N° 4, pp. 241-261.
- LEMPEREUR C. Holdings et sociétés à portefeuilles : le cadre réglementaire. *Reflets et perspectives de la vie économique*, septembre 1981, N° 4, pp. 213-226.
- LACROIX J. De staat en de coöperatieven. *Socialistische Standpunten*, 1981, Nr 4, blz. 207-218.
- LAGASSE C.-E. Valeurs et efficacité juridiques de la norme de planification en Belgique. *Annales de droit de Louvain*, 1981, N° 1, pp. 61-74.
- LIZIN A.-M. Réhabiliter le protectionnisme : une réflexion économique pour la gauche. *Socialisme*, mai-juin 1981, N° 165, pp. 223-230.
- LÖWENTHAL P. Position et stratégie internationales de la Belgique dans la crise. *Recherches économiques de Louvain*, 1981, N° 1, pp. 17-38.
- MALDAGUE M.R. Prévisions et décisions de politique économique. *Cahiers économiques de Bruxelles*, 1981, N° 91, pp. 311-322.
- NOLS E. Importance et dynamisme des holdings. *Reflets et perspectives de la vie économique*, septembre 1981, N° 4, pp. 227-239.
- OSSANDON M. L'éducation, l'économie et le chômage : l'approche néo-libérale. *Cahiers marxistes*, février 1981, N° 91, pp. 19-26.
- PETIT Z. La crise en Belgique : discours et stratégies. *Contradiction*, Hiver 1981-1982, N° 30, pp. 7-20.
- POLEKAR. Krachtlijnen voor een andere economie. *De Nieuwe Maand*, januari 1981, Nr 1, blz. 25-41.
- POLEKAR. De zekere weg naar de jaren 50. *De Nieuwe Maand*, december 1981, Nr 10, blz. 727-747.
- RAND A. Les entreprises publiques et sociales et les consommateurs. *Annales de l'économie publique, sociale et coopérative*, janvier-juin 1981, N° 1-2, pp. 163-169.
- RAUTER A. Les coopératives et la démocratie des membres. *Annales de l'économie publique, sociale et coopérative*, janvier-juin 1981, N° 1-2, pp. 115-123.
- SAIVE M.-A. L'Etat et le développement coopératif. Quatre expériences. *Annales de l'économie publique, sociale et coopérative*, juillet-septembre 1981, N° 3, pp. 301-315.
- STEFANI G. Les mécanismes de contrôle des entreprises publiques. *Annales de l'économie publique, sociale et coopérative*, janvier-juin 1981, N° 1-2, pp. 47-69.
- VAN DEN BORRE H. Het decennium 1970-1980 : proeve van een Keynesiaanse benadering langs de aanbodzijde. *Tijdschrift voor economie en management*, 1981, Nr 1, blz. 9-29.
- VANDENBROUCKE F. Keynesiaans recept voor de huidige crisis. *De Nieuwe Maand*, Augustus 1981, Nr 6, blz. 443-460.
- VAN MOER J. Anticrisisstandpunt voor de KP. *De Nieuwe Maand*, december 1981, Nr 10, blz. 773-783.
- van YPERSELE de STRIHOU J. La politique économique belge. *Recherches économiques de Louvain*, 1981, N° 1, pp. 39-54.
- WILKINSON C. Innovation et politiques économiques. *Reflets et perspectives de la vie économique*, juin 1981, N° 2-3, pp. 99-112.

3. Politique des prix

- MARCHAL A. La bataille de l'index. *Les Cahiers du Centre Jacques Georgin*, 1981, N° 1, pp. 39-56.
- QUADEN G. Le contrôle des prix en Belgique. *Annales de l'économie publique, sociale et coopérative*, octobre-décembre 1981, N° 4, pp. 465-476.

4. Politique des subsides

- BOVEN J. Het overheidsbeleid ten aanzien van het boek. *Kultuurleven*, 1981, Nr 8, blz. 719-723.
- CALAN P. Les aides des Affaires économiques : qu'y gagne le cinéma ? *La Revue Nouvelle*, janvier 1981, N° 1, pp. 51-62.
- OOGHE H., DE GROOTE W. Onderzoek i.v.m. fiscale en directe overheidssubsidies bij Vlaamse ondernemingen. *Cahiers économiques de Bruxelles*, 1981, N° 91, pp. 475-502.

5. Politique conjoncturelle

- GHYSELS E., VUCHELEN J. Het gebruik van de DULBEA-BNP cijfers in conjunkturanalyses. *Cahiers économiques de Bruxelles*, 1981, N° 89, pp. 53-73.
- KERVYN de LETTENHOVE A. La politique économique face à la crise. *Recherches économiques de Louvain*, 1981, N° 1, pp. 77-94.

6. Politique énergétique

- ANSON G. Approche de deux technologies de pointe : la gazéification et la liquéfaction du charbon en surface. *Socialisme*, mai-juin 1981, N° 165, pp. 231-245.
- CHERIF M. Note sur l'impact cumulé des mesures de conservation de l'énergie sur les principales grandeurs macro-économiques. *Cahiers économiques de Bruxelles*, 1981, N° 92, pp. 527-537.
- CHERIF M. Indices d'utilité pour la consommation d'énergie dans le secteur résidentiel. *Cahiers économiques de Bruxelles*, 1981, N° 92, pp. 557-570.
- LANNNOYE P. Les économies d'énergie : une indispensable mutation. *Wallonie 81*, N° 2, pp. 161-171.
- VANDERMEULEN P. Politique énergétique et soleil au service de la Wallonie. *Wallonie 81*, N° 3-4, pp. 291-313.
- VERHAEGEN A. La crise pétrolière et la croissance économique. *Reflets et perspectives de la vie économique*, février 1981, N° 1, pp. 57-63.
- VERVLIET E. De programma-overeenkomst voor de aardolieprodukten. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, augustus-september 1981, Nr 8-9, blz. 637-651.

7. Infrastructure - transport et communications

- DEBOECK G.J. The electronics eighties : the beginning of the information age. *Tijdschrift voor economie en management*, 1981, Nr 2, blz. 227-249.
- IWENS J.-L., VERCROYSSSE J.-P. Télécommunications : vers la privatisation. *La Revue Nouvelle*, décembre 1981, N° 12, pp. 477-487.
- ROSENHEK W. Segmenten in de markt voor personenwagens. *Cahiers économiques de Bruxelles*, 1981, N° 89, pp. 123-139.
- VAN DEN BALCK V. De computer nu en morgen. *Economisch en sociaal tijdschrift*, 1981, Nr 1, blz. 5-33.
- WINKELMANS W. Maritimatisatie en vestigingsplaats van chemische industrieën in België. *Tijdschrift voor economie en management*, 1981, Nr 1, blz. 31-47.

8. Développement régional

- CAMPIOLI G. Entreprise région liégeoise embauche. *Wallonie 81*, N° 1, pp. 33-48.
- DAEMS L. De nouvelles simulations de population régionale. *Eco-Brabant*, décembre 1981, N° 30, pp. 30-37. *Eco-Brabant*, décembre 1981, Nr 30, blz. 30-37.
- DE NOOZE J. L'industrie du verre en Wallonie. Un présent porteur d'espoirs. *Wallonie 81*, N° 3-4, pp. 239-255.
- FAREC L. Le Jeu du pot commun et le crépuscule de l'acier wallon. *La Revue Nouvelle*, septembre 1981, N° 9, pp. 132-142.
- GEORIS P. Le Hainaut occidental dans la crise. *La Revue Nouvelle*, mai-juin 1981, N° 5-6, pp. 471-486.
- GOFFIN L., MORMONT M., TIBESAR A. Le Sud-Luxembourg et le déclin de la sidérurgie transfrontalière. *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 11 septembre 1981, N° 932, 26 p.
- GOFFIN L., MORMONT M., TIBESAR A. La fermeture de l'usine d'Athus. *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 25 septembre 1981, N° 935, 35 p.
- PLANCHAR R. Port autonome de Liège et « Liège axe 9000 ». Les développements en Basse-Meuse. *Wallonie 81*, N° 1, pp. 25-30.
- ROANNE H. Aides sélectives de la Communauté française : les écrans et les coulisses. *La Revue Nouvelle*, janvier 1981, N° 1, pp. 32-41.

9. Politique industrielle

- ADAM W.A. L'innovation technologique. Enseignements d'une expérience professionnelle. *Reflets et perspectives de la vie économique*, juin 1981, N° 2-3, pp. 185-191.
- ARCO E. Table ronde de politique industrielle et acquis sociaux. *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 1er octobre 1981, N° 936, 21 p.
- ARCO E., LENTZEN E. Les secteurs nationaux. *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 30 octobre 1981, N° 938, 37 p.
- BOUCKAERT J. Liaison Industrie-Université. *Reflets et perspectives de la vie économique*, juin 1981, N° 2-3, pp. 173-183.
- CAPRON M. Sidérurgie. Une lettre qui fait grand bruit. *La Revue Nouvelle*, février 1981, N° 2, pp. 128-132.

- CAPRON M. Cockerill-Sambre : après le rapport de Nippon Steel. *La Revue Nouvelle*, mai-juin 1981, N° 5-6, pp. 458-462.
- CAPRON M. Les pouvoirs publics face à la crise de la sidérurgie en Belgique ou l'absence d'une stratégie autonome. *Contradictions*, Hiver 1981-1982, N° 30, pp. 91-139.
- de DONNEA F.-X. Quelle politique industrielle en Belgique ? *Reflets et perspectives de la vie économique*, février 1981, N° 1, pp. 45-56.
- de WASSEIGE Y. Nouveau plaidoyer pour une sidérurgie wallonne. *Wallonie 81*, N° 1, pp. 3-9.
- DUSSART R. Proposition de loi tendant à la mise sous statut public de l'industrie sidérurgique belge. *Cahiers marxistes*, mars 1981, N° 92, pp. 34-42.
- EMBRECHTS R. Het economisch argument ter bescherming van een Jonge Industrie : enge versus ruime Interpretatie. *Economisch en sociaal tijdschrift*, 1981, N° 6, blz. 679-695.
- ENGELS J. Technologische ontwikkeling : kans of bedreiging ? *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, juni-juli 1981, Nr 6-7, blz. 592-597.
- GODELIER M. D'un mode de production à l'autre : théorie de la transition. *Recherches sociologiques*, 1981, N° 2, pp. 161-193.
- LENTZEN E., VINCENT A. Les groupes d'entreprises 1980 : les principales opérations de restructuration. *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 27 février 1981, N° 913, 36 p.
- PLUMAT E.R. Passé, présent et futur de l'Innovation technologique en Belgique. *Reflets et perspectives de la vie économique*, juin 1981, N° 2-3, pp. 193-204.
- VANDENPLAS R. Een Ronde Tafel voor een industriebeleid. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, augustus-september 1981, Nr 8-9, blz. 687-696.
- VANDEPUTTE T. De Conferentie over het industriebeleid : impasse of nieuwe start van het overleg ? *Economisch en sociaal tijdschrift*, 1981, Nr 6, blz. 733-748.
- ZEEUWTS P. Een bodemloos vat ? Het industrieel overheidsinitiatief. *De Nieuwe Maand*, juni-juli 1981, Nr 5, blz. 379-390.

10. Politique commerciale

- ADAM B. Les ventes d'armes de la Belgique. *La Revue Nouvelle*, avril 1981, N° 4, pp. 377-390.
- ENGELS J. Nos exportations de matériel militaire : atouts ou objet de critique ? *Progrès*, 1981, N° 75, pp. 1-3.
- HOYOS G. Approche des relations économiques extérieures de la Belgique. *Les Cahiers du Centre Jacques Georgin*, 1981, N° 1, pp. 5-18.
- LAGASSE J.-P. L'OBCE : perspectives de réforme. *Les Cahiers du Centre Jacques Georgin*, 1981, N° 1, pp. 25-29.
- Un groupe de formateurs. Glaverbel : une expérience de formation-reconversion et ses limites. *La Revue Nouvelle*, novembre 1981, N° 11, pp. 374-392.
- URBAIN R. Le système belge à l'exportation. *Studia Diplomatica*, 1981, N° 5, pp. 569-582.

11. Politique agricole

- BONNIER C. Quel avenir pour l'agriculture. *Wallonie 81*, N° 1, pp. 11-22.
- BULLOT G. Fiscalité et agriculture. Simples réflexions. *Cahiers économiques de Bruxelles*, 1981, N° 91, pp. 433-446.
- DEBRA J. Pour une poignée de choux-fleurs en plus. *La Revue Nouvelle*, mars 1981, N° 3, pp. 243-254.
- DE TROCH W. Boerenmarkten : heimwee of weerbaarheid ? *De Nieuwe Maand*, novembre 1981, Nr 9, blz. 647-657.
- FRANK M. Le régime de taxation des agriculteurs en Belgique. *Cahiers économiques de Bruxelles*, 1981, N° 91, pp. 407-432.
- FRANK M., PRAET P. Trois optiques du concept de parité des revenus en agriculture. *Cahiers économiques de Bruxelles*, 1981, N° 91, pp. 375-389.
- HERINCKX J. Caractères spécifiques de la distribution des revenus en agriculture. *Cahiers économiques de Bruxelles*, 1981, N° 91, pp. 391-405.

12. Politique relative aux classes moyennes et aux indépendants

- COOLSAET R. De ambachtelijke uitgever is overleden. *Kultuurleven*, 1981, Nr 8, blz. 728-729.
- VAN REGEMORTER D. Evolution du nombre et du revenu des commerçants et des artisans de 1953 à 1977. *Cahiers économiques de Bruxelles*, 1981, N° 89, pp. 3-23.

D. Politique financière.

1. Investissements et épargne

- BAILLEUX F. Fiscalité des personnes, investissements et épargne mobilière. *Annales de droit de Louvain*, 1981, N° 3-4, pp. 211-229.
- CARRIN G., VAN BROEKHOVEN E. De invloed van het publieke pensioenstelsel op de gezinsbesparingen : enkele empirische resultaten voor België. *Economisch en sociaal tijdschrift*, 1981, Nr 3, blz. 397-409.
- ENGELS J. On tue le goût du risque. *Progrès*, 1981, N° 78, pp. 11-14.
- KUMPS A.-M. Analyse économique des incidents fiscaux à l'investissement et à l'épargne. *Annales de droit de Louvain*, 1981, N° 3-4, pp. 183-210.
- MICHEL R. Des capitaux : pour en faire quoi ? *Reflets et perspectives de la vie économique*, septembre 1981, N° 4, pp. 263-273.
- THIERY B. Le financement des investissements industriels en Wallonie. *Wallonie 81*, N° 2, pp. 141-159.

2. Politique budgétaire

- DANCET G. Goochelen met cijfers en de Belgische tekorten. *De Nieuwe Maand*, september 1981, Nr 7, blz. 507-515.
- HENRION R. Le mal de nos finances publiques. *Wallonie 81*, N° 2, pp. 103-108.
- ROELANTS L. Le contrôle budgétaire interne, 1960-1980. *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 10 juillet 1981, N° 929, 18 p.
- STIENLET G. Het Overheidsbegrotingsproces, economisch bekeken. *Tijdschrift voor economie en management*, 1981, Nr 2, blz. 167-188.
- VUCHELEN J. Waarom het deficit op de overheidsrekeningen drastisch moet verminderen. *Tijdschrift voor economie en management*, 1981, Nr 4, blz. 441-461.

3. Politique fiscale

- BONTINCK M. Familiale aanpassing van de personenbelasting. *Economisch en sociaal tijdschrift*, 1981, Nr 1, blz. 73-78.
- CORNILLIE J. De crisisslening : de een zijn dood is... *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, juni-juli 1981, Nr 6-7, blz. 567-571.
- de CLOSSET B. Les incitants fiscaux en Belgique : un aspect de la « Supply side Economics ». *Annales de droit de Louvain*, 1981, N° 3-4, pp. 335-343.
- DETRY J. La fraude fiscale : législation récente, pratique administrative. *Annales de droit de Louvain*, 1981, N° 3-4, pp. 345-358.
- GOLLIER J.-J. Impôt des personnes physiques et stimulation de l'économie. *Annales de droit de Louvain*, 1981, N° 3-4, pp. 231-248.
- GUTH R. Les incitants fiscaux à l'innovation technologique. Premier bilan provisoire. *Reflets et perspectives de la vie économique*, juin 1981, N° 2-3, pp. 149-171.
- KIRKPATRICK J. L'immunisation des plus-values sous condition de remploi depuis la loi-programme 1981. *Annales de droit de Louvain*, 1981, N° 3-4, pp. 303-320.
- LAGAE J.P. Incitants fiscaux tendant à stimuler l'investissement de l'épargne et l'économie : régime du capital à risque et des emprunts. *Annales de droit de Louvain*, 1981, N° 3-4, pp. 265-302.
- LAMBEAU P. La fraude fiscale : pratique judiciaire. *Annales de droit de Louvain*, 1981, N° 3-4, pp. 359-376.
- LAMBEAU P. La fraude fiscale : pratique judiciaire. *Annales de droit de Louvain*, 1981, N° 3-4, pp. 359-376.
- LIEVENS S. Fiscale maatregelen ten gunste investeringen. *Rechtskundig Weekblad*, 19 december 1981, kol. 1041-1060.
- MALHERBE J., AUTENNE J. Fiscalité et stimulation de l'économie. *Annales de droit de Louvain*, 1981, N° 3-4, pp. 173-182.
- PEETERS G. De eerste onderrichtingen over het belasten van voordelen van alle aard. *Economisch en sociaal tijdschrift*, 1981, Nr 2, blz. 211-219.
- PEETERS G. Recente evoluties inzake fiscale en parafiscale druk voor ondernemingen en kaderleden. *Economisch en sociaal tijdschrift*, 1981, Nr 4, blz. 481-487.
- PEETERS G. Fiscale maatregelen vervat in de programmatiewet 1981. *Economisch en sociaal tijdschrift*, 1981, Nr 5, blz. 605-609.

SCHOLSEM J.-C. L'Impact de la réforme des institutions sur les finances publiques et la fiscalité.

Annales de droit de Louvain, 1981, N° 3-4, pp. 249-263.

VAN FRAEYENHOVEN G. Mesures fiscales en vue de stimuler l'investissement, la recherche et l'emploi. *Annales de droit de Louvain*, 1981, N° 3-4, pp. 321-333.

4. Politique monétaire et du crédit

COBBAUT R. Crise financière et monétaire dans la Belgique de 1981. *Contradictions*, Hiver 1981-1982, N° 30, pp. 36-59.

DELVAUX A. Tout ce que la Banque Nationale pourrait nous apprendre sur le franc. *La Revue Nouvelle*, Mars 1981, N° 3, pp. 255-260.

DERMINE J., DREZE J.-H. La Belgique dans la crise et la contrainte de balance de paiements. *Recherches économiques de Louvain*, 1981, N° 1, pp. 55-76.

PRAET P. A comparative approach to the measurements of expected inflation. *Cahiers économiques de Bruxelles*, 1981, N° 90, pp. 147-171.

VANDEWALLE G. De inflatiethorie van Milton Friedman als een basis voor een extreem liberalisme. *Tijdschrift voor Sociale Wetenschappen*, 1981, Nr 2, blz. 93-122.

E. Politique intérieure.

0. Chroniques

BOSMANS J. Binnenlandse politiek. Boeiende tijden. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, Januari 1981, Nr 1, blz. 82-88.

BOSMANS J. Binnenlandse politiek. Problemen... *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, februari 1981, Nr 2, blz. 183-186.

BOSMANS J. De vuurproef. Een Zaïre-reis. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, maart 1981, Nr 3, blz. 277-282.

BOSMANS J. Veel vragen, weinig antwoorden. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, april 1981, Nr 4, blz. 380-384.

BOSMANS J. Staal en index: een slamese tweeling. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, mei 1981, Nr 5, blz. 493-497.

BOSMANS J. Politiek met de natte vinger? *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, juni-juli 1981, Nr 6-7, blz. 602-606.

BOSMANS J. Belgitis of een land in ontbinding. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, augustus-september 1981, Nr 8-9, blz. 716-820.

BOSMANS J. Kiezen en delen. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, november 1981, Nr 11, blz. 896-902.

BOSMANS J. De nieuwe regering: de kerstman? *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, december 1981, Nr 12, blz. 973-979.

DE MEYER W. Le chômage en Europe: il faut comparer. *Progrès*, 1981, N° 75, pp. 4-6.

DE MEYER W. Le statut des fonctionnaires est à revoir. *Progrès*, 1981, N° 75, pp. 7-8.

DE MEYER W. L'indexation automatique: une matière fort controversée en période de crise. *Progrès*, 1981, N° 76, pp. 1-5.

DE MEYER W. Les prestations familiales: une comparaison européenne. *Progrès*, 1981, N° 76, pp. 6-7.

DE MEYER W. La réforme de la Sécurité sociale en marche pour l'an 2000. *Progrès*, 1981, N° 77, pp. 1-4.

DE MEYER W. L'évolution démographique des neuf pays membres de la CE et la répercussion de celle-ci sur les régimes de retraite et de pension. *Progrès*, 1981, N° 77, pp. 5-9.

DE MEYER W. L'Etat victime. *Progrès*, 1981, N° 78, pp. 2-3.

DE MEYER W. Influence de la situation économique belge sur la propriété privée. *Progrès*, 1981, N° 78, pp. 4-10.

DE MEYER W. Le triomphe libéral du 8 novembre 1981. *Progrès*, 1981, N° 79, pp. 1-2.

DE MEYER W. Les finances communales: là aussi! *Progrès*, 1981, N° 79, pp. 11-12.

DE MEYER W. Les sondages d'opinion, le nouveau jeu de société. *Progrès*, 1981, N° 79, pp. 13-14.

DE WINTER L. Partikratie: een gemiste kans? *Kultuurleven*, 1981, Nr 5, blz. 421-423.

GOFFART V. Vingt ans de socialisme. Quel avenir? *La Revue Nouvelle*, mars 1981, N° 3, pp. 227-230.

GOFFART V. Le soleil se lève-t-il en France? *La Revue Nouvelle*, septembre 1981, N° 9, pp. 143-151.

- GOFFART V. Scrutins. Vingt ans de changements... pour pas grand-chose ? *La Revue Nouvelle*, novembre 1981, N° 11, pp. 346-348.
- GOFFART V. Gouvernants cherchent conseils. *La Revue Nouvelle*, décembre 1981, N° 12, pp. 465-467.
- HELLA A. Les paradoxes du chômage. *Revue Générale*, février 1981, pp. 82-86.
- HELLA A. L'écologie et la peur du progrès. *Revue Générale*, mars 1981, pp. 84-88.
- HELLA A. Une démocratie en débandade. *Revue Générale*, mai 1981, pp. 91-94.
- HELLA A. Et chez nous, quelle alternance ? *Revue Générale*, juin-juillet 1981, pp. 87-91.
- HELLA A. C'est la faute au CVP ? *Revue Générale*, août-septembre 1981, pp. 88-92.
- HELLA A. L'avortement « déculpabilisé » ? *Revue Générale*, octobre 1981, pp. 94-97.
- HELLA A. Le brusque virage du PS. *La Revue Générale*, novembre 1981, pp. 89-92.
- HELLA A. Les leçons d'un échec électoral. *Revue Générale*, décembre 1981, pp. 79-83.
- HOLVOET L. België, het land van de vele regeringen. *Kultuurleven*, 1981, Nr 5, blz. 423-426.
- VAN NULAND L. Op de drempel van het nieuwe jaar. *Streven*, januari 1981, blz. 361-363.
- VAN NULAND L. Nog altijd averechts. *Streven*, februari 1981, blz. 459-460.
- VAN NULAND L. Leiding geven in het duister. *Streven*, april 1981, blz. 653-654.
- VAN NULAND L. Wankelend beleid. *Streven*, mei 1981, blz. 744-745.
- VAN NULAND L., Voor een heel jaar. *Streven*, juni 1981, blz. 838-839.
- VAN NULAND L. Zonder vlag of wimpel. *Streven*, juli 1981, blz. 929-930.
- VAN NULAND L. Land in paniek. *Streven*, augustus-september 1981, blz. 1040-1041.

1. Organisations de l'Etat

- BILLET J. Verzulling als blokkade : tussen begrip en werkelijkheid. *De Nieuwe Maand*, juni-juli 1981, Nr 5, blz. 358-364.
- BRASSINE J. Les élections du 8 novembre 1981 : un tournant important dans la réforme de nos Institutions. *Progrès*, 1981, N° 79, pp. 6-10.
- DAUBIE C. Le Sénat de Belgique. Perspectives et esquisse d'une réforme. *Administration publique*, juin 1981, tome 2, pp. 101-118.
- DEPEREE F. Crise sur crise. *Journal des Tribunaux*, 9 mai 1981, pp. 297-303.
- DELVA J. Toetsing van de wetskrachtige normen in het raam van de staatshervorming 1980. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, november-december 1981, Nr 6, blz. 511-534.
- HUYSE L. De Belgische ziekte. *De Nieuwe Maand*, juni-juli 1981, Nr 5, blz. 322-331.
- MAST A. De grondwetsherziening van 1980. *Rechtskundig Weekblad*, 26 december 1981, kol. 1105-1114.
- MOLITOR M. Etat belge - Belgische Staat : à reconstruire. *La Revue Nouvelle*, septembre 1981, N° 9, pp. 152-158.
- PARISIS A. L'effacement du Parlement. *Administration publique*, décembre 1981, tome 3, pp. 145-150.
- RAES K. Politieke vernieuwing. *De Nieuwe Maand*, juni-juli 1981, Nr 5, blz. 430-435.
- SALMAN B.M. Brief aan Boudewijn. *Streven*, juni 1981, blz. 840-844.
- TODTS H. De Belgische staatshervorming tussen 1970 en 1980. *Kultuurleven*, 1981, Nr 2, blz. 171-181.
- VAN BOL J.-M. La réforme de l'Etat et la gestion du cadre de vie. *Wallonie 81*, N° 3-4, pp. 257-268.
- VAN DIEVOET G. De Commissie belast met de voorbereiding van de Nederlandse tekst van de grondwet, de wetboeken en de voornaamste wetten en besluiten (1954-1981). *Rechtskundig Weekblad*, 9 mei 1981, kol. 2361-2368.
- VAN HAEGENDOREN M. De rationaliteit van het overheidsmanagement in het Belgisch politiek systeem. *Res Publica*, XXIII, 1981, 4, blz. 509-517.
- VAN HASSEL H. Problemen in de overheidsadministratie. *De Nieuwe Maand*, juni-juli 1981, Nr 5, blz. 372-378.

2. Institutions nationales

- BAERT K. De rechter en de overheid. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, januari-april 1981, Nr 1-2, blz. 43-58.
- BRASSINE J. L'après 8 novembre 1981 : la mise en œuvre de la 2e phase de la réforme des Institutions. *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP)*, *Courrier hebdomadaire*, 13 novembre 1981, N° 940, 26 p.
- DUMON F. Le Pouvoir judiciaire : cet Inconnu et ce méconnu. *Journal des Tribunaux* (I) (II), 5 septembre 1981, pp. 457-474 ; 12 septembre 1981, pp. 481-489. *Rechtskundig Weekblad*, 24 oktober 1981, kol. 513-548 ; 31 oktober 1981, kol. 577-602 ; 7 november 1981, kol. 641-672.
- ERAUW F. Het Belgisch Rekenhof. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, mei-juni 1981, Nr 3, blz. 195-210.

- MABILLE X. Les facteurs d'instabilité gouvernementale (décembre 1978 - avril 1981). *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 10 avril 1981, N° 916, 28 pages.
- Messages royaux. *Textes et Documents*, 1981, N° 327, 91 p. *Teksten en Documenten*, 1981, Nr 327, 137 blz.
- MOUREAUX P. L'administration à l'heure de la réforme de l'Etat, 78 pages.
- NEELS L. Grondwettelijke grendels. *De Nieuwe Maand*, juni-juli 1981, Nr 5, blz. 347-355.
- SUETENS L.P. Algemene beginselen van behoorlijk bestuur in de rechtspraak van de Raad van State. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, januari-april 1981, Nr 1-2, blz. 81-89.
- VAN DER STICHELE A. Procedure voor de Raad van State en administratieve rechtscolleges. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, januari-april 1981, Nr 1-2, blz. 90-113.
- WILLEQUET J. 1831-1981 : un siècle et demi de monarchie constitutionnelle. *Revue Générale*, juin-juillet 1981, pp. 55-62.

3. Institutions régionales et locales

- AMERIJCKX F. Fiscaliteit van gemeenschappen en gewesten. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, juli-augustus 1981, Nr 4, blz. 267-276.
- BUELENS M. Stress bij burgemeesters en schepenen. *De Gemeente*, 1981, Nr 10, blz. 315-317.
- COLLINGE M. La politisation des élections communales : stratégie de parti en Wallonie. *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 24 avril 1981, N° 917, 21 pages.
- CULEM J.-P. Communes et réformes des institutions : l'An 01. *Mouvement communal*, 1981, N° 8-9, pp. 277-281.
- DE BOND T., VAN HERCK G. De controverse « zuivere versus gemengde Intercommunale ». *Tijdschrift voor economie en management*, 1981, Nr 1, blz. 117-150.
- DELEPELEIRE M. Salut les colonisés ! Bantoustan wallon et no man's land bruxellois. *La Revue Nouvelle*, mai-juin 1981, pp. 5-6, pp. 463-470.
- de SOMER P. Pleidooi voor de federalisering van het onderwijs. *Ons Erfdeel*, 1981, Nr 12, blz. 79-83.
- HAEX F., HUYSMAN G. Kosten en baten van de ophaling en verwerking van het huisvuil in de Vlaamse gemeenten. *De Gemeente*, 1981, Nr 1, blz. 12-18.
- LEEMANS W. CPAS : l'Etat dans la commune. *Mouvement communal*, 1981, N° 6-7, pp. 239-242. *De Gemeente*, 1981, Nr 6-7, blz. 233-236.
- MABILLE X., ROWIES L. La formation des premiers exécutifs hors-gouvernement. *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 8 octobre 1981, N° 937, 20 pages.
- MOMMEN E. Le concept de bureaucratie peut-il être utile à la gauche wallonne. *Contradictions*, Hiver 1981-1982, N° 30, pp. 61-90.
- ROWIES L. Les enjeux des consultations populaires bruxelloises de l'hiver 1980-1981 (I). Synthèse des résultats (II). *Centre de recherches et d'information socio-politiques (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 16 janvier 1981, N° 906, 19 pages ; 13 février 1981, N° 910, 26 pages.
- VAN BOL J.-M. Les matières communautaires et régionales. *Journal des Tribunaux*, 31 octobre 1981, pp. 633-642.
- VERELST F. De wettelijke betrekkingen tussen de gemeente en haar OCMW. *De Gemeente*, 1981, Nr 12, blz. 404-412.
- VINIKAS B., DE GREEF C. La métropole bruxelloise : quelques aspects de son évolution au cours des années 70. *Eco-Brabant*, décembre 1981, N° 30, pp. 17-29. *Eco-Brabant*, december 1981, Nr 30, blz. 17-29.
- WUYTS H. Blokkades : de lokale dimensie. *De Nieuwe Maand*, juni-juli 1981, Nr 5, blz. 365-371.

4. Partis politiques

- BALTHAZAR H. De ontwikkeling van de participatie vóór de Tweede Wereldoorlog. *Res Publica*, XXIII, 1981, 1, blz. 9-22.
- BARTHOLOME M. Participatie et social-démocratie : une rencontre inéluctable. *Socialisme*, septembre - octobre 1981, N° 167, pp. 437-442.
- BILLIET J. De voorkeur voor een politieke partij : het toetsen van loglineaire modellen. *Res Publica*, XXIII, 1981, 4, blz. 535-568.
- CEULEERS J. Evaluatie van de participatie. Een panelgesprek tussen Belgische politici. *Res Publica*, XXIII, 1981, 1, blz. 155-177.
- DEWACHTER W. De partijstaat in de Westeuropese polyarchie : een proeve tot meting. *Res Publica*, XXIII, 1981, 1, blz. 115-123.

- DEWACHTER W. Nécessité et prépondérance des partis politiques dans une polyarchie. Analyse structurelle et actionnelle de la participation en Belgique. *Res Publica*, XXIII, 1981, 1, pp. 109-114.
- DEWACHTER W. Noodzaak en overwicht van de politieke partij in de polyarchie. Analyse van de structurele en actionele determinanten van de participatie in België. *Res Publica*, XXIII, 1981, 1, blz. 125-151.
- DE WINTER L. De partijpolitisering als instrument van de participatie. Een overzicht van de ontwikkeling sinds de Tweede Wereldoorlog. *Res Publica*, XXIII, 1981, 1, blz. 53-107.
- DE WINTER L. L'évolution de la politisation en tant qu'instrument de la participation dans le régime belge d'après-guerre. *Res Publica*, XXIII, 1981, 1, pp. 47-51.
- DE WINTER L. Participatie als blokkade. *De Nieuwe Maand*, juni-juli 1981, Nr 5, blz. 334-346.
- GERARD E. Het Algemeen Christelijk Werkersverbond omstreten standsorganisatie (1921-1940). *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, april 1981, Nr 4, blz. 291-326.
- GOVAERT S. Les socialistes flamands après la scission. *Cahiers marxistes*, mars 1981, N° 92, pp. 9-21.
- JOYE P. Les neo-Iibéraux contre l'Etat? *Cahiers marxistes*, avril-mai 1981, N° 93-94, pp. 1-12.
- LAMBERT N. Partis. Les PSC... *La Revue Nouvelle*, juillet-août 1981, N° 7-8, pp. 13-17.
- LEWIN R. Les relations entre la FGTB et le PS. *Cahiers marxistes*, avril-mai 1981, N° 93-94, pp. 13-29.
- LEWIN R. PS - FGTB : un dangereux affrontement, *Cahiers marxistes*, janvier 1981, N° 90, pp. 1-6.
- LHOEST J.-L. Un tournant pour le Parti Socialiste. *Socialisme*, février-avril 1981, N° 163-164, pp. 149-154.
- RAES K. Politieke apathie en de linkerzijde. *Marxistisch Tijdschrift*, 1981, Nr 3, blz. 7-14.
- REYNEBEAU M. Politieke partijen, breuklijnen en grendels. *De Nieuwe Maand*, juni-juli 1981, Nr 5, blz. 315-321.
- VAN HAEGENDOREN M. Mutations du système des partis en Belgique de 1945 à 1980. *Res Publica*, XXIII, 1981, 1, pp. 23-27.
- VAN HAEGENDOREN M. Veranderingen in het Belgische partijenstelsel van 1945 tot 1980. *Res Publica*, XXIII, 1981, 1, blz. 29-45.
- VERBRUGGEN F. Partij en politieke vorming. *Socialistische Partij*, 1981, Nr 6, blz. 344-350.

5. Elections

- BUYLE D. 8 november 1981 : ook een historische verschuiving. *De Nieuwe Maand*, december 1981, Nr 10, blz. 784-791.
- MABILLE X. Les élections législatives du 8 novembre 1981 (I) (II). *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 18 décembre 1981, N° 943, 22 p. ; 24 décembre 1981, N° 944, 21 p.
- ROWIES L. Les enjeux des élections générales du 8 novembre 1981. *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 6 novembre 1981, N° 939, 24 p.

6. Droits et libertés

- BARREZ D. Gewetensbezwaarde : tussen voldoening en eisen. *De Nieuwe Maand*, september 1981, Nr 7, blz. 548-555.
- BLONDEEL G., CLAEYS-BOUUAERT P. De herziening van de Wet van 8 april 1965 - Jeugdrecht of jeugdbescherming? *Rechtskundig Weekblad*, 13 juni 1981, kol. 2713-2726.
- CRAM P. De arbeidsgerechten in de praktijk. *Rechtskundig Weekblad*, 14 november 1981, kol. 727-730.
- DE COOMAN - VAN KAN A.-M. L'insémination artificielle. Recommandation du Conseil de l'Europe et perspectives de réglementation belge. *Journal des Tribunaux*, 6 juin 1981, pp. 369-381.
- DE GRIJSE W. De arbeidsgerechten in de praktijk. *Rechtskundig Weekblad*, 14 november 1981, kol. 719-726.
- DELAHAUT P.-J. La notion d'égalité dans les marchés publics. *Administration publique*, décembre 1981, tome 3, pp. 175-187.
- DÉLPEREE F. Aspects nouveaux de la relation administration - administrés. *Administration publique*, décembre 1981, tome 3, pp. 151-157.
- DÉLPEREE N. Le privilège de l'épouse séparée sur la pension de retraite du mari. *Revue Belge de Sécurité Sociale*, février 1981, N° 2, pp. 272-278. *Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid*, februari 1981, Nr 2, blz. 279-286.
- de SINGLY F. Le mariage informel. *Recherches sociologiques*, 1981, N° 1, pp. 61-90.
- DE VOS L. Enkele beschouwingen m.b.t. de procedure voor de arbeidsgerechten. *Rechtskundig Weekblad*, 14 november 1981, kol. 733-742.

- ERGO P. Informatique et vie privée : Big Brother, connais-pas ? *Cahiers marxistes*, Juin 1981, N° 95, pp. 39-43.
- GOETHALS J., PETERS T. De legitimiteitscrisis van de gevangenisstraf. *Streven*, januari 1981, blz. 316-327.
- GOVAERT S. (Uiterst) rechts in franstalig België. *De Nieuwe Maand*, november 1981, Nr 9, blz. 702-707.
- GULDIX E. Algemene systematische beschouwingen over het persoonlijkheidsrecht op de eigen afbeelding. *Rechtskundig Weekblad*, 3 januari 1981, kol. 1161-1192.
- HOLVOET L. Enkele « zachte vormen » van direkte aktie binnen de parlementaire democratie. *Politica*, maart 1981, Nr 1, blz. 3-28.
- KRINGS J. De arbeidsgerechten : doelstelling en verwezenlijkingen. *Rechtskundig Weekblad*, 14 november 1981, kol. 705-720.
- MARQUES PEREIRA B. L'interruption volontaire de grossesse : un processus de politisation (I) (II), *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP)*, *Courrier hebdomadaire*, 12 juin 1981, N° 923, 26 pages ; 2 septembre 1981, N° 930-931, 43 pages.
- MERTENS de WILMARS J. Van privaat naar publiekrecht : eenrichtingverkeer ? *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, januari-april 1981, Nr 1-2, blz. 7-13.
- SCHELTS D. De rechtsstaat in onze huidige democratie. *Kultuurleven*, 1981, Nr 5, blz. 465-472.
- STAELS-DOMPAS N. Een lang verwachte wet. Het erfrecht van de langstlevende echtgenoot. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, mei 1981, Nr 5, blz. 459-463.
- STRAGIER L. De arbeidsgerechten in de praktijk. *Rechtskundig Weekblad*, 14 november 1981, kol. 729-734.
- van de PUTTE M. Le monde moderne à la recherche de l'égalité. *Revue Générale*, août-septembre 1981, pp. 29-48.
- VEKEMAN R. Machtsafwendung. *Rechtskundig Weekblad*, 6 juni 1981, kol. 2649-2684.
- VERLINDEN P. De kwajongensstreken van uiterst rechts. *De Nieuwe Maand*, september 1981, Nr 7, blz. 517-526.

7. Assistance Juridique

- BERNS-LION N. Les Juridictions du travail. *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP)*, *Courrier hebdomadaire*, 22 mai 1981, N° 920-921, 43 pages.
- BODSON J.-C. Accidents du travail et profits privés. *Cahiers marxistes*, juin 1981, N° 95, pp. 10-16.
- BOURGOIGNIE T., DOMONT-NAERT F. Clauses abusives et protection du consommateur. *Annales de droit de Louvain*, 1981, N° 1, pp. 3-59.
- CLOSE F. L'accueil du justiciable. La justice pénale. *Annales de la Faculté de Droit, d'Economie et de Sciences Sociales de Liège*, 1981, N° 2, pp. 187-216.
- de LEVAL G. L'accueil du justiciable et le code judiciaire. *Annales de la Faculté de Droit, d'Economie et de Sciences Sociales de Liège*, 1981, N° 2, pp. 217-238.
- DE MEYER J. De bescherming van de grondrechten in Europees verband. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, januari-april 1981, Nr 1-2, blz. 27-32.
- ELST R. Rechtsbescherming der ambtenaren tegen onrechtmatige bevorderingen door de Raad van State ? *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, juli-augustus 1981, Nr 4, blz. 297-302.
- LAMBRECHTS W. De overheidsaansprakelijkheid van 1963 tot 1980. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, januari-april 1981, Nr 1-2, blz. 114-126.
- RIMANQUE K. Nationale bescherming van grondrechten. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, januari-april 1981, Nr 1-2, blz. 33-42.
- SUETENS L.P. Preventieve rechtsbescherming bij overheidsoptreden. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, januari-april 1981, Nr 1-2, blz. 59-69.
- TROISFONTAINES P. Le langage judiciaire. *Annales de la Faculté de Droit, d'Economie et de Sciences Sociales de Liège*, 1981, N° 2, pp. 153-185.
- WETTINCK C. La Justice : service public ? *Annales de la Faculté de Droit, d'Economie et de Sciences Sociales de Liège*, 1981, N° 2, pp. 141-152.

8. Problèmes linguistiques et minorités

- DELRUELLE-VOSSWINKEL N., FROGNIER A.-P. L'opinion publique et les problèmes communautaires. *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP)*, *Courrier hebdomadaire*, 3 juillet 1981, N° 927-928, 39 pages.

- LEROY M. Les conflits de compétence en matière d'emploi des langues et leur règlement. *Administration publique*, mars 1981, tome 1, pp. 39-69.
- VAN DEN BOSCH M. La politique de la Communauté flamande. *La Revue Nouvelle*, janvier 1981, N° 1, pp. 42-50.
- VERLINDEN P. Nut en onnut van de VMO. *De Nieuwe Maand*, november 1981, Nr 9, blz. 694-701.

9. Maintien de l'ordre

- DELMAS C. Les démocraties et le phénomène du terrorisme. *Revue Générale*, février 1981, pp. 65-81.
- DEFIDDER W., DE MOT F. Handhaving van de wanorde ? *Rechtskundig Weekblad*, 12 december 1981, kol. 977-1006.

10. Séquelles des guerres

11. Problèmes des étrangers

- BASTENIER A., DASSETTO F. La deuxième génération d'immigrés en Belgique. *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 23 janvier 1981, N° 907-908, 46 pages.
- DELFOSE Jean. Racisme et antisémitisme. *La Revue Nouvelle*, février 1981, N° 2, pp. 201-207.
- DILLEN J., OPDEBEECK P. De fiscale voordelen voor sommige buitenlanders die tijdelijk in België verblijven. *Economisch en sociaal tijdschrift*, 1981, Nr 1, blz. 69-73.
- MOINS J. Le statut des étrangers. *Cahiers marxistes*, mars 1981, N° 92, pp. 22-27.
- MOINS J. Les droits politiques des immigrés. *Cahiers marxistes*, avril-mai 1981, N° 93-94, pp. 30-37.
- PERRIN G. La sécurité sociale des étrangers et des migrants selon les instruments de l'Organisation internationale du travail. *Revue Belge de Sécurité Sociale*, mars 1981, N° 3, pp. 315-333. *Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid*, maart 1981, Nr 3, blz. 325-345.
- RIGAUX F. Vers un nouveau statut administratif pour les étrangers. *Journal des Tribunaux*, 7 février 1981, pp. 85-98.
- TAVERNE M. Quelques réflexions à propos de la scolarisation des enfants de travailleurs migrants (I) (II). *Mouvement communal*, 1981, N° 2, pp. 63-69 ; N° 3, pp. 111-116.

12. Rapport entre l'Etat et les églises

- PRENEEL L. Mouvements catholiques et expériences des catholiques en Belgique. *Politica*, december 1981, Nr 4, blz. 389-409.
- VAN DE MEULEBROEKE M. Sur les chemins de la laïcité. *La Revue Nouvelle*, avril 1981, N° 4, pp. 405-416.
- VAN LOON T. Vrijzinnigheid en katholicisme vanuit de basis bekeken. *Socialistische Standpunten*, 1981, Nr 6, blz. 324-343.
- VOYE L. Aspects de l'évolution récente du « monde catholique ». *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP), Courrier hebdomadaire*, 26 juin 1981, N° 925-926, 38 pages.
- WILLEMYS R. Politieke en ideologische facetten van vrijzinnigheid. *Socialistische Standpunten*, 1981, Nr 5, blz. 264-279.

13. Problématique des transports

- DE BORGER B., DELODDERE E. Kostenfuncties voor het openbaar vervoer : een empirische toepassing voor de Nationale Maatschappij van Buurtspoorwegen. *Economisch en sociaal tijdschrift*, 1981, Nr 5, blz. 587-601.
- DECERF P. La gratuité des transports publics : une solution au chaos urbain ? *Reflets et perspectives de la vie économique*, février 1981, N° 1, pp. 77-85.
- PANCIERA S., BAUDOUIN P. Le transport des handicapés : un défi ? *Revue Belge de Sécurité Sociale*, janvier 1981, N° 1, pp. 215-219. *Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid*, januari 1981, Nr 1, blz. 216-220.
- VAN DE VOORDE E. De invloed van de tijdsfactor op de vraag naar stedelijk openbaar vervoer : toepassing op het intercommunaal vervoer in Brussel. *Tijdschrift voor economie en management*, 1981, Nr 1, blz. 49-71.

F. Politique culturelle.

1. Enseignement

- BACKELJAUW P. Vers l'école pluraliste. *Socialisme*, juillet-août 1981, N° 166, pp. 415-419.
- BERNARD G., REMY J., TORDOOR V. L'école et l'adolescent. *Socialisme*, juillet-août 1981, N° 166, pp. 335-349.
- BONTE E. Talentenjacht en juke-boxstijl in het VSO. *De Nieuwe Maand*, september 1981, Nr 7, blz. 570-575.
- BOTS M. Het gemeentelijk onderwijs. *De Vlaamse Gids*, 1981, Nr 5, blz. 79-93.
- CARELS M.-L., MANNI G. La problématique de la petite enfance. *Socialisme*, juillet-août 1981, N° 166, pp. 321-326.
- COLEBUNDERS G. SP-congres - Onderwijs - Wetenschappelijk onderzoek - Inleiding. *Socialistische Standpunten*, 1981, Nr 3, blz. 142-163.
- COLMANT J.-L. L'Institut des Affaires publiques, un instrument au service de la formation permanente dans les services publics. *Mouvement communal*, 1981, N° 3, pp. 117-121.
- CORIJN H. Maatschappelijke oriëntering van het onderwijs. *Socialistische Standpunten*, 1981, Nr 3, blz. 183-192.
- DE CORTE G. Onderwijs en opvoeding in een veranderende maatschappij. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, april 1981, Nr 4, blz. 327-345.
- DE LANDSHEERE G. L'égalité des chances : slogan ou réalité ? *Socialisme*, juillet-août 1981, N° 166, pp. 359-364.
- DELEECK H. De democratisering van het hoger onderwijs : feiten en middelen (*) (**). *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, juni-juli 1981, Nr 6-7, blz. 507-533.
- DE MEYERE P. Pleidooi voor een algemeen rechtsvak in het hoger secundair onderwijs. *Rechtskundig Weekblad*, 10 januari 1981, kol. 1239-1244.
- DUJARDIN R. L'enseignement spécial en Belgique. Situation actuelle et priorités pour les années 80. *Revue Belge de Sécurité Sociale*, janvier 1981, N° 1, pp. 215-219. *Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid*, januari 1981, Nr 1, blz. 200-215.
- DUPUIS F. L'enseignement et les femmes. *Socialisme*, juillet-août 1981, N° 166, pp. 385-398.
- FALTER R. Een Belgisch onderwijsexperiment. Taaltoestanden in de Provinciale Normalschool van Tienen (1911-1964). *Wetenschappelijke Tijdingen*, 1981, Nr 4, kol. 239-252.
- FOUREZ G. L'idéologie dans l'enseignement des sciences. *La Revue Nouvelle*, novembre 1981, N° 11, pp. 361-373.
- GERMIS M. Bedenkingen bij het VBOS. *Socialistische Standpunten*, 1981, Nr 3, blz. 177-182.
- GROOTJANS F. Zijn ook de politici schoolmoe ? *De Vlaamse Gids*, 1981, Nr 5, blz. 61-67.
- HEBBELINCK R. Een school voor managers uit de openbare sector : de School der Militaire Administrateurs. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, juli-augustus 1981, Nr 4, blz. 286-293.
- JANNE H. Formes nouvelles de scolarité. *Socialisme*, juillet-août 1981, N° 166, pp. 377-384.
- LAUF-GANSEMANS E. Het basisonderwijs. Enkele overwegingen bij de tekst voor het SP-congres - Onderwijs. *Socialistische Standpunten*, 1981, Nr 3, blz. 164-172.
- LEROUY G. L'institution scolaire, l'écolier, l'étudiant... et le contingent. *Socialisme*, juillet-août 1981, N° 166, pp. 407-413.
- NIZET J., GENARD J.-L., VAN HAECHE A. Les professeurs de l'enseignement secondaire. Leurs caractéristiques sociologiques. Leur appartenance politique et syndicale. *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP)*, *Courrier hebdomadaire*, 30 avril 1981, N° 918, 24 pages.
- PHILIPPART A. La problématique de l'enseignement supérieur. *Socialisme*, juillet-août 1981, N° 166, pp. 351-357.
- PIRSON - DE CLERCQ J. Freins et blocages à la réforme. *Socialisme*, juillet-août 1981, N° 166, pp. 399-403.
- SWILLEN G. Taalonderwijs als bevrijdingsdaad. *Socialistische Standpunten*, 1981, Nr 6, blz. 363-369.
- THIRION A.-M., HABRAN L. L'enfant, l'école et la société. *Socialisme*, juillet-août 1981, N° 166, pp. 327-334.
- TILMAN F. Formation technique et professionnelle : un faux progrès. *La Revue Nouvelle*, avril 1981, N° 4, pp. 370-376.
- VANBERGEN P. Situation de l'école aujourd'hui. *Socialisme*, juillet-août 1981, N° 166, pp. 303-316.
- van den BERK T. De « kleine oorlog » van de schoolkatecheet. Pleidooi voor een continuë diskontinuiteit. *Kultuurleven*, 1981, Nr 7, blz. 649-657.
- VANDEWALLE G. Waarheen met het universitaire onderwijs. *Socialistische Standpunten*, 1981, Nr 4, blz. 238-248.

- VANHOVE L. Wat is naar Belgisch recht een Universiteit? *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, september-oktober 1981, Nr 5, blz. 375-384.
- VAN LEEMPOT L. De vrijheid van het onderwijs. *De Vlaamse Gids*, 1981, Nr 5, blz. 69-76.
- VIOLON J. Adapter l'école aux élèves. *Socialisme*, juillet-août 1981, N° 166, pp. 365-376.

2. Recherche scientifique

- BOLLE de BALLE M. Nouvelles alliances et reliance : deux enjeux stratégiques de la recherche-action. *Revue de l'Institut de Sociologie*, 1981, N° 3, pp. 573-587.
- DELHUELLE-VOSSWINKEL N. La recherche-action : nouveau paradigme de la sociologie? *Revue de l'Institut de Sociologie*, 1981, N° 3, pp. 513-527.
- DROSTE F. Taalgebruik als spiegel van wetenschappelijke groeiprocessen. *Kultuurleven*, 1981, Nr 7, blz. 621-627.
- FORDYN A. Het wetenschappelijk onderzoek van politieke aanslagen. *Tijdschrift voor Sociale Wetenschappen*, 1981, Nr 1, blz. 3-20.
- GILLIS P., RAYET M. Misère et incohérence de la politique scientifique. *Cahiers marxistes*, janvier 1981, N° 90, pp. 7-18.
- GRELL P. Problématiques de la recherche-action. *Revue de l'Institut de Sociologie*, 1981, N° 3, pp. 605-614.
- JAUMOTTE A., GERMAIN J. Université, recherche, novation face à l'évolution de la société. *Wallonie 81*, N° 2, pp. 109-119.
- LAMBERT G., HAUBERT B. Science, technologie et pouvoirs. *La Revue Nouvelle*, mars 1981, N° 3, pp. 319-326.
- LEDoux Y. Théorie critique et recherche-action : l'héritage habermassien. *Revue de l'Institut de Sociologie*, 1981, N° 3, pp. 623-635.
- MATTHIJS P. Enkele suggesties voor een vernieuwd wetenschapsbeleid. *De Gids oop Maatschappelijk Gebied*, mei 1981, Nr 5, blz. 464-468.
- MORIN A. Quelques orientations de la recherche-action en éducation en Amérique du Nord. *Revue de l'Institut de Sociologie*, 1981, N° 3, pp. 529-538.
- PIRSON - DE CLERCQ J. Réflexions à partir d'une recherche-action. *Revue de l'Institut de Sociologie*, 1981, N° 3, pp. 615-621.
- PIRSON R. La recherche-action : une méthode de mise à disposition des savoirs. *Revue de l'Institut de Sociologie*, 1981, N° 3, pp. 539-553.
- POURTOIS J.-P. Quelques caractères essentiels de la recherche-action en éducation. *Revue de l'Institut de Sociologie*, 1981, N° 3, pp. 555-572.
- THIRION A.-M. La recherche-action : un analyseur des politiques et des pratiques. *Revue de l'Institut de Sociologie*, 1981, N° 3, pp. 645-653.
- VAN DER AUWERA F. Het evaluatieprobleem in wetenschap en technologie. *Economisch en sociaal tijdschrift*, 1981, Nr 1, blz. 115-119.
- WERY A. Recherche-action dans les centres de santé mentale. *Revue de l'Institut de Sociologie*, 1981, N° 3, pp. 637-644.

3. Education populaire

- SIMON J.-M. La formation en péril. *Cahiers marxistes*, janvier 1981, N° 90, pp. 39-43.

4. Politique des loisirs

- ALSTEIN. De relatie tussen uitgever en auteur. *Kultuurleven*, 1981, Nr 8, blz. 711-715.
- HEMELS J. De plaats van het boek in heden en toekomst. *Kultuurleven*, 1981, Nr 8, blz. 740-750.
- SERVAES J. Structuur en werking van het boekenvak in Vlaanderen. *Kultuurleven*, 1981, Nr 8, blz. 678-694.
- VANHESTE B. Over verplichte lektuur. *Kultuurleven*, 1981, Nr 8, blz. 706-710.

5. Emancipation des femmes

- BUYLE A.M. De vrouw in de zichtbare politiek. *De Nieuwe Maand*, oktober 1981, Nr 8, blz. 596-601.
- Feministisch Schrijfcollectief. De groeiende vrouwensolidariteit. *De Nieuwe Maand*, april 1981, Nr 3, blz. 175-186.
- HERSCOVICI A., GUISSÉ M., LEWIN R. Les chômeuses-profiteuses : un mythe à détruire. *Cahiers marxistes*, février 1981, N° 91, pp. 1-6.

- LAMPROYE K. Feminisme tussen mode en gastronomie. *De Nieuwe Maand*, oktober 1981, Nr 8, blz. 622-628.
- LEBRUN Y. Hebben vrouwen altijd het eerste woord? *Streven*, januari 1981, blz. 329-349.
- MEIRE M. Hoe weekbladen het feminisme ontladen. *De Nieuwe Maand*, oktober 1981, Nr 8, blz. 629-633.
- MERTENS H.E. Feministische theologie. *Streven*, juni 1981, blz. 771-782.
- MULIER J. Tien jaar feministisch mollenwerk. *De Nieuwe Maand*, oktober 1981, Nr 8, blz. 585-590.
- VAN DER STEICHEL R. La travailleuse salariée et le chômage. *Revue Belge de Sécurité Sociale*, février 1981, N° 2, pp. 221-255. *Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid*, februari 1981, Nr 2, blz. 223-261.
- VAN HEMELDONCK M. Het vrouwenvraagstuk is en blijft politiek. *De Nieuwe Maand*, oktober 1981, Nr 8, blz. 579-584.
- van HUMBEECK C. Vrouw - literatuur - maatschappij. *Ons Erfdeel*, 1981, Nr 1, blz. 48-56.

6. Problèmes de la jeunesse

- BLOMME J. Het seponerings- en vervolgingsbeleid in jeugdzaken van het openbaar ministerie. *Tijdschrift voor Sociale Wetenschappen*, 1981, Nr 1, blz. 42-49.
- BLOMME J. Klasse bias in geregistreerde jeugdmlsdadigheid. *Tijdschrift voor Sociale Wetenschappen*, 1981, Nr 4, blz. 275-291.
- CAMMAER H. Kultuuroverdracht en jeugdgeneraties. *Kultuurleven*, 1981, Nr 7, blz. 634-640.
- HOMS G.J. Jongeren in Vlaanderen, wacht ons de revolte? *De Vlaamse Gids*, 1981, Nr 4, blz. 65-69.
- LAMBRECHT G. De rol van de lichaamsbeleving bij de huidige jeugd. *Kultuurleven*, 1981, Nr 7, blz. 641-648.
- MAROY C., RUQUOY D. Non pas une, mais plusieurs jeunesses. *La Revue Nouvelle*, juillet-août 1981, N° 7-8, pp. 21-34.
- PEETERS V. Christelijke arbeidersbeweging en jongeren. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, januari 1981, Nr 1, blz. 29-47.

7. Arts

- AUBENAS J. Pour que vive le cinéma. *La Revue Nouvelle*, janvier 1981, N° 1, pp. 17-23.
- BLANOUART G. Monumentenzorg: wie zal dat betalen? *De Gemeente*, 1981, Nr 12, blz. 401-503.
- GELUCK D. Vie ou mort d'un film: les jeux subtils de la programmation. *La Revue Nouvelle*, janvier 1981, N° 1, pp. 69-78.
- JAUMAIN M. Le théâtre dramatique francophone: cadre institutionnel et statut juridique depuis 1945. *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP)*, *Courrier hebdomadaire*, 20 février 1981, N° 911-912, 65 pages.
- VANBERGEN J. Het interpretatieprobleem in de plastische kunst. *Kultuurleven*, 1981, Nr 10, blz. 938-945.
- VAN MULDER W. A.R. Penck. Het teken als subversie. *Streven*, april 1981, blz. 608-617.

8. Communication de masse

- CATTREL J. La publicité à la RTBF, ou comment s'en embarrasser. *La Revue Nouvelle*, juillet-août 1981, N° 7-8, pp. 35-43.
- CLIJMANS L. De kerk in de ban van het nieuws. *Kultuurleven*, 1981, Nr 9, blz. 819-831.
- DELEPELEIRE M. J.T.: omni-journal, télé-gruyère. *La Revue Nouvelle*, novembre 1981, N° 11, pp. 423-428.
- DUPONT D. Langage et idéologie. *Cahiers marxistes*, avril-mai 1981, N° 93-94, pp. 62-72.
- DEPUYDT L. Een Duits voorbeeld inzake omroepreclame. *Economisch en sociaal tijdschrift*, 1981, Nr 2, blz. 167-190.
- GRYSPEERDT A. Les media à l'école. *Centre de recherche et d'information socio-politiques (CRISP)*, *Courrier hebdomadaire*, 5 juin 1981, N° 922, 24 pages.
- JOYE P. Informatisation de la société et marche vers le socialisme. *Cahiers marxistes*, novembre-décembre 1981, N° 98-99, pp. 1-15.
- LANGLOIS J. La RTBF en retard d'une guerre! *Progrès*, 1981, N° 76, pp. 17-20.
- MERCIER M. Communiquer: le handicap, c'est aussi les autres. *La Revue Nouvelle*, octobre 1981, N° 10, pp. 309-314.
- MERTENS A. Litteratuur in de marge. *Kultuurleven*, 1981, Nr 8, blz. 695-701.
- NEELS L. De media in het geding. *Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiekrecht*, januari-april 1981, Nr 1-2, blz. 189-192; september-oktober 1981, Nr 5, blz. 385-393.

- NIJNS R. A propos de « Langage et idéologie ». *Cahiers marxistes*, octobre 1981, N° 97, pp. 32-38.
- PHILIPPART M. Sauvages, ces canards ? La petite presse en Belgique francophone. *La Revue Nouvelle*, juillet-août 1981, N° 7-8, pp. 55-68.
- RISLI G. The Brébart connection. *La Revue Nouvelle*, septembre 1981, N° 9, pp. 181-198.
- SIMONS J. Het bewegend stripverhaal als toekomstbeeld. *Kultuurleven*, 1981, Nr 9, blz. 792-796.
- TYRIONS R. « Het Volk » drukt wat het volk vraagt. *Kultuurleven*, 1981, Nr 3, blz. 222-233.
- VAN LAEKEN W. De versterde omroep. *De Nieuwe Maand*, juni-juli 1981, Nr 5, blz. 391-398.
- VAN LAEKEN W. Satelliet-televisie : paniek versus bedaardheid. *De Nieuwe Maand*, november 1981, Nr 9, blz. 708-712.

9. Autonomie culturelle

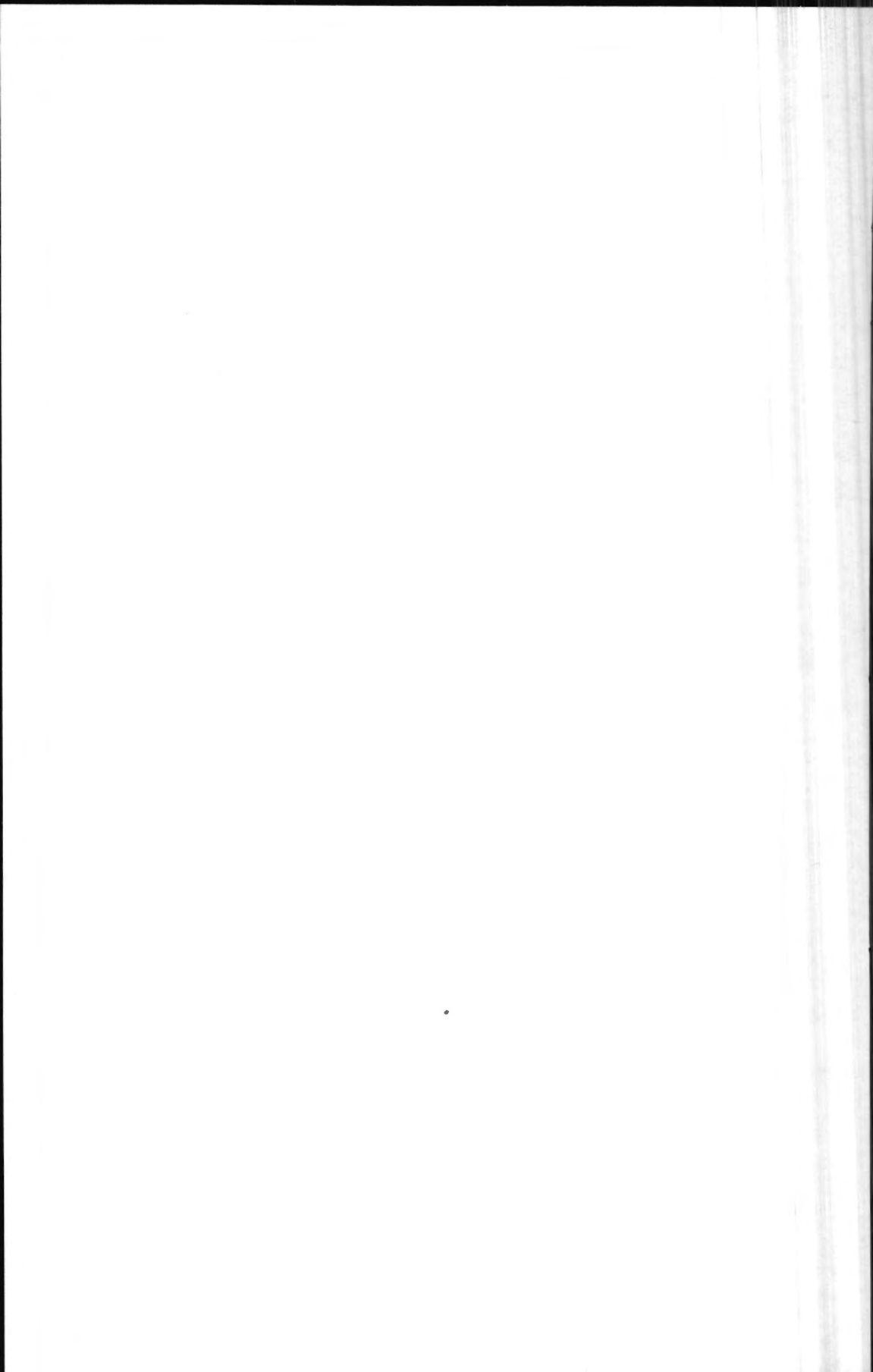
- de RDECK J. Culturele centra in Vlaanderen. Inventaris en evaluatie. *Ons Erdeel*, 1981, Nr 1, blz. 27-38.
- FONTAINE J. Wallons et Belges : pourquoi l'histoire ? *La Revue Nouvelle*, janvier 1981, Nr 1, pp. 97-105.
- ZONDERGELD G. Vlaamse en Friese beweging. *Marxistisch Tijdschrift*, 1981, Nr 3, blz. 15-35.

10. Tourisme

- HERTOGEN J., NAEYAERT D. Sociaal toerisme, een schot naast de roos ? *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, mei 1981, Nr 5, blz. 403-418.

11. Sport

L'Année politique 1976 Politiek Jaarboek

Nouvelle série n° 1 — Nieuwe reeks n° 1

S O M M A I R E — I N H O U D

Préface

Inleiding. Koppen uit het politieke nieuws van 1976.

Jan CEULEERS, De regering Tindemans, de partijen en het overleg onder de gemeenschappen.

Jacques BRASSINNE, Bilan des conseils culturels et des conseils régionaux.

Rudolf MAES, De samenvoeging van de gemeenten. Studie van het besluitvormingsproces.

Léon-Eli TROCLET, Front commun syndical et nouveau pacte social.

Yvo NUYENS, Pax medica op de helling ?

Mariette VERRYCKEN, De werkzaamheden van de staatscommissie voor ethische problemen.

Bertrand J. DE CLERCQ, De discussies rond een legalisering van opzettelijke abortus.

René CYPRES, Les problèmes de l'énergie et le rapport de la Commission des Sages.

Jean-Claude WILLAME, Le rapport Tindemans et les élections européennes.

Mark DEWEERDT, De politieke opiniepeilingen in België in 1976.

Wladimir S. PLAVSIC, Bibliographie de l'année politique 1976.

VOLUME XIX, N° 2 - RES PUBLICA - BUNDEL XIX, N° 2

L'Année politique 1977 Politiek Jaarboek

Nouvelle série n° 2 — Nieuwe reeks n° 2

S O M M A I R E — I N H O U D

Inleiding. Koppen uit het politieke nieuws van 1977.

Vic VAN ROMPUY, De budgettaire, financiële en monetaire politiek van België in 1977.

Marie-Louise OPDENBERG, La politique de l'emploi dans une période de chômage et d'inquiétude sociale.

Jan CEULEERS, Dagboek van een kabinetformatie.

Xavier MABILLE, L'évolution des partis politiques en 1977.

Staf LAUWERYSSEN, Het beleid van de provincies.

Jef VAN DER PERRE, Evolutie van de wetenschapspolitieke problematiek in België gedurende het voorbije decennium (1968-1977).

Michel TAVERNE et Albert MARTENS, L'année 1977 pour les immigrés.

Jef MATON, De crisis in de staalnijverheid, pogingen tot opvijzelen en beleidskeuzen.

Christian FRANCK, La politique extérieure de la Belgique en 1977.

Mark DEWEERDT, De politieke opiniepeilingen in België in 1977.

Wladimir PLAVSIC, Bibliographie de l'année politique 1977.

L'Année politique 1978 Politiek Jaarboek

Nouvelle série n° 3 — Nieuwe reeks n° 3

SOMMAIRE — INHOUD

Mark DEWEERDT, Overzicht van het Belgisch politiek gebeuren in 1978.

Nicole DELRUELLE-VOSSWINKEL, Evolution de l'opinion publique en Belgique entre les élections d'avril 1977 et celles de décembre 1978.

Luk BOONE, Ophefmakende falingen in de perswereld.

G. VAN GHELUWE, C. LISABETH en E. MANGE, Recente economische ontwikkelingen in Vlaanderen.

Michel QUEVIT, L'année économique en Wallonie : 1978, des perspectives inquiétantes pour l'avenir de l'économie wallonne.

Marc PLATEL, De politieke krisissen in 1978 : de crisis van het politiek vertrouwen.

William FRAEYS, Les élections législatives du 17 décembre 1978. Analyse des résultats.

Mark DEWEERDT, Het gebruik van de voorkeurstem bij de parlementsverkiezingen van 17 december 1978.

L. HUYSE, L. VAN OTRIVE, C. FYNAUT, L. DUPONT en T. PETERS, Justitiebeleid in de jaren zeventig.

Jozef SMITS, De politieke opiniepeilingen in België in 1978.

Wladimir S. PLAVSIC, Bibliographie de l'année politique 1978.

L'Année politique 1979 Politiek Jaarboek

Nouvelle série n° 4 — Nieuwe reeks n° 4

S O M M A I R E — I N H O U D

Mark DEWEERDT, Overzicht van het Belgisch politiek gebeuren in 1979.

Luc HOLVOET en Marc PLATEL, De regeringsvorming Martens I.

Jan CEULEERS, De splitsing van de Belgische Socialistische Partij. Een B te veel.

Pierre LEFEVRE, Le FDF : seize ans d'expérience pluraliste.

Marc PLATEL, De Volksunie 1977-1979. Toch uit de oppositie. Een vergissing of niet ?

Jean-Claude WILLAME, Les relations belgo-zaïroises.

Paul VAN DE MEERSSCHE, Bilan Belgisch buitenlands beleid 1979.

Dusan SIDJANSKI, Le Parlement européen.

Jozef SMITS, De politieke opiniepeilingen in België in 1979.

Wladimir PLAVSIC, Bibliographie de l'année politique 1979.

Iconographie de la propagande électorale des élections européennes en Belgique — Iconografie van de propaganda voor de Europese verkiezingen in België.

L'année politique 1980 Politiek jaarboek

Nouvelle série n° 5 — Nieuwe reeks n° 5

SOMMAIRE — INHOUD

Mark DEWEERDT, Overzicht van het Belgisch politiek gebeuren in 1980.

Arthur DERSIN, Souveraineté régionale et finances publiques. Approche par les recettes et les masses budgétaires.

Marc PLATEL, Martens I, II, III, IV.

Hugo VAN HASSEL, Organizing Belgian cabinets : governments in a turmoil.

Jozef DILEWIJNS en Jean-Pierre PAUWELS, Het beleid inzake de staalnijverheid in België en Europa.

Vic VAN ROMPUY, De nationale zeehavenpolitiek.

Viviane HASCAL et Michèle DETAILLE, Vingt ans de libéralisme en Wallonie et à Bruxelles. Du Parti Libéral au Parti Réformateur Libéral (1961-1980).

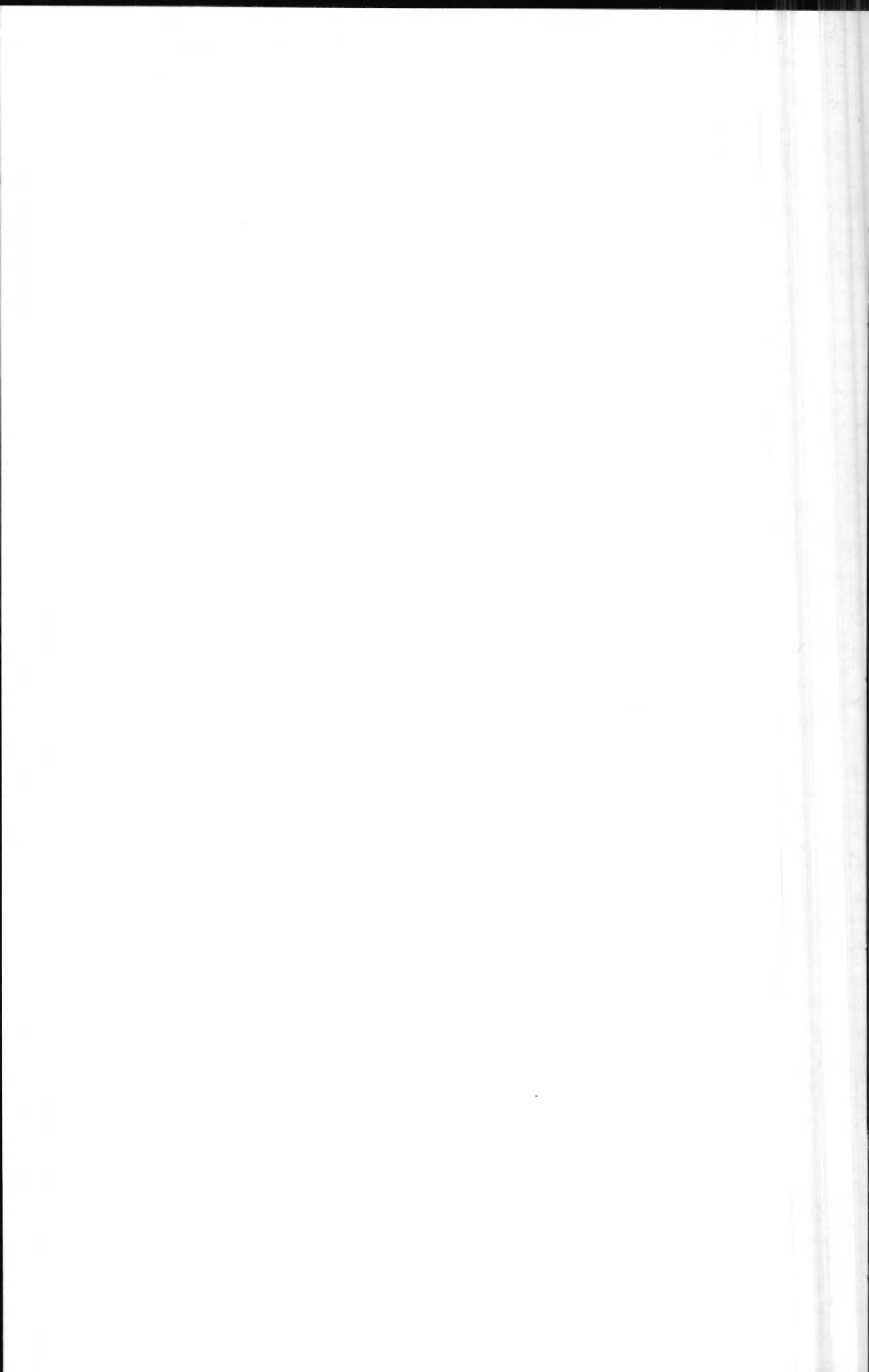
Edgard VAN DE VELDE, De staatshervorming en de Duitstalige gemeenschap.

Peter VERLINDEN, Morfologie van de uiterst-rechtse groeperingen in België.

Jozef SMITS, De politieke opiniepeilingen in België in 1980.

Wladimir PLAVSIC, Bibliographie de l'année politique 1980.

VOLUME XXIII, N° 2-3 - RES PUBLICA - BUNDEL XXIII, N° 2-3

RES PUBLICA

Tijdschrift voor Politologie — Revue de Science Politique

Uitgegeven door het — Publié par le **Politologisch Instituut**
Hoofdredacteur — Rédacteur en chef : **Wilfried DEWACHTER**

Redactieadres — Adresse de la rédaction

E. Van Evenstraat 2B, B-3000 Leuven

Kaftontwerp - Maquette : Lutt Clijsters

De bijdragen moeten persklaar aangeboden worden, getypt met dubbel interlinie. Zij moeten vergezeld zijn van een Engelstalige samenvatting van maximum 150 woorden. De niet opgenomen manuscripten worden niet teruggezonden.

Vanaf de jaargang 1981 wordt voor de Nederlandse teksten uitsluitend nog de voorkeurspelling aanvaard.

Het Politologisch Instituut neemt geen verantwoordelijkheid op zich voor de uitgebrachte meningen ; deze verbinden alleen de auteurs.

Niets uit dit tijdschrift, behalve de abstracts, mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotocopie, microfilm of op welke wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Les articles qui nous sont envoyés devront être dactylographiés en double interligne et accompagnés d'un court résumé (max. 150 mots) en anglais. Les manuscrits non insérés ne sont pas rendus.

Le « Politologisch Instituut » n'assume pas la responsabilité des opinions émises ; celles-ci n'engagent que les auteurs.

Tous droits de traduction, d'adaptation et de reproduction, y compris les microfilms et les photocopies, réservés pour tous pays.

Abonnements- en verkoopvoorwaarden van het tijdschrift Conditions d'abonnement et de vente de la revue

1. Jaarlijks abonnement (4 nummers) — Abonnement annuel (4 numéros)
	B.F. - F.B.
persoon - personne	700
instelling - institution	1.500
- Uitsluitend voor België : student (mits vermelding van de universiteit, de studierichting, het studiejaar en het inschrijvingsnummer aan de universiteit) - Uniquement pour la Belgique : étudiant (en mentionnant l'université, l'orientation et l'année des études, le numéro d'immatriculation) 400
2. Verkoop per nummer (nog uitsluitend vanaf 1975) - Vente au numéro (à partir de 1975 seulement) 300
- Dubbel nummer (nog uitsluitend vanaf 1975) - Numéro double (à partir de 1975 seulement) 600
3. Verzameling van 1962 tot 1974 (zo lang de voorraad strekt) : België : 3.000 B.F. - Andere landen : 4.000 B.F.
Collection de 1962 à 1974 (tant que les numéros sont disponibles en stock) : Belgique : 3.000 F.B. - Autres pays : 4.000 F.B.

ZETEL VAN HET INSTITUUT — SIEGE DE L'INSTITUT

Politologisch Instituut : Egmontstraat 11, B-1050 Brussel — rue d'Egmont 11, B-1050 Bruxelles
Rekening - Compte : 091-0034240-28

Het tijdschrift RES PUBLICA wordt uitgegeven
met de steun van het Ministerie van Onderwijs

La revue RES PUBLICA est publiée
avec le concours du Ministère de l'Education nationale
Wettelijk depot - Dépôt légal : D/RP 1982/2/1173

Gedrukt in België — Imprimé en Belgique

RES PUBLICA

Belgian Journal for Political Science

Editor : **Wilfried DEWACHTER**

Address : **Van Evenstraat 2B, B-3000 Leuven**

Manuscripts to be considered for publication should conform to the following requirements : two type-written copies (double-spaced) must be submitted, ready for press ; they must include a summary in English, not longer than 150 words. Manuscripts that are not accepted are not returned.

The « *Pollitologisch Instituut* » bears no responsibility for opinions expressed by authors ; the latter are solely responsible for the opinions they forward.

No part of this publication, except the abstracts, may be reproduced in any form by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

Annual subscription and sales conditions

1. Annual subscription (4 issues)	
Individuals	700 B.F.
Institutions	1.500 B.F.
Students (only in Belgium)	400 B.F.
2. Single issue (only from 1975 on)	300 B.F.
Double issue (only from 1975 on)	600 B.F.
3. Collection 1962-1974 (as long as the issues in stock last)	
Belgium	3.000 B.F.
Other countries	4.000 B.F.

PUBLISHER

POLITOLOGISCH INSTITUUT : Egmontstraat 11, B-1050 Brussels

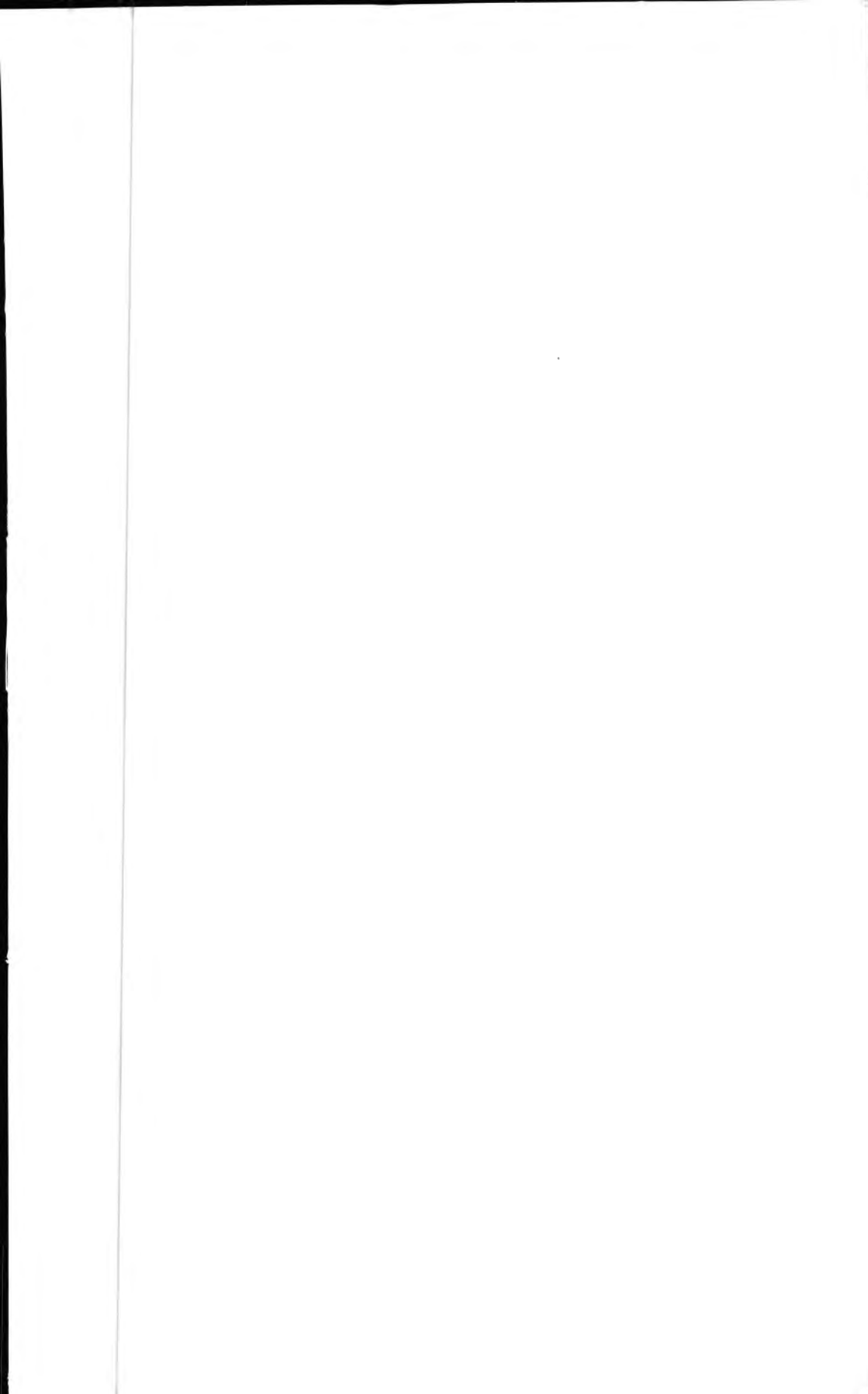
Bank account : 091-0034240-28

The Journal RES PUBLICA is sponsored by the Belgian Ministry of Education

The articles of Res Publica are abstracted in the following journals

- ABC POL SCI.
Advance Bibliography of Contents : Political Science and Government.
- International Bibliography of Political Science
Bibliographie internationale de science politique.
- International Bibliography of the Social Sciences
Bibliographie internationale des sciences sociales.
- International Bibliography of Economics
Bibliographie internationale de science économique.
- Social Sciences Citation Index. An International Multidisciplinary Index to the Literature of the Social, Behavioral and Related Sciences.
- Sociological Abstracts.
- Bulletin analytique de documentation politique, économique et sociale contemporaine.

Printed in Belgium

IMPRIME EN BELGIQUE / GEDRUKT IN BELGIE

par / door

L'IMPRIMERIE DES SCIENCES S.A.

Dir. : Ch. SCHROEF
Avenue Emile de Beco laan 75
B-1050 Bruxelles - Brussel